

A POLITIKAI OKTATÁS MINT A PERMANENS MŰVELŐDÉS

SZERVES RÉSZE

/Bölcsészdoktori értekezés/

SZETEI JÓZSEF

SZEGED

1980

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	
I. A politikai képzés helye és szerepe a permanens művelődésben	6
1. A permanens nevelés - marxista értelmezés szerint - a személyiség totalitására irányuló nevelés	6
2. A permanens politikai nevelés helye és megvalósításának egyik eszköze: a politikai oktatás	15
II. A politikai oktatás rendszere	27
1. A politikai oktatás szervezeti rendszere	27
2. A politikai oktatás tartalmi rendszere	38
- A permanens politikai művelődés megalapozása az általános iskolai politikai oktatással	41
- A politikai műveltségi alapok továbbfejlesztése a középiskolában	77
- A felsőoktatásban végzett politikai oktatás mint a kommunista szakemberképzés szerves része	105
- A politikai tömegoktatás	126
- A kádereképzés rendszere a pártban mint a politikai oktatás legmagasabb szintje	143
III. Az alapkérdés megválaszolása	162
Jegyzetek és idézett szakirodalom	179
Felhasznált szakirodalom	182

BEVEZETÉS

Politikai gyakorlatunknak egyik központi problémája: miként bontakoztatható ki az emberek politikai aktivitása, hogyan fokozható politikai tudatosságuk, ezáltal mi módon gyorsítható társadalmunk fejlődése, politikai céljaink realizálása.

Társadalmi meghatározottságából és szocialista elkötelezettségéből fakadóan egész nevelési gyakorlatunknak is centrális problémájává vált, hogy a nevelés intézményei miként valósíthatnák meg legeredményesebben az ifjú nemzedék politikai-közéleti tevékenységre való felkészítését.

E probléma érdemi megoldására való törekvés tükröződik politikai és pedagógiai irodalmunkban. A politikai nevelés kérdését állandóan napirenden tartva, kereste és keresi nevelési gyakorlatunk számára a leghatékonyabb megvalósítás utjait, lehetőségeit. Nyomon követhető a politikai nevelésről alkotott felfogás több mint három évtizedes fejlődése, melyből világosan kirajzolódik, hogy propagandaelméletünk és pedagógiánk mindig a politikai gyakorlat és ismeretnyújtás egységét vallotta.

Ugyanakkor nem kerülheti el figyelmünket az a bizonytalan-
kodás, vita, amely az iskolában folyó politikai nevelés tar-
talmát illeti, amelynek két végpontját jelzi, hogy a kezdeti
időszakban az oktatási anyagot "csak áthatotta" a politi-
kum, ma pedig történelemmel integrált állampolgári ismerete-
ket is oktatunk.

Termékenyítőleg hatottak propagandaelméletünkre és egész pe-
dagógiai gondolkodásunkra, valamint gyakorlatunkra - benne a
politikai nevelésre - a párt utóbbi kilenc évben hozott hatá-
rozatai: az ifjúságpolitikai, az állami oktatás helyzetének
és fejlesztésének feladataira, a közművelődés fejlesztésének
feladataira, a propagandamunka fejlesztésére vonatkozó hatá-
rozatok és a XI. kongresszus programnyilatkozata. Nagy hatást
gyakoroltak rá az Ötödik Nevelésügyi Kongresszus dokumentumai
és olyan pedagógiai eszmék is, mint például a permanens neve-
lés eszméje. Ezek azon túl, hogy hosszú távra irányt szabtak
társadalmunk valamennyi nevelési tényezője számára, azt fe-
jezik ki, hogy a legszélesebb értelemben vett nevelés a szo-
cializmus építésének alapkérdésévé vált. Ennek politikai és
pedagógiai értelme egyaránt az, hogy a fejlett szocializmus
építésének programja csak a társadalom tagjainak alkotó, ak-
tív, tudatos tevékenysége révén valósulhat meg, és e tevé-
kenység kibontakoztatásában, az erre való felkészítésben a
nevelésnek kiemelkedő szerepe van, melyben kitüntetett he-
lyet foglal el a politikai nevelés.

A dokumentumok nyomán kibontakozó széles körű elméleti és
gyakorlati munka eredményeként a politikai nevelésben fejlő-

dés tapasztalható: kimunkáltabbá vált a politikai képzés elmélete, az új tantervű munkálatok során előtérbe kerültek az iskolában folyó politikai nevelés tartalmi, formai, módszertani kérdései, céltudatos korszerűsítési, és átgondoltabb módszertani megközelítés tapasztalható a társadalmi szervezetek politikai nevelő tevékenységében.

Ugyanakkor a tagadhatatlan előrelépés ellenére még több

- alapvetőnek tűnő - probléma tisztázatlan, további vizsgálatot, elméleti feldolgozást igényel. Többek között:
- Az új tantervek elkészülte és fokozatos bevezetése ellenére nem tekinthető véglegesen eldöntöttnek, hogy az iskolai tananyag milyen politikai ismereteket /mit? mennyit? milyen mélységben?/ tartalmazzon.
- Ennek eldöntéséhez a legfőbb kritérium, hogy az iskolában folyó politikai képzés anyaga hogyan képes megalapozni a permanens politikai művelődést. Egyszerűbben: rá lehet-e építeni az iskolában szerzett politikai műveltségi alapokra a közoktatási rendszeren kívül működő intézményekben, szervezetekben és az önművelés formájában folytatott politikai művelést és művelődést?
- A közoktatási rendszeren kívüli különböző intézményekben és társadalmi szervezetekben folyó politikai képzés megfelelő tartalmi és szervezeti kapcsolatban van-e?
- A pártpropaganda káderképző formáiban folytatott, legmagasabb szintű politikai képzés valóban a képzés előbb jelzett formáinak betetőzését jelenti-e?

Sok más fontos kérdés mellett ezek azért tűnnek alapvetőknek, mert mélyreható vizsgálatuk és megbízható megválaszolásuk a politikai nevelés új szemléletű megközelítését eredményezheti.

Tapasztalataink szerint ma szakadék van a felnővekvő nemzedék és a felnőttek politikai nevelésének és ezen belül politikai oktatásának tartalma között, másrészt az iskolán kívüli politikai oktatás különböző formái között sincs megfelelő tartalmi kapcsolat. Ennek eredménye a politikai oktatásban /képzésben/ tapasztalható megalapozatlanság, átfedés, felesleges ismétlés, "üres járat", sőt egyfajta "tulképzés" is. Feltételezzük, hogy amennyiben a jelzett problémák valósak, úgy a politikai képzés rendszerében van a hiba, amely rendszer alatt nem a szervezeti rendszert, hanem a politikai nevelés és képzés tartalmi rendszerét értjük. X

Dolgozatunkban arra vállalkozunk, hogy a politikai képzés jelenlegi szervezeti rendszerét követve, a rendszerszemléletet következetesen érvényesítve, vizsgáljuk a politikai oktatás tartalmát, mindezt beleágyazva a permanens művelődés nagyobb rendszerébe. Azaz a megválaszolandó alapkérdés: politikai oktatásunk jelenlegi tartalmi rendszere hogyan biz-

X
— A politikai nevelés és a politikai képzés fogalmát általában szinonimaként használjuk. A politikai képzés fogalmának használatát akkor tartjuk különösen indokoltnak, amikor a politikai művelődési anyagnak a tanulás-tanítás folyamatában való elsajátíttatása révén megvalósított politikai nevelés, azaz a politikai oktatás fogalma szűknek bizonyul, és ezen túl kell lépünk. A politikai képzés fogalma a politikai oktatáson túl magába foglalja a politikai tevékenységet is.

tosítja a politikai művelődés permanenciáját, ezáltal a politikai művelődés mi módon illeszkedik a permanens művelődésbe?

A politikai oktatás tartalmi rendszerének vizsgálata különböző szinten végezhető el: tematikus szinten, tartalmi-logikai szinten, stb. Lehetőségeinket mérlegelve meg kell elégednünk a tematikus szintű vizsgálattal, mely a későbbiek során egy mélyebb vizsgálat kiinduló bázisa lehet.

Előre bocsájtjuk, hogy a tartalmi rendszer minden elemének teljes feltárása nem áll módunkban e dolgozat keretében. Ugy gondoljuk azonban, hogy a politikai oktatás rendszerének átfogó vizsgálatához elégséges a rendszer domináns kapcsolatainak szempontjából szerepet játszó részek vizsgálata.

I. A POLITIKAI KÉPZÉS HELYE ÉS SZEREPE A PERMANENS MŰVELŐDÉSBEN

A politikai képzés rendszerszemléletű megközelítése megköveteli, hogy megkeressük és kimutassuk egy nagyobb, átfogóbb rendszerben elfoglalt helyét. E nagyobb rendszer a permanens nevelés és művelődés rendszere, melynek felvázolása és értelmezése során elvégezhetjük azt az elméleti alapvetést is, mely vizsgálódásunk során megbízhatóan eligazíthat minden további rész kérdésben.

1. A permanens nevelés - marxista értelmezés szerint - a személyiség totalitására irányuló nevelés

A permanens nevelés témájával foglalkozó, rendelkezésünkre álló irodalom - Ágoston György, R.H. Dave, Bernáth József, P. Lengrand, F.W. Jessup, A.I. Markusevics, Széchy Éva tanulmányainak - megismerése nyomán, arra a következtetésre jutottunk, hogy a permanens nevelés eszméje nemzetközileg egyre jobban tért hódít, fogalma fokozatosan pontosodik, gazdagodik, és kibontakozóban vannak azok az erőfeszítések, amelyek az eszme gyakorlati realizálását célozzák. Ugyanakkor a különböző felfogások összevetése azt is tükrözi, hogy körülötte még sok a vitatott, tisztázatlan kérdés, még nem kiforrott. Mint

Lengrand rámutatott: "Még csak fogalmi stádiumban van a permanens nevelés... Tagadhatatlan, hogy a permanens nevelés a maga teljességében még sehol sem létezik." /1./ Viták folynak a polgári pedagógiában fogalmáról, strukturájáról, tartalmáról, metodikájáról, viták folynak a szocialista pedagógiában is. De egyre világosabban kirajzolódik, hogy a fő konfrontáció a polgári pedagógia és a marxista pedagógia között alakult ki ebben a kérdésben is. R.H. Dave "Permanens nevelés és iskola" című szintetizáló igényű monográfiáját bírálva, helyesen mutatott rá Széchy Éva a polgári elméletek társadalmi, ismeretelméleti és metodologiai korlátaira, melyek mint írja: "... a permanens nevelés polgári koncepciói gyökereinek ellentmondásosságából erednek. Okfeltárásaikban rejtve maradnak és kendőzött megvilágítást kapnak a modern kapitalizmusban kibontakozó képzési-nevelési változások legfontosabb társadalmi, gazdasági mozgató rugói, valódi céljai és megvalósulásának lényeges vonásai." /2./

A kiforratlanság és a viták ellenére úgy ítéljük meg, hogy a permanens nevelés koncepciója, kidolgozottságának jelenlegi állapotában, a szocialista pedagógia osztályálláspontról megközelítve, e mellett a polgári pedagógia számos értékes eredményét is felhasználva alkalmas arra, hogy a szocialista nevelés egyik szervező elvének tekintsük, vizsgálódásunk szűkebb területén is.

Az említett szerzők egybehangzóan állapítják meg, hogy a permanens nevelés eszméje új - természetesen nem előzmények nélküli - jelenség, mely az utóbbi évtizedekben jelentkezett, és

vált a pedagógiai és a szélesebb társadalomtudományos gondolkodás tárgyává. A korunkban kibontakozó tudományos-technikai forradalom és annak következményei, - ahogyan többen jellemzik - a "gyorsuló idő" korszakának jelenségei váltották ki. Pontosabban a tapasztalati tényekben is kifejeződő gyors változások törvénye, annak hatásai, következményei hozták létre a permanens nevelést, mint objektív társadalmi szükségletet, mely egyben új szükségletek kielégítésére hivatott. A permanens nevelés fogalmának lényegét jól fejezi ki Ágoston György definíció jelentőségű megfogalmazása, mely szerint: "A permanens nevelés az egyén egész életén keresztül tartó, különböző formákban megvalósuló nevelése, abból a célból, hogy az élete folyamán bekövetkező változásokhoz aktív módon alkalmazkodni legyen képes." /3./ Erős hangsúlyt kap ebben, hogy folytonos, állandó, megszakítatlan nevelésről van szó, mely kiterjed az emberi élet minden szakaszára. Az új szükségletet pedig a cél fejezi ki: képessé tenni az egyént, hogy aktívan tudjon alkalmazkodni a társadalmi-gazdasági-politikai élet változásaihoz, az emberi életkor egészében. Hangsúlyos az "aktív alkalmazkodás", mely alatt tudatos, ujitó, kezdeményező alkalmazkodás értendő.

Marxista és polgári szerzők egyaránt megállapítják, hogy a permanens nevelés eszméje megváltoztatja a nevelésről eddig vallott hagyományos felfogásunkat, mert érvényre juttatása befolyással van a nevelés tartalmára, szervezeti kereteire, egyes tényezőinek szerepére, módszereire, eljárásaira egya-

ránt, sőt gyökeresen megváltoztatja azokat. Ennek alátámasztására, a permanens nevelés koncepciójának csak néhány - a témánk szempontjából is fontos - vonását emeljük ki. R.H.Dave - említett munkájában /4./ - a permanens művelődés fogalmának 20 sajátosságát gyűjtötte össze, amelyekről megjegyzi, hogy közöttük sorrendiséget, strukturát megállapítani nem lehet, és a fogalmi jegyek feltárását nem is tartja kimerítőnek. Véleményével több helyen vitatkozni lehetne, négy megállapítását azonban munkánk szempontjából is fontosnak tartunk:

1. Elméleti szinten a permanens művelődés mindenféle művelődés szervező alapelve.

Ez a megállapítás úgy értelmezhető, hogy a permanens nevelés átfogja a nevelés minden fokát, egész tartalmát és formáját, azaz hatáskörébe tartoznak a nevelés minden stádiuma, aspektusai, formái.

2. Operatív szinten a permanens művelődés mindenfajta művelődés teljes rendszerét adja.

Azaz a permanens nevelés operative magába foglalja a nevelési célokat, a nevelési szervezetet és eszközrendszert.

3. A permanens művelődés vertikálisan tagozódik.

Az egész életen át tartó nevelés szakaszokra oszlik, az egyes szakaszok feladata, hogy segítsék a következő szakaszokra való felkészülést, ezáltal biztosítsák a nevelés folytonosságát.

4. A permanens művelődés horizontális integrációt feltételez.

A permanens nevelés fontos feltétele, hogy az egyéni élet minden szakaszában a különböző nevelési tényezők együttműködve és koordináltan fejtsék ki nevelési hatásukat.

E négy fundamentális jelentőségű megállapítás alapozza meg azt a felismerést, hogy a permanens nevelés feltételezi az iskolai és az iskolát követő életszakaszban folyó nevelés szerves egységét. Ez a felismerés következésképpen megkívánja mind az iskolai, mind az iskolai szakaszt követő nevelés lehetőségeinek és szerepének újraértékelését.

Az iskolai nevelést úgy kell felfogni, mint a permanens nevelés kiszakithatatlanul fontos részét, amely azonban nem tűzheti maga elé célul, hogy bármilyen részterületen is befejezettségre törekedjék. Az iskolai nevelés egy vertikálisan felépülő nevelési rendszer alapja, amelyre tartalmilag épülhet rá az iskolán túli szakaszban folyó nevelés. Ebből következik egyrészt, hogy az iskola legfőbb feladata az iskolán túli nevelés lehető legtökéletesebb megalapozása. A.I. Markusovics szerint: "Az iskola által nyújtott ismereteknek egészükben először: elegendőnek kell lenniök ahhoz, hogy rájuk lehessen alapozni a speciális /szakmai/ képzést.... másodsor... a széles tudományos világnézet kidolgozását, a társadalmi fejlődés előtt álló célok megértésére ..."/5./ Másrészt az iskolai nevelésnek közvetlenebbül, hatékonyabban és széles skálán mozogva kell szolgálnia az ifjúságnak az életre való felkészítését. "Az iskolának minden olyan lényeges tevékenységi körben művelnie kell növendékeit, amely korunkban az emberi élet és a társadalom reális szükséglete.... nevelőintézménnyé kell átalakulnia." /6./ - hangsúlyozza Ágoston György.

Az iskola a nevelés permanenciájának biztosítása szempontjából ezen alapvető és kiszélesedett feladatait magára hagyva nem lenne képes megoldani, ezért szükséges, hogy a társadalom valamennyi nevelési tényezőjével - intézményével, szervezeteivel - a leghatékonyabb együttműködése alakuljon ki. Tehát a permanens nevelés feltételez egy horizontális integrálódást is, amelyben az iskolának továbbra is kiemelkedően fontos szerepe van, de amely rendszer minden eleme egyidőben, egyszerre, összhangban fejti ki nevelő hatását. Éppen a permanens nevelésnek az ebben az értelemben felfogott vertikális és horizontális integrációja biztosíthatja, hogy a nevelés merev vertikális tagozódása megszűnjék. A jól megalapozott, az élet által támasztott követelményeket figyelembevevő, a többi nevelési tényezővel tervszerűen együttműködő iskolai nevelés teszi lehetővé, hogy a nevelés az iskolán kívüli szakszabán fokozottabb szerephez jusson az önnevelés, benne az egyén választása, a rugalmasság és a flexibilitás.

Mint látható a permanens nevelés problematikája egyaránt foglalkoztatja a szocialista és a polgári pedagógiát, hiszen vannak olyan mozgató rugói is, amelyek mind a kapitalizmusban, mind az épülő szocializmusban megtalálhatók, mint például a tudományos és technikai forradalom kibontakozása. Rá kell mutatni viszont, hogy a permanens nevelés értelmezésében gyökeres felfogásbeli különbségek is vannak a burzsoá és marxista teoretikusok között, ami teljesen érthető, ha abból az alaptételből indulunk ki, hogy a nevelés a konkrét társadalmi viszonyok által determinált. A különbségek a permanens nevelés

funkciójának, irányának, konkrét tartalmának felfogásában és értelmezésében jelentkeznek elsősorban.

Ha csupán formálisan, összefüggéseiből kiszakítva értelmeznénk az alábbi három szerző három kijelentését, azt teljesen egybehangzónak tarthatnánk:

R.H. Dave: "... a permanens művelődés célja az önmegismerés és a személyiség legteljesebb kifejlesztése." /7./ P.Lengrand: "... a permanens nevelés nem pusztá folytatása a hagyományos nevelésnek, ... a nevelés az egyéni élet törvényszerű folyamatának, a személyiség fejlődésének tudatos, megfontolt felfogásán alapul." /8./ Ágoston György: "A permanens nevelésnek a teljes személyiség fejlesztésére kell irányulnia, minden szakaszában." /9./

Csakhogymig a permanens nevelés végső célja Dave-nél "az élet minőségének fenntartása és javítása" ködös elképzelésbe torkollik, Lengrand a "jó társadalom" megvalósításának eszközét látja benne, Ágoston György a szocialista társadalom embereszménye elérésének egyik eszközeként fogja fel, kimondva ezzel a permanens nevelés marxista felfogásának egyik sarkalatos tételét.

Látható tehát, hogy a polgári nézetekben is feltűnik a személyiség teljességének fejlesztésére való irányulás, de a permanens nevelés polgári koncepcióiban és főképp kibontakozó gyakorlatában egy egészen más társadalmi és nevelési cél huzódik meg és realizálódik. A burzsoá pedagógia osztálymeghatározottságából fakadóan az embert mint termelőerőt kezelíti meg, és mint ilyen kívánja a gyorsan változó világ kö-

vetelményeinek megfelelően formálni. A nevelés permanenciája tehát döntően abból a szempontból fontos, hogy miként szolgálhatja leghatékonyabban a korszerű termelőerő folyamatos előállítását. Ily módon kerül előtérbe a tőkés országok pedagógiai gyakorlatában a permanens nevelésnek az az eltorzult változata, mely ahelyett, hogy valóban a személyiség egészére irányulna, a burzsoázia érdekeinek megfelelően a szakmai képzést és továbbképzést helyezi a permanens nevelés centrumába. Ebben a permanens nevelés polgári felfogásának gazdasági mozgatói és funkciói fejeződnek ki elsősorban. Hasonló eredményt kapunk, ha ideológiai és politikai funkcióját vizsgáljuk, mert a permanens nevelés főleg annyiban irányul a teljes személyiségre, amennyiben folyamatos feladatának tekintti a tőkés társadalomba való beilleszkedéssel kapcsolatos magatartás kialakítását, a polgári állampolgári tudat kialakítását, a politikai érdeklődés visszaszorítását és manipulálását.

Szó sincs tehát a tőkés országokban a permanens nevelésnek olyanféle kibontakozásáról és megvalósulásáról, mely valóban a személyiség teljességére irányul. A kibontakozó gyakorlatban markánsan kirajzolódik a tőkésosztály érdeke, és egyben az erre épülő polgári koncepció minden korlátja is.

A marxista felfogás értelmében a permanens nevelés a személyiség totalitására irányul, a személyiség minden tartalmi összetevőjének folyamatos fejlesztését célozza. Olyan folyamat, amely érinti az emberi élettevékenység minden szintjét,

kiterjed annak minden oldalára: a munkára, a művelődésre, a szabadidős tevékenységre is. Magába foglalja az általános és a szakmai művelődést egyaránt. "Tanulás is, ismeretbővítés is, általános szellemi gazdagodás is: életforma."/10./ - írja Bernáth József. Hozzátehetjük, erkölcsi és testi fejlődés is, érzékeltetve, hogy az egyén egész életét teljesen átható, befolyásoló folyamatról van szó.

A permanens nevelésnek mint a személyiség totalitására irányuló nevelésnek a kibontakoztatása az épülő szocializmus viszonyai között objektív társadalmi szükségesség. Szükségessé teszik a társadalom fejlődésének objektív folyamatai, mint a társadalmi élet területén egyre jobban kiteljesedő szocialista viszonyok, és az ebben a társadalmi keretben egyre gyorsabban kibontakozó tudományos és technikai fejlődés. Ezek az objektív folyamatok megkívánják a szubjektív tényezők meglétét, ami abban fejeződik ki, hogy egyre sürgetőbb az igény a szocialista embereszményt minél jobban megközelítő, sokoldalúan fejlett és fejlődni képes ember iránt. A permanens nevelés marxista koncepciójának érvényre juttatása a nevelésben meggyorsíthatja, tömegesen biztosíthatja ennek az igénynek a kielégítését, mert a szocialista társadalom nemcsak felszámolja a kapitalizmus által a permanens neveléssel szemben támasztott korlátokat, hanem fejlődésével arányosan egyre magasabb szinten képes biztosítani annak feltételeit.

A permanens nevelésnek mint a személyiség teljességére irányuló nevelésnek tudományos jelentősége - a fenti objektív

szükségesség felismerésén túl - abban van, hogy rámutat a sokoldaluan fejlett szocialista embereszmény és a permanens nevelés kölcsönös feltételezettségére, mint célnak és eszköznek az egységére, bebizonyítva, hogy a permanens nevelés kibontakozása csakis a szocializmus viszonyai között lehet reális perspektíva. Új módon világít rá a sokoldaluan fejlett embereszményre azáltal, hogy a nevelés teljes személyiségre irányultságát összekapcsolja a folyamatosság, az állandóság és a megszakíthatatlanság követelményeivel. Ezek alapján ösztönzőleg hat arra a pedagógiai gyakorlatra, amely a nevelés tartalmi, szervezeti, módszertani korszerűsítését komplex feladatnak fogja fel, ugyanakkor mint a szocialista nevelés egyik szervező elve koordináló szerepet tölt be a nevelés különböző területein végzett gyakorlati, elméleti, kutató pedagógiai tevékenység szempontjából.

2. A permanens politikai nevelés helye és megvalósításának egyik eszköze: a politikai oktatás

A fentiek alapján könnyű belátni, hogy ha a nevelést úgy fogjuk fel, mint a személyiség totalitására irányuló szakadatlan folyamatot, akkor a nevelés szerves részét képező részterületeken végzett tevékenységeket, vagy a nevelési fő feladatok megvalósítását sem foghatjuk fel másként. Ennek a gon-

dolatnak a konzekvens érvényre juttatása szükségessé teszi a politikai neveléssel, képzéssel kapcsolatos néhány probléma tisztázását.

A politikai nevelés problematikájának fajsúlyát jelzik az alábbi megközelítési módok: nevezik a szocialista nevelés elvének, alapvetően fontos feladatának, együtt kezelik a világnézeti neveléssel - "világnézeti-politikai nevelésről" beszélve. Sajnálatos módon a különböző pedagógiai művek nem oldják meg a politikai nevelés helyének problémáját egyértelműen és megnyugtatóan. A szocialista nevelés feladatrendszerét tanulmányozva a legszembevetőbb, hogy nincs pontosan meghatározva a politikai nevelés helye ebben a rendszerben.

A nevelési fő feladatok rendszerét legelmélyültebben átgondolva és legkorszerűbben megközelítve Ágoston György adja, aki a nevelés objektív nézőpontjából, a kultura különböző tartományai alapján hat nevelési fő feladatot határoz meg: tudományos, politechnikai, erkölcsi, esztétikai, testi és világnézeti nevelés. /11./

Látható, hogy a politikai nevelésnek ebben a rendszerben nincs helye mint nevelési fő feladatnak. Ha ezt a felosztást dogmává merevitjük, és mechanikusan gondolkodunk tovább, a politikai nevelés helyének meghatározására két megoldás kínálkozik. Az egyik: ha a politikai nevelés nem fő feladat, akkor "feladat" vagy "részfeladat", amelyet be kell sorolni valamelyik fő feladatba. Csakhogy így nincs létjogosultsága

annak a megállapításnak, hogy a politikai nevelés a szocialista nevelés alapvető feladata. A másik megoldás: a politikai nevelést - mint elvet - a nevelési fő feladatok fölé emeljük, amely meghatározza azokat. Ennek a megoldásnak az a hibája, hogy így a politikai nevelést az "elvek elvévé" tesszük. A nevelési fő feladatok maguk is elvei a nevelésnek, amelyek egymást áthatva, együtt vezérlik a szocialista nevelés folyamatát, meghatározott követelményeket támasztva annak irányával, tartalmával, módszereivel szemben.

A fenti felosztást azonban nem kell és nem is szabad mereven kezelni. Maga a szerző hangsúlyozza, hogy nem tartja véglegesnek ezt a felosztást, továbbá teljesnek sem, mert "... nem támaszkodhatunk a kultúrának olyan marxista filozófiai koncepciójára, amely a kulturjavak osztályozását elvszerűen megoldotta volna." /12./ Így nyitva marad a lehetősége annak, hogy a fenti rendszert elfogadva, megkíséreljük a politikai nevelés helyének az eddigieknél pontosabb meghatározását.

Azok a megközelítési módok, amelyek a politikai nevelést a szocialista nevelés elvének, vagy alapvetően fontos feladatának tekintik helyesek, bennük a pedagógiai valóság tükröződik. Azt mutatják, hogy a politikai nevelés esetében a szocialista nevelés alapvető feladatáról és szabályozó elvéről van szó, épp úgy, mint a többi nevelési fő feladat esetében. Azaz a politikai nevelés ugyanazt a funkciót látja

el a nevelési folyamatban, mint a nevelési fő feladatok külön-külön. Így véleményünk szerint nevelési fő feladatnak tekinthető. Nevelési fő feladat abban az értelemben is, hogy társadalmunknak a neveléssel szemben támasztott legalapvetőbb igényeinek egyikét hivatott kielégíteni, abban az értelemben is, hogy a többi fő feladattal egyenértékű módon mint nevelési elv vezérli a nevelési folyamatot, és feltehetően abban az értelemben is, hogy a kultúra egyik tartományára épül. /A kulturjavak marxista osztályozása jelenleg sem áll még rendelkezésünkre./

A politikai nevelésnek a nevelési fő feladatok rendszerébe ilyen módon történő beillesztését indokoltta teszi, hogy a személyiség tulajdonságainak összetevői között létezik a politikai tudat, meggyőződés, magatartás, és ezek fejlesztése a nevelésnek alapvető feladata. Különös hangsúlyt kap ez a szocialista nevelésben, mert a sokoldaluan fejlett ember személyiségének egyik kitüntetett vonása a társadalmi-közéleti tevékenység iránti magasszintű érdeklődés és az abban való aktív részvétel. Így a politikai nevelés nemcsak egyik feladata, hanem valójában egyik fő feladata a szocialista nevelésnek.

Alátámasztja ezt a felfogást a szocialista művelődéstudomány, mely szerint - ~~szemben~~ a polgári művelődéstudománnyal - a műveltségnek szerves részét képezi a politikai műveltség, ugyanis mint ismeret, ugyanis mint cselekvési képesség. Zrinszky László a szocialista műveltségelméletre hivatkozva négy fontos szempontot hívja fel a figyelmet:

- A politikai műveltség a műveltség alkotórésze, alkalmazásképes tudást jelent.
- Elméleti megalapozását más műveltségszférákból meríti.
- A politikai rendező elve annak a műveltségtartománynak, ami az emberre mint társadalmi lényre és a társadalomra vonatkozik.
- A politikai műveltség bizonyos szintjét a szocializmusban elvileg minden embernek el kell sajátítania./13./

Amennyiben a politikai műveltséget a műveltség részeként fogjuk fel, úgy az az ismeretek, meggyőződés, képességek, készségek, magatartás együttesének tekinthető, amely megkívánja a nevelés bizonyos tartalmi irányultságát. Ez esetben politikai képzésről beszélhetünk. Ezek szerint a politikai képzés a nevelésnek az a része, amely arra irányul, hogy az embert képessé tegye a politikai életben való részvételre és tevékenységre, politikai képzettségben részesítse, amely képzettség integráns része a személyiség teljes gazdagságát kifejező műveltségnek. A politikai képzettséget a politikai tevékenységre vonatkozó ismeretek, jártasságok, képességek alkotják.

A politikai képzés elméleti problémáival a legátfogóbb igényvel Zrinszky László foglalkozott "A politikai képzés elméleti és módszertani kérdései" című munkájában. Az általa képviselt felfogást magunkévá téve exponáljuk a probléma munkánk szempontjából is fontos néhány kérdését.

A politikai képzés célja az, hogy az embert alkalmassá tegye a közéleti tevékenységben való aktív részvételre, ahogyan Zrínszky László írja: "... képessé és készségessé váljon a közéletben való részvételre." /14./ Ebből a megközelítésből kitűnik, hogy a politikai képzés alapvető kategóriája a "közélet", célkategóriája pedig a "közéletiség", mely a szocialista embereszmény személyiségtulajdonságainak egyik fő összetevője is. A téma szempontjából tehát szükséges a "közéletiség" fogalmának pontos értelmezése.

Lick József szerint: "... közéletinek azaz politikainak tekinthetünk minden olyan egyéni, vagy tömeges magatartást, amely társadalmilag lényeges szerepet játszó csoport /réteg, osztály/ érdekeit, álláspontját, véleményét juttatja kifejezésre, ezzel érinti más hasonló csoportok érdekeit, álláspontját, véleményét, s így közvetlenül vagy közvetve hat a társadalomirányításra, illetve valamely sajátos területére. Azaz: ami közügy, az egyben politikai ügy is... " /15./

Ebben a véleményben az hangsúlyozódik ki, hogy a közélet, így a közéletiség lényegét tekintve politikai természetű probléma, amiből nyilvánvalóan következik, hogy a közéleti tevékenységre való felkészítés, a politikai irányú nevelés, azaz a politikai képzés hatókörébe tartozik döntően. Tartalmát illetően pedig a társadalmi életben való olyan részvételt jelent, amely valamilyen módon hatással van annak irányítására.

Egyetértve ezzel a véleménnyel, azonban Zrinszky László álláspontjára helyezkedve, úgy véljük, hogy a politikai képzés tartalmi feladatainak és irányainak meghatározása szempontjából a "társadalmi élet" fogalma tulságosan széles fogalom. A társadalmi életre való felkészítés ez esetben egyet jelent a szocializáció folyamatának célszerű, tervszerű irányításával, azaz visszajutunk a nevelés általános feladataihoz.

A közéletben való részvétel esetében "nem.... általában vett szocializációról van szó, hanem az adott konkrét társadalom, bizonyos közösségek életében való részvételről." /16./ A közélet ezek szerint a különböző kisebb és nagyobb társadalmi csoportok életében való részvételt jelent, ezeken keresztül kapcsolódik be az egyén a "társadalmi életbe". Kiegészíthetjük ezt most már konkrétan a tevékenység oldaláról Horváth Lajos megállapításával, miszerint: "A közéleti tevékenység a közéleti fórumain, illetve fórumainak megbízásából végzett olyan tevékenység, amely a közügyek intézésére irányul." /17./

Tömören összegezve tehát a közéleti tevékenység alatt a meghatározott közösségek keretében végzett, politikai természetű közügyek intézésében való részvételt érthetjük, amely bekapcsolja az egyént a társadalmi életbe. Ennek alapján a közéletiség aktív társadalmi-politikai tevékenységet jelent, amelynek fő mozgatórugója a társadalmi célok melletti elkö-

telezettség. Mint ilyen a szocializmus viszonyai között a társadalom objektív szükséglete.

Ez a felfogás már lehetővé teszi, hogy konkrétabban megköze-
litsük a közéleti tevékenységre való felkészítés tartalmát,
feladatait, irányait. Ugyanis az így felfogott közéletiség
meghatározott, konkrétan megfogalmazható személyiségtulaj-
donságok valamilyen szintű meglétét feltételezi, "... meg-
kivánja bizonyos normarendszer elsajátítását, de nem merül
ki ebben. A részvétel ismereteket, értelmi fejlettséget,
érzelmi kultúrát is feltételez, sokféle pszichikus működés
megfelelő színvonalát és összerendezettségét." /18./ Még
konkrétabban a közéleti tevékenységhez rendszerezett, haté-
kony politikai ismeretek szükségesek. Kellenek hozzá bizo-
nyos jellemvonások: felelősség, erkölcsi bátorság, kitartás,
stb., igényli a politikai ismeretek alkalmazásának képessé-
gét: érzékeny reagálást a közügyekre, elemzőképesseget, dön-
tésképesseget, stb., sőt kell hozzá a személyiség meghatáro-
zott beállítódása - bizonyos cselekvési készenlét.

A közélet és vele együtt a közéletiség konkrét tartalma a
társadalmi változások függvényében változik, ezért a közé-
leti tevékenységre való felkészítés nem lezárható az egyéni
és társadalmi fejlődés egyetlen pontján sem, hanem szakadat-
lanul megújuló, permanens folyamat kell, hogy legyen. Külö-
nösen igaz ez a szocializmus építésének szakaszában - mint
átmeneti szakaszban - mert ennek az átmenetiségnek egyik jel-
lemzője, hogy a társadalmi-politikai változások üteme gyor-

sul fel elsősorban. A gyorsuló változások törvénye a politikai szférában érvényesül a legnagyobb mértékben, ezáltal válik a politikai szféra a társadalmi élet legdinamikusabb részévé. Legfőbb bizonyítéka ennek a párt programjainak változása, amelyek egyre magasabb követelményeket támasztanak az emberrel szemben a közéleti tevékenységet illetően is. Ebből következik, hogy a közéleti tevékenységre való felkészítés feladatainak elvégzésére hivatott politikai képzésre érvényesek a permanens nevelés követelményei:

- Tartalmi összetevőinek sokféleségéből adódóan a személyiség egészére kell irányulnia.
- Időszakonként konkrét tartalmát újra meg kell fogalmazni.
- A különböző életkori szakaszokban végzett politikai képzésben sajátos feladatokat kell megoldani.
- A politikai képzés különböző szakaszai között kapcsolatot kell teremteni.

-

Ez a jelenség egyben indokolja is, hogy napjainkban miért kap különös hangsúlyt a politikai műveltség és a politikai képzés. Zrinszky László így mutat rá:

- A társadalmi változások dinamizmusa részben a politika révén valósul meg, ez pedig szükségessé teszi a társadalmi kérdések politikai értelmezését, mégpedig oly módon, hogy a politikai problémák megoldásában a tömegek vegyenek részt.
- Az emberi-társadalmi kapcsolatok nemzeti és nemzetközi méretekben kiszélesednek, ezek szerveződése és intézményesülése következtében tovább tágul a politikai szféra.

- Uj követelményeket támaszt a társadalmi élet tervezése és irányítása, melyben növekszik a tömegek részvételének szerepe. /19./

A politikai képzettség tehát egy tartalmilag változó összetevője a közéletiségnek, mint azt fentebb megállapítottuk a közéleti tevékenységhez szükséges ismereteket, jártasságokat, képességeket tartalmaz. Ezek a politikai ismeretszerzés, valamint a gyakorlati politikai tevékenységben való részvétel útján alakulnak ki. E két ut a politikai képzés szempontjából egyaránt szükséges, mert a politikai képzési folyamatban más és más szerepet töltenek be, hatékonyságuk akkor éri el a maximumot, ha egymást kölcsönösen áthatják.

Dolgozatunkban elsősorban a politikai ismeretek kialakulását, bővülését, fejlődését próbáljuk nyomonkövetni a permanens művelődés tükrében, azt vizsgáljuk, hogy az ismeretek rendszeres közvetítése által végzett politikai nevelés - tehát a politikai oktatás - hogyan van összhangban a permanens nevelés és művelődés követelményeivel. Ezzel azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy a politikai művelődési anyagra és annak elsajátítására vagyunk különös tekintettel.

Vizsgálódásunk konkrétabb irányának meghatározása érdekében Zrinszky László megállapításaira alapozva a következőket tartjuk még szükségesnek leszögezni:

- a./ A politikai oktatásnak az iskolában feltétlenül létjogosultsága van. Nem kívánunk állást foglalni abban a vitában, hogy kell e önálló politikai tantárgy

az iskolában vagy nem, a döntőnek azt tartjuk, hogy legyen helyük az iskolai oktatásban a politikai ismereteknek. Az azonban világosan látszik, hogy az életkor előrehaladtával az iskolai oktatásban a politikai oktatás szakosodik. Iskolai formák változatosak: több tantárgy együttes hatása, integrált tárgyak /történelem-állampolgári ismeretek tantárgy/, önálló tantárgy /világnézetünk alapjai/ szolgálhatják a politikai oktatást.

b./ Az iskolai és az iskolán tuli politikai oktatás /képzés/ folyamatosságának megteremtését a nevelés és a propaganda elvi egységének elismerésével tartjuk lehetségesnek. Ez biztosítja a politikai képzés permanens folyamatként való felfogását és kezelését, ez jogosít fel az iskolai és az iskolán tuli politikai oktatás közötti kapcsolat igényére.

c./ A szocialista közéletiségre nevelés kitüntetett kategóriarendszerének - a politika elsőbbsége elvéből fakadóan - a politikai kategóriarendszert tartjuk, ehhez kapcsolódnak a politikai oktatást szolgáló tárgykörök. Ennek alapján a politikai oktatás fő irányai a következők:

1. A politikai oktatás a világnézeti, filozófiai oktatás része.
2. A politikai oktatás az erkölcsi oktatás része.
3. A politikai oktatás magába foglalja az állampolgári ismeretek oktatását.
4. A politikai oktatás társadalomismereti oktatás is.

5. A politikai oktatáshoz hozzájárul a történelem oktatása.

6. A politikai oktatásban szerepük van az aktuális politikai kérdéseknek.

A politikai oktatás eme fő irányai megszabják vizsgálódásunk irányát, ráirányítják figyelmünket azokra az oktatási területekre, amelyeken a politikai ismeretek gazdagodása fellelhető és nyomonkövethető.

d./ A műveltséget folyamatnak felfogva, melynek tartalma szakadatlan mozgásban van, a politikai oktatás tartalmát viszonylag állandó és változó összetevők egységeként fogjuk fel. Tehát nem azt vizsgáljuk, hogy az egyes fogalmak, témák hogyan bővülnek, hanem azt, hogy az egyes képzési szintek tematikái - melyek integráltan tartalmazzák a politikai ismereteket - miként épülnek egymásra, egymásra épülnek-e, és így érvényesül-e a permanencia?

II. A POLITIKAI OKTATÁS RENDSZERE

1. A politikai oktatás szervezeti rendszere

A politikai oktatás szervezeti rendszerének feltárása két szempontból szükséges. Egyrészt kimutatható vele, hogy megvannak-e a permanens politikai művelődés szervezeti feltételei, másrészt - témánk szempontjából ez a fontosabb - a szervezeti rendszer által válik operatív szinten megragadhatóvá a politikai oktatás tartalmi rendszere.

A politikai oktatás viszonylag stabil szervezeti rendszerben történik, melynek hierarchiája már önmagában is utal a tartalmi rendszer bizonyos sajátosságaira. /Pl.: a szervezeti egymásraépültség utal a tartalmi egymásraépítésre való törekvésre, vagy az oktatás formája utal a politikai tartalomra./ Tehát a szervezeti rendszer ismerete segíti az eligazodást a tartalmi rendszer vizsgálata során.

A politikai oktatás szervezeti rendszere különböző szinten vizsgálható:

- Felvázolható a politikai oktatás makrószerkezete, mely azt mutatja meg, hogy milyen intézmények és szervezetek végzik a politikai oktatást, közöttük milyen szervezeti kapcsolat áll fenn. A makrószerkezet többé-kevésbé arra is rámutat, hogy az egyes

intézményekben és szervezetekben végzett politikai oktatás milyen életkori szakaszokban érinti az egyént.

- Vizsgálható a politikai oktatás mikroszerkezete, mely a különböző intézmények és szervezetek politikai oktató tevékenységének belső rendszerét mutatja meg, egészen a politikai oktatás konkrét formáiig bezárólag.

a./ A politikai oktatás szervezeti rendszerének makró-
szerkezete

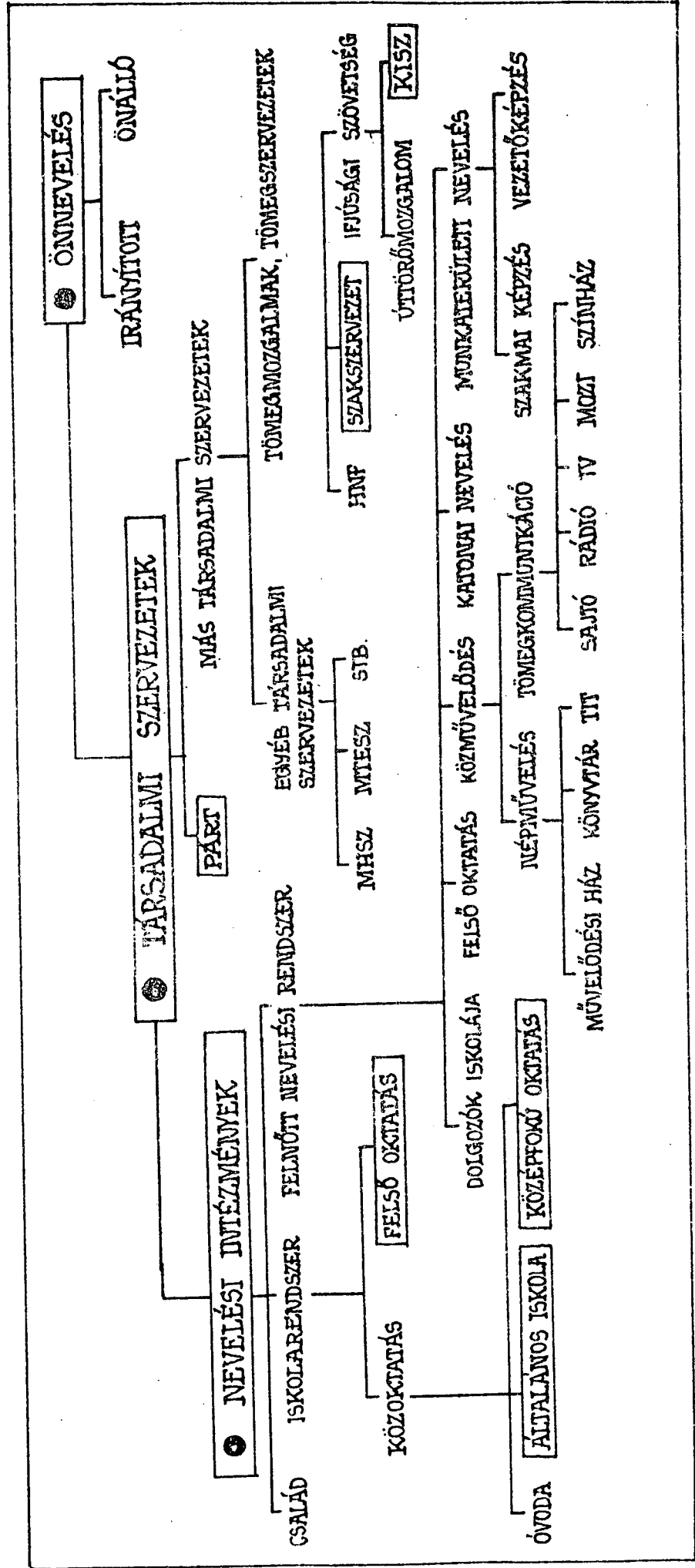
A politikai oktatás szervezeti rendszerébe beletartozik minden olyan intézmény és szervezet, amely antropagógiai értelemben résztvesz a nevelésben, sőt a nem intézményesített önnevelés is szerepet játszik benne. Minden nevelési intézmény és nevelő tevékenységet kifejtő szervezet ugyanis kisebb vagy nagyobb mértékben politikai ismereteket is átszármaztat, tehát politikai oktatást is végez.

A politikai oktatás makroszerkezetének három alapvető eleme van:

- a nevelési intézményekben folyó politikai oktatás
- a társadalmi szervezetekben folyó politikai oktatás
- az önnevelés folyamán történő politikai ismeretszerzés.

Ezek alapján felvázolható a politikai oktatás intézményrendszere:

A POLITIKAI OKTATÁS INTÉZMÉNYRENDSZERE

* MEGJEGYZÉS: A TÉMA TERMÉSZETE MIATT SZÜKSÉGESNEK TARTOTTUK A TÁRSADALMI SZERVEZETEKET KÖLÖNVÁLASZTANI

Az intézményrendszer fenti vázlata még nem mutatja meg a politikai oktatás makrószerkezetét, mert nem tartalmazza az intézmények közötti vertikális és horizontális kapcsolatokat. Ezeknek a kapcsolatoknak a teljes feltárása nem lehetséges és nem is szükséges e dolgozat keretében, megelégedhetünk a tartalmi vizsgálathoz feltétlenül szükséges, legfontosabb kapcsolatok kimutatásával.

Vertikálisan az alábbi kapcsolatok a legfontosabbak:

1. Az iskolarendszerben

felsőoktatás
↑
középfoku oktatás
↑
általános iskola

2. A társadalmi szervezetek vonatkozásában

a./ párt
↑
KISZ

b./ párt
↑
szakszervezet

3. Az iskolarendszer és a társadalmi szervezetek között

a./ párt párt
↑ ↑
KISZ szakszervezet
↑ ↑
általános iskola általános iskola

b./ KISZ szakszervezet párt
↑ ↑ ↑
középfoku oktatás általános iskola

A legfontosabb horizontális kapcsolatok:

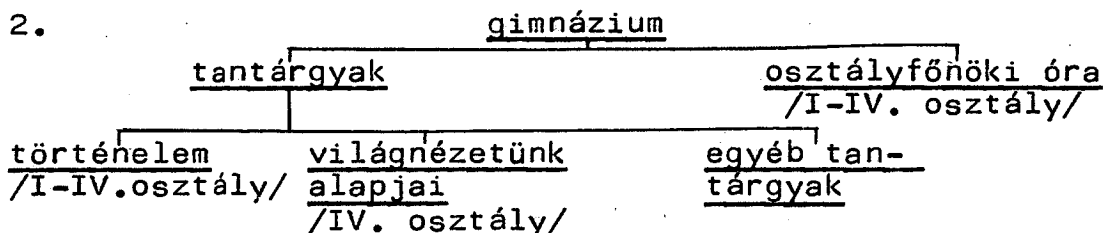
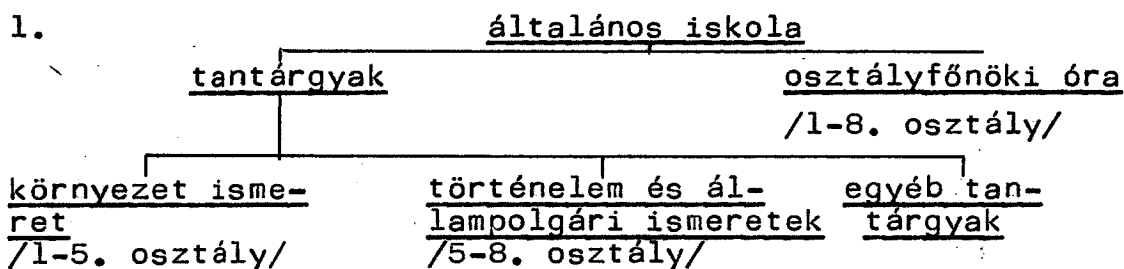
1. család - általános iskola - uttörő mozgalom
2. család - középfoku oktatás - KISZ
3. felsőoktatás - KISZ
4. szakszervezet - KISZ - párt - felnőtt nevelési rendszer
5. párt - önnévelés

A kiemelt kapcsolatok alapján megállapítható, hogy a politikai oktatás makrószerkezetében a legfontosabb intézmények: az általános iskola, a középfoku oktatás és a felsőoktatás intézményei, valamint a párt, a szakszervezet és a KISZ. Ezek játsszák a döntő szerepet a különböző vertikális kapcsolatokban, így az egész makrószerkezet vertikális felépítésében is, horizontálisan pedig a kapcsolatok centrumában állnak. Ez késztet arra, hogy éppen ezen intézmények esetében tárjuk fel a politikai oktatás szervezeti rendszerének mikrószerkezetét, és azt követve végezzük a tartalmi vizsgálatot. Pontosabban ezek közül is a legtipikusabbakat választjuk ki, például: a középfoku oktatási intézmények közül a gimnáziumot, a felsőoktatás rendszeréből a tudományegyetemet. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a többi intézmény és szervezet szerepe lebecsülhető lenne a politikai oktatásban.

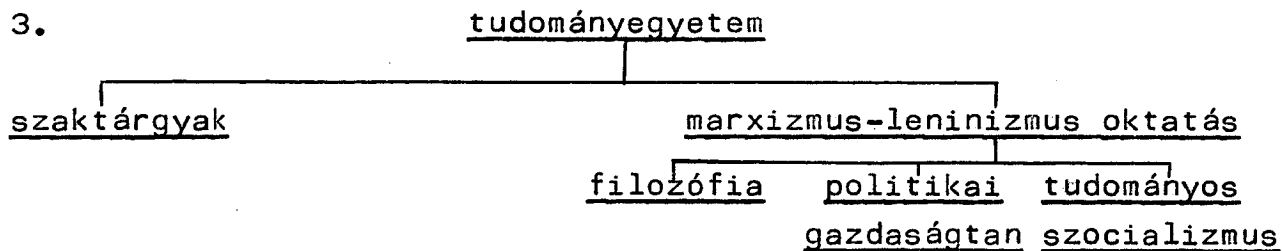
Némi magyarázatra szorul, hogy a KISZ-t miért, és az uttörő mozgalmat miért nem soroljuk a "legfontosabb" szervezetek közé a politikai oktatásban? A politikai nevelésben az uttörő mozgalom szerepe elsősorban nem a politikai ismeretnyújtás, hanem az, hogy a gyermekek közéleti, politikai tevékenységének szervezésével gyakorló terepet biztosítson az iskolai oktatás során szerzett politikai ismeretek alkalmazásához. A KISZ tevékenységében viszont nagyobb szerepet kap a politikai ismeretnyújtás, sőt az általános iskola elvégzése után tovább nem tanuló fiatalok széles körében, a munkábaállás első egy-két évében egyedül a KISZ végzi a politikai oktatást.

b./ A politikai oktatás szervezeti rendszerének mikro-
szerkezete

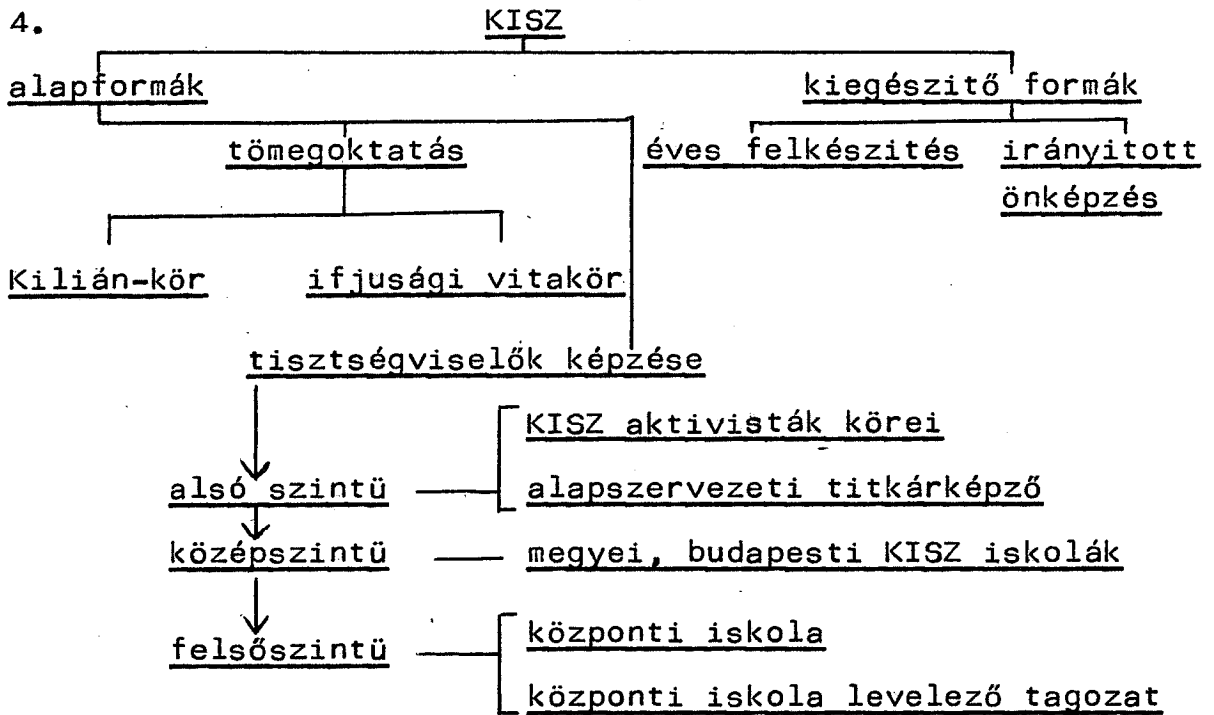
Az alábbiakban a fentebb "legfontosabb"-nak minősített intézmények és szervezetek politikai oktató tevékenységének belső szerkezetét vázoljuk fel. Ezáltal válik lehetővé a politikai oktatás tartalmi rendszerének vizsgálata szempontjából leglényegesebb oktatási formák kiemelése, valamint a közöttük lévő kapcsolatok feltárása.

A közoktatási rendszerben a politikai oktatás mikroszerkezetének horizontális és vertikális kapcsolatai teljesen egyértelműek.

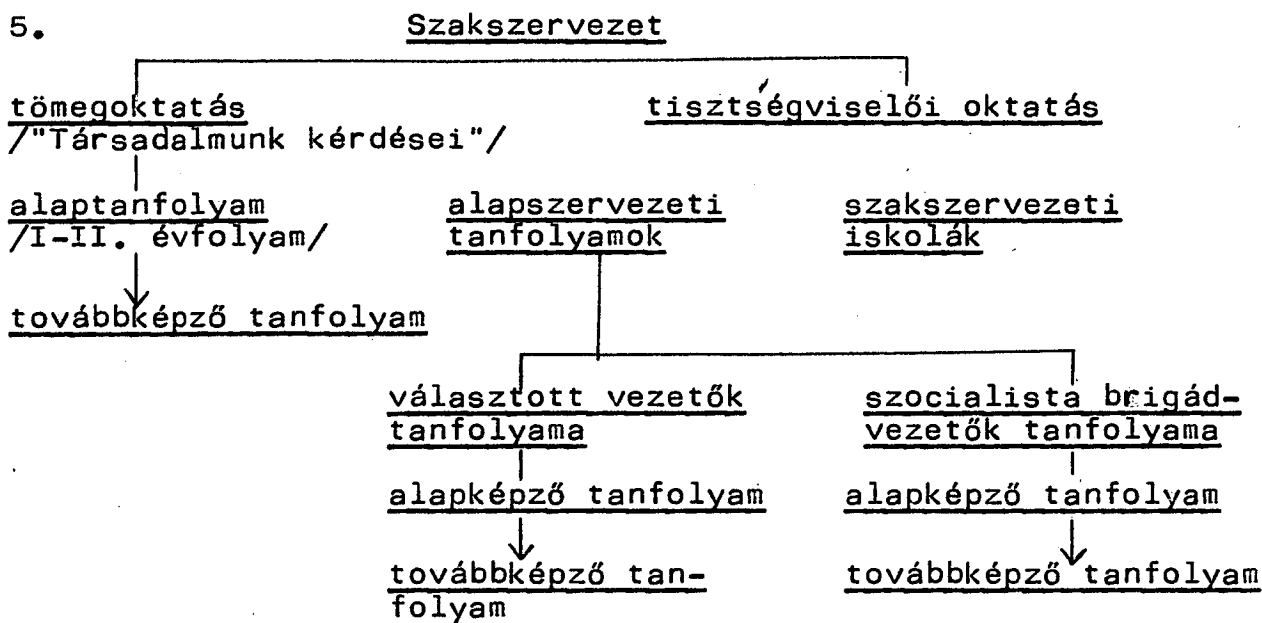

A tudományegyetemen a marxizmus-leninizmus három alkotórészét oktatják tantárgyi rendszerben, egyenként 2-3 féléven keresztül, karonként differenciált sorrendben és arányban. A tantárgyi rendszerhez speciál kollégiumok kapcsolódnak.

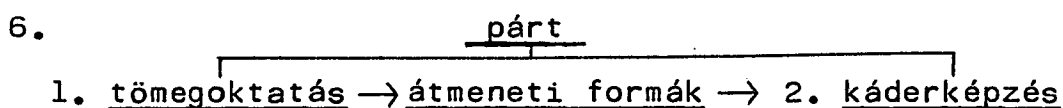

A KISZ oktatás szervezeti rendszerében horizontális kapcsolódás az egyes formák között nincs. Vertikális tagozódás a tiszttségviselők képzésének alrendszerében fedezhető fel, amely azonban nem jelent merev szerkezeti egymásraépültséget.

A KISZ politikai oktatásának rendszere számol a "KISZ-en kívüli politikai oktatás" rendszerével is. Ez azt hivatott hangsúlyozni, hogy a KISZ-oktatás kiegészítő formái és a tiszttségviselők képzése horizontálisan szoros kapcsolatban van más intézmények, főleg a pártoktatás megfelelő szintű oktatási formáival. /20./

A szakszervezeti politikai oktatás minden formájában vertikális egymásraépültség tapasztalható.

A pártoktatás szervezeti rendszerének további tagozódása a következő:

1. Tömegoktatás

alapfoku tanfolyamok:

- A szocialista társadalom fejlődésének kérdései
- A párttagok elméleti-politikai alapismeretei
- Előadások a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből

továbbképző tanfolyamok:

- Gazdaságpolitikai kérdések /ipari tagozat/
- Gazdaságpolitikai kérdések /mezőgazdasági tagozat/
- Társadalom és államélet kérdései

- A pártirányítás és pártélet kérdései
- Világnézeti és etikai kérdések
- Kulturális kérdések
- A nemzetközi politika kérdései

Átmeneti formák:

- A marxista-leninista világnézet alapjai
- A magyar munkásmozgalom rövid története

2. Káderképzés

- alapfoku: Marxizmus-leninizmus esti középiskola
5 hónapos pártiskola
- középfoku: Marxizmus-leninizmus esti egyetem
1 éves pártiskola
- felsőfoku: Marxizmus-leninizmus esti egyetem szakosító tagozat
Politikai Főiskola

A káderképzés mindhárom fokozatához továbbképző tanfolyamok kapcsolódnak:

- alapfokuhoz: 1-4 hetes pártiskolai tanfolyam
4-8 hónapos esti tanfolyam
- középfokuhoz: 8-10 hetes pártiskolai tanfolyam
speciális továbbképző tanfolyam
- felsőfokuhoz: 8-10 hetes pártiskolai tanfolyam
speciális továbbképző tanfolyam
szervezett önálló tanulás

A pártoktatás szervezeti rendszerében az oktatás különböző fokozatai között egymásraépültség van: a tömegoktatás alap-

foku tanfolyamaira épülnek a továbbképző tanfolyamok, hasonlóképpen a káderképzés három fokozata is egymásra épül. A résztvevők szempontjából azonban ez nem jelent merev rendszert.

c./ A politikai oktatás szervezeti rendszerére vonatkozó
főbb megállapítások

- A politikai oktatás egész rendszerének centrumában a pártoktatás áll. A pártoktatásnak ez a centrális helyzete többnyire nem fejeződik ki közvetlenül szervezeti kapcsolatokban. A rendszer elemei nagyfoku szervezeti önállósággal, ugyanakkor a párt irányításával végzik politikai oktató munkájukat.
- A politikai oktatás rendszerének szervezetiileg két fő ága van. Az egyik, az általános iskolában és a középiskolában szerzett politikai alpműveltségre épülő és részint azzal párhuzamosan is folyó tömegoktatás. A másik, a részben szintén a közoktatási rendszerre, részben a tömegoktatásra épülő káderképzés rendszere. A káderképzés a vezetők képzésében a politikai képzés feladatát hivatott megoldani, amely többnyire politikai oktatással történik.
- A szervezeti rendszer részei közötti kapcsolatokra utalnak a politikai oktatás fokozatai, melyek részint intézményesen szabályozva, részint a gyakorlat alapján a párt káderképzésének fokozataihoz igazítva, a következőképpen alakulnak:

- Az alapfoku káderképzés az általános iskolai végzettségre és a párt tömegoktatásában való részvételre, vagy a középiskolai végzettségre alapul.
- A középfoku káderképzés alapja a középiskolai végzettség és az alapfoku káderképzés.
- A felsőfoku káderképzés a felsőfoku végzettségre és a középfoku káderképzésre épül.
- Középfoku politikai végzettségnek minősül általában a felsőfoku iskolai végzettség.
- Felsőfoku politikai végzettséget adnak egyes felsőoktatási intézmények bizonyos karai /tudományegyetem jogi kar/. /21./
- Az életkor előrehaladtával a politikai oktatásban fokozatosan növekszik a társadalmi szervezetek és az önálló politikai ismeretszerzés szerepe. Ez egyrészt arra utal, hogy az egyén politikai nevelésében fokozatosan, egyre jobban összefonódik a politikai oktatás és a társadalmi szervezetekben végzett politikai-közületi gyakorlat, amely folyamat a felnőttkorban teljesedik ki. Másrészt a politikai műveltség bizonyos szintjén és megfelelő tapasztalatok birtokában, tovább tárgul a politikai ismeretszerzés lehetősége, amennyiben annak szervezett formáit fokozatosan kiegészíthetik és felválthatják az önképzés legkülönbözőbb formái.
- Megállapítható, hogy a permanens politikai művelődés szervezeti feltételeit a politikai oktatás szervezeti rendszere alapvetően biztosítja. A politikai oktatás

szervezetileg beépül mind a köznevelés, mind a felnőtt-nevelés szervezeti rendszerébe, a politikai-közéleti gyakorlat szervezeti kereteit képező társadalmi szervezetek tevékenységében pedig alapvetően fontos szerepet játszik. Mindez arra mutat, hogy a politikai oktatás a személyiség egészére irányuló nevelés rendszerének integráns részeként fejti ki hatását.

A politikai művelődés permanenciája szervezetileg abban az értelemben is biztosított, hogy a politikai oktatás szervezeti rendszere lehetővé teszi az egész életen át tartó politikai ismeretszerzést. Bár a szervezeti rendszer horizontális és vertikális kapcsolatait valószínűleg a jövőben még tovább kell tökéletesíteni.

2. A politikai oktatás tartalmi rendszere

A politikai oktatás tartalmi rendszerének vizsgálata során néhány szempontot, már a megközelítésnél figyelembe kell venni:

- A politikai oktatás tartalma állandóan mozgásban van, melynek objektív alapját a változó társadalmi-politikai gyakorlat képezi. Ez a mozgás hosszútávon és rövid távon egyaránt érvényesül. Hosszu távon úgy jelentkezik, hogy a politikai oktatás ideológiai és nevelési céljai változatlanok, ugyanakkor konkrét célja, koncepciója és tar-

talma változik. Jelenleg egy, a 60-as évektől kibontakozóban lévő és napjainkban kiteljesedő hosszú távu változás zajlik, melynek lényege az, hogy erősödjék a politikai oktatás ideológiai-elméleti megalapozottsága. A rövid távu mozgás jellemzője, hogy a gyorsan változó társadalmi-politikai gyakorlat által felvetett problémák a politikai oktatás tartalmi programjának gyakori módosítását kényszerítik ki.

- Tehát nem egy leülepedett, kikristályosodott tartalmi rendszerrel van dolgunk, hanem olyannal, amelynek hosszú és rövid távu változásai ellentmondásosan mennek végbe, de egyre határozottabban kirajzolódik a szilárd elméleti alap megteremtésére való törekvés.
- Hosszabb távra szólóan kialakultnak tekinthetők a pártoktatás tartalmának fő irányai. A pártpropaganda soronlévő feladatairól és továbbfejlesztéséről szóló 1976. október 26-i Központi Bizottsági határozat a marxizmus-leninizmus átfogó oktatásán belül, három - a társadalmi-politikai gyakorlat szempontjából alapvetően fontos - elméleti kérdést jelölt meg:
 - a fejlett szocialista társadalom építésével,
 - a hatalom jellegével és a szocialista demokráciával,
 - a proletár internacionalizmussal és a szocialista hazafisággal

összefüggő elméleti kérdések sokrétű tanulmányozását./22./
Bár ezek a fő irányok a pártoktatás tartalmára vonatkoznak, nem lehet kétséges, hogy a pártoktatást a po-

litikai oktatás centrális tényezőjének tekintve, valamennyi intézmény és szervezet politikai oktatásának tartalmilag e fő irányok felé kell gravitálnia.

- Vizsgálódásunk arra az időszakra esik, amikor a politikai oktatás egész tartalmi rendszerében alapvető változásoknak lehetünk tanui. Az 1978/79-es tanévben kezdődött meg az új általános iskolai nevelési és oktatási terv fokozatos bevezetése, az 1979/80-as tanév az új gimnáziumi nevelési és oktatási terv életbeléptetésének éve. Befejeződött, és az 1979/80-as tanévben már bevezetésre került a felsőoktatási intézmények marxizmus-leninizmus oktatásának egységes törzsanyaga, mely azonos a marxizmus-leninizmus esti egyetem hároméves tagozata és az egyéves pártiskola anyagával. Így értelemszerűen a tartalmi vizsgálatot már ezen új dokumentumok alapján kell végeznünk.
- A politikai oktatás tartalmi rendszerének tematikus szintű vizsgálata egyet jelent a törekvések elemzésével, tehát nem tartjuk feladatunknak az eredmény vizsgálatát. Konkrétan arra keressük a választ, hogy az adott intézmény, szervezet tematikájában mennyire tükröződik az a törekvés, hogy jellegének megfelelően betöltse hivatását a politikai oktatásban, továbbá, hogy a különböző tematikák kapcsolatai mennyiben előlegezik a permanens politikai oktatás tartalmi feltételeit.

A permanens politikai művelődés megalapozása az általános
iskolai politikai oktatással

Az általános iskolában folyó politikai oktatás tartalmának vizsgálatát az iskolatípus céljának, szerepének, feladatának figyelembevételével lehet és kell elvégezni. Abból kell kiindulni, hogy az általános iskola célja a szocialista ember személyiségének megalapozása. Alapozó iskola, mely egységes, korszerű, továbbépíthető alpműveltséget kíván nyújtani, és képessé akarja tenni a fiatalokat arra, hogy mint aktív állampolgárok, cselekvő részesei legyenek a szocializmus építésének. Feladatai között tartja számon a tanulók erkölcsi, politikai, közösségi nevelését, melyet egyebek között a politikai alapfogalom rendszer kiépítésével, az állampolgári jogok és kötelességek megismertetésével, az úttörő mozgalommal és más nevelési tényezőkkel együttműködve, közéleti-politikai tevékenység biztosításával szándékozik megvalósítani. A tanulók politikai nevelésében fontos szerepet szán a tanítás-tanulási folyamat során átszármaztatott politikai művelődési anyagnak - a politikai oktatásnak - valamint számít a tanítási órán és az iskolán kívüli politikai ismeretszerzés lehetőségeire is. /23./

Mindezekből egyértelműen megállapítható, hogy az általános iskolában folyó politikai oktatás szerepe, a politikai műveltség szerves részét képező politikai alapismeretek nyuj-

tása, a permanens politikai ismeretszerzés megalapozása.

Ahhoz, hogy legalább a törekvések szintjén véleményt lehessen mondani az általános iskolának erről az alapozó szerepéről, több részkérdésre kell választ keresni: Konkrétan mit kell megalapoznia az általános iskolában folyó politikai oktatásnak? A tantárgyi struktúra egyes elemei milyen szerepet játszanak a politikai oktatásban, a tantervi anyag milyen politikai ismeretanyagot tartalmaz? A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés tényezőinek milyen feladatai és lehetőségei vannak a politikai oktatásban?

Az első kérdés viszonylag könnyen megválaszolható, a második kettő azonban a tantervi anyag és a nevelési terv részletes elemzését igényli.

a./ Közvetlenül, konkrétan mit kell megalapoznia az általános iskolában folyó politikai oktatásnak?

- Az iskolai és az iskola utáni közéletben való aktív részvételt, mely további közéleti-politikai ismeretek forrásaként szolgál.
- A középfoku oktatási intézményekben folyó politikai oktatást, amely közvetlenül az általános iskolában szerzett politikai ismeretekre kíván építeni.
- A társadalmi-politikai szervezetekben folyó politikai tömegoktatásba való bekapcsolódást.
- Bizonyos mértékig a párt alapfoku káderképző oktatási formáiban való részvételt.
- A permanens politikai önképzés képességét.

Ebből látható, hogy az általános iskolai politikai oktatás mint alapozás, közvetlen céljait és konkrét irányait illetően összetett tevékenység, egyszerre többféle továbbtanulás számára kell megfelelő alapokat képeznie. Így tehát, amikor a tantervi anyagból kívánunk következtetéseket levonni az általános iskolában szerezhető politikai alapismeretekre vonatkozóan, tekintettel kell lenni ezekre a közvetlen célokra. Azaz választ kell adni arra, hogy a közéleti tevékenység és a politikai oktatás fenti formáiba való bekapcsolódást milyen mértékben teszik lehetővé az iskolában kapott alapok?

b./ Milyen az egyes tantárgyak szerepe az általános iskolai politikai oktatásban, a tantervi anyag milyen politikai ismeretanyagot tartalmaz?

Az általános iskolában nincs önálló politikai tantárgy. Az új tantervben kidolgozott tantárgyi strukturában, ebből a szempontból az a koncepció jut érvényre, hogy a politikai oktatást nem egyetlen tantárgy keretében célszerű megvalósítani, abban kisebb vagy nagyobb mértékben valamennyi tantárgynak feladata van, ugyanakkor az általános iskola utolsó éveiben koncentráltabb politikai ismeretnyújtás is szükséges. Ennek alapján a politikai oktatást is hivatott szolgálni minden tantárgy történeti áttekintéssel foglalkozó része, de a dolog természeténél fogva a politikai ismeretnyújtás elsősorban a társadalomtudományi tárgyak oktatása során, valamint a környezettel foglalkozó tantárgyak társa-

dalmi vonatkozásu anyagrészeivel valósul meg.

A politikai oktatást legdirektebb módon megvalósító tantárgy a történelem és állampolgári ismeretek, amely a történelmi és társadalmi ismeretanyagba ágyazva tartalmazza a politikai ismereteket, a 8. osztályban pedig külön összegezett állampolgári ismereteket nyújt. Mint az általános iskolai politikai oktatás centrális tantárgyi tényezője, rendszerezi és integrálja a különböző forrásokból származó politikai ismereteket. Így tantervi anyaga alapján átfogó képet lehet kapni az általános iskolai politikai oktatás egész tartalmáról.

A politikai oktatás jelentős kerete az osztályfőnöki óra, mely a 3. osztálytól kezdve a világnézeti, erkölcsi, politikai állásfoglalás és magatartás kialakítása érdekében végzett nevelőmunka részeként hivatott a politikai ismeretek bővítésére.

A tantervi anyag milyen politikai ismereteket tartalmaz?

A történelem és állampolgári ismeretek tantárgy keretében folyó politikai oktatás a történettanításon nyugszik. A tantárgy anyagának oktatása során annak az alapkoncepciónak kell érvényesülnie, hogy a múlt és a jelen legfontosabb tényeinek, összefüggéseinek, törvényszerűségeinek, tanulságainak megismertetésével történelmi, társadalmi, állampolgári ismereteket sajátítanak el a tanulók. A politikai fogalmakat és törvényszerűségeket a tanulók a történelmi és

társadalomismereti kategóriarendszerbe ágyazva ismerik meg, évfolyamonként súlypontozva és differenciálva.

A tantárgy politikai ismeretanyagának tartalmát és rendszerét legpregnansabban az elsajátítandó fogalmakat és törvényszerűségeket tartalmazó követelményrendszer mutatja meg. A fentiekből azonban következik, hogy a követelményrendszer nem tesz különbséget történelmi, társadalmi és szűkebben értelmezett politikai fogalmak és törvényszerűségek között, ezért a politika alapvető kategóriáira támaszkodva kell azokat kiszűrni.

A követelményrendszer minden évfolyamban mind a fogalmakkal, mind a törvényszerűségekkel kapcsolatosan következetesen az alábbi rendszert követi:

- Fogalmak:
1. A gazdasági élettel, a termelés és az elosztás módjával kapcsolatos fogalmak.
 2. A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalmak.
 3. Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalmak.
 4. A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalmak.
 5. A történelmi megismeréssel kapcsolatos fogalmak.

Törvényszerűségek:

1. A társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonalával kapcsolatos törvényszerűségek.
2. Az osztályharccal kapcsolatos törvényszerűségek.

3. Az állammal kapcsolatos törvényszerűségek.
4. A háborúkkal kapcsolatos törvényszerűségek.
5. Az eszmék történelmi szerepével kapcsolatos törvényszerűségek.
6. A történelmi fejlődés átfogó, általános törvényszerűségei.

Mind az öt fogalomkörben nagyszámu politikai fogalom kerül megismertetésre, de főleg a társadalom életével és az osztályharccal /2./ és az állammal, államszervezettel /3./ kapcsolatos fogalomkör tartalmazza az elsajátítandó politikai fogalmakat. A fogalomkörök további alrendszereket fognak egy-egybe. A politikai fogalmakhoz tartozó legfontosabb alrendszerek a következők:

1. A gazdasági élettel, a termelés és az elosztás módjával kapcsolatos fogalomkörben:
 - a./ A gazdasági élet főbb jellemzői
 - b./ A termelés szervezeti keretei
 - c./ A termelés és elosztás módja
2. A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalomkörben:
 - a./ Nép, nemzet
 - b./ Társadalmi osztályok, rétegek
 - c./ Osztályharc
 - d./ Pártok, szervezetek
3. Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalomkörben:
 - a./ Társadalmi rendszerek, államtípusok
 - b./ Államformák
 - c./ Hivatali szervezet

d./ Törvényhozás

e./ Fegyveres erők, háborúk

f./ Jogszolgáltatás

g./ Politikai jogok

h./ Nemzetközi kapcsolatok

4. A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalomkörben:

a./ Haladó és visszahúzó eszmék

b./ Tudomány és művelődés

A továbbiakban főleg 2. és 3. fogalomkörre összpontosítva figyelmünket, követve ezt a rendszert - ha nem is a teljességre törekedve - kigyűjthetők a tantárgy keretében megtanítandó legfontosabb politikai fogalmak.

/1./ A gazdasági élettel, a termelés és az elosztás módjával kapcsolatos fogalomkörben:

a./ A gazdasági élet főbb jellemzői: tőkés integráció, szocialista gazdaság, népgazdaság, tervgazdálkodás, szocialista integráció, fejlett-fejlődő ország

b./ A termelés szervezeti keretei: állami vállalat, ipari szövetkezet, üzemegység, TSz, állami gazdaság

c./ A termelés és elosztás módja: állami, szövetkezeti tulajdon, nemzeti jövedelem, fogyasztás, felhalmozás, bérezési rendszer, szocializmus és kommunizmus alapelve, kollektív szerződés

/2./ A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalomkörben:

a./ Nép, nemzet; nemzeti kérdés, nemzeti függetlenség, nemzetiség, szocialista nemzet, nemzeti egység, szocialista hazafiság-proletár internacionalizmus

- b./ Társadalmi osztályok, rétegek: rabszolga-tartó, rabszolga, szabad paraszt, földesur, főnemes, köznemes, jobbágy, zsellér, városi polgár, iparos, kereskedő, manufaktura munkás, tőkés, kispolgár, nagypolgár, proletariátus, agrárproletár, burzsoázia, értelmiség, munkásosztály vezető szerepe, szövetkezeti parasztság, munkás-paraszt szövetség, szocialista értelmiség, alkalmazottak, kisárutermelők
- c./ Osztályharc: osztályharc, parasztfelkelés, polgári forradalom, munkásosztály történelmi szerepe, sztrájk, tüntetés, munkásfelkelés, szocialista forradalom, párt vezető szerepe, fasizmus, antifasizmus, népfrontpolitika, kapitalista világrendszer, szocialista világrendszer, gyarmati felszabadító mozgalom, békemozgalom, nemzetközi forradalmi harc
- d./ Pártok, szervezetek: munkásmozgalom, szakszervezet, munkáspárt, internacionálé, szociáldemokrata párt, tömegpárt, újtipusu munkáspárt, kommunista párt, pártszervezet, lenini normák, tömegszervezetek, tömegmozgalmak, kommunista mozgalom

/3./ Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalmakörben:

- a./ Társadalmi rendszerek, államtípusok: ősközösségi társadalom, rabszolgatartó társadalom, feudális társadalom, kapitalista társadalom, imperializmus, kapitalista állam, proletárdiktatura, szocialista társadalom, szocializmus alapjainak lerakása, fejlett szocializmus, kommunizmus építése, kommunista társadalom, szocialista állam
- b./ Államformák: királyság, köztársaság, demokrácia, államforma, polgári demokrácia, fasiszta állam, népi demokratikus állam, népköztársaság, szocialista köztársaság

- c./ Hivatali szervezet: államszervezet, tanács, miniszterelnök, általános, egyenlő titkos választás, munkás-paraszt kormány, országgyűlés, képviselő, jelölőgyűlés, közvetlen-közvetett választás, beszámolási kötelezettség; visszahívás, elnöki tanács, minisztertanács, tanácstag, tanácsülés, végrehajtó bizottság, fogadónap
- d./ Törvényhozás: törvény, törvényhozás, törvényjavaslat, alkotmány, népgazdasági terv, ifjúsági törvény, honvédelmi törvény
- e./ Fegyveres erők; háborúk: katonaság, védelmi-hódító háború, felszabadító háború, függetlenségi háború, szabadságharc. igazságtalan háború, hadkötelezettség, fegyverkezés, világháború, intervenció, gyarmati felszabadító háború, ellenállási mozgalom, partizán, néphadsereg, rendőrség, munkásőrség
- f./ Jogszolgáltatás: jog, bíró, polgári igazságszolgáltatás, szocialista törvényesség, népi ellenőrzés, jogszabály, szocialista igazságszolgáltatás, vádlott, ügyész, védő, népi ülnök, tanu, ítélet, alperes, felperes, ügyvéd, nagykoru, büntetés, pénzbírság, elzárás, fiatalkoruak börtöne, fellebbezés, panasz, bejelentés
- g./ Politikai jogok: állampolgár, választójog, jogtalanok, állampolgári jogok, kötelességek, egyenjogúság, szocialista demokrácia, munkához való jog, munka mint kötelesség
- h./ Nemzetközi kapcsolatok: katonai szövetség, békekötés, gazdasági függés, politikai függés, világ területi felosztása, fegyverkezési verseny, szövetségi rendszer, ENSZ, NATO, Varsói Szerződés, békés egymás mellett élés, KGST, Közös Piac, diplomácia, követ, követség

/4./ A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalomkörben:

a./ Haladó és visszahuzó eszmék: hazafiság, internacionalizmus, marxizmus, nacionalizmus, sovinizmus, anarchizmus, fajelmélet, kozmopolitizmus, ideológiai harc, marxizmus-leninizmus

b./ Tudomány és művelődés: közművelődés, közművelődési intézmény, kulturális forradalom

A tantárgy oktatása során elsajátítandó törvényszerűségek:

/1./ A társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonalával kapcsolatos törvényszerűségek:

- Az ősközösségi társadalom felbomlásának oka, a vagyoni egyenlőség megszűnése.
- Az egymásra következő társadalmi formák fejlettebbek az előzőeknél.
- Az imperializmus a kapitalizmus hanyatló szakasza.
- A kapitalizmus a társadalmi fejlődés akadályává vált, meg kell dönteni.
- A szocializmus az előző társadalmi formáknál fejlettebb - megszünteti a kizsákmányolást.
- A szocializmus alapelve
- A kommunizmus alapelve
- A társadalmi fejlődés törvényszerűen elvezet a kommunizmushoz.

/2./ Az osztályharc törvényszerűségei:

- Az osztályharc élesedése a szembenálló osztályok fegyveres összeecsapásához vezet.
- Az osztályharc legmagasabb foka a forradalom.
- A rabszolgatartó, a feudális és kapitalista társadalomban az osztályharc a történelem mozgató ereje.
- A kapitalizmus kialakulásával és fejlődésével kialakul, megerősödik a munkásosztály, a kapitalizmus elleni harc vezető ereje.

- A munkásosztály a leghaladóbb, a legforradalmibb osztály, mindenfajta kizsákmányolás megszüntetéseért harcol.
- A kapitalizmus megdöntése minden ország munkásosztályának érdeke.
- A szocialista forradalom sikerének feltétele a munkásosztály forradalmi pártjának vezetése és a munkás-paraszt szövetség.
- A szocialista építés sikerének feltétele a munkásosztály forradalmi pártjának vezetése.

/3./ Az állammal kapcsolatos törvényszerűségek:

- Az ösközösség felbomlásával létrejön az állam.
- Az állam az uralkodó osztály érdekeit védi.
- A kapitalista államot a szocialista forradalomban szét kell zuzni.
- Létre kell hozni a proletárdiktatura államát.
- A proletárdiktatura mindig a többség érdekeit védi a kisebbséggel szemben.
- A szocialista építés fontos eszköze a szocialista állam.

/4./ A háborúkkal kapcsolatos törvényszerűség:

- Az igazságos háboru célja a védelem, más népek felszabadítása.
- Az igazságtalan háboru célja a hódítás, más népek felszabadulásának megakadályozása.
- A társadalmi haladásért és függetlenségért folyó küzdelem általában összefonódott egymással.
- Az imperializmus korában a világ ujrafelosztásáért folytatott harc szükségszerűen háboru kirobbanásához vezetett.
- A szocialista világrendszer megerősödésével a világháboru már nem végzetszerűen elkerülhetetlen.

/5./ Az eszmék történelmi szerepe:

- A kereszténység kezdetben a szegények vallása.

- A tudományok a vallásos nézetek elleni harcban fejlődtek.
- Az igazi hazafiság a legmélyebb emberi érzések egyike, a nemzeti államok kialakulásával válik jelentőssé.
- A marxizmus-leninizmus a társadalom átalakításának egyik döntő eszközévé vált.
- Az internacionalizmus: a világ proletárjainak közös érdeke a kapitalizmus elleni harc, az összefogást segíti elő az internacionalizmus eszméje.
- Az osztályok gondolkodását végső soron gazdasági-társadalmi helyzetük határozza meg.
- A nacionalizmus szembefordítja a nemzeteket, akadályozza a szocializmus építéséhez szükséges nemzetközi összefogást.
- A fajelmélet az imperialisták hódító politikáját szolgálja.
- A kozmopolitizmus az imperialista nagyhatalmak világpolitikai törekvéseinek szolgálatában áll. A szocialista hazafiság szorosan összefonódik a proletár internacionalizmussal.

/6./ A társadalmi fejlődés átfogó, általános törvényszerűségei:

- A tömegek döntő szerepet játszanak a történelemben.
- A társadalmi rendszereket az alapvető osztályok különböztetik meg egymástól.
- A társadalmi törvényszerűségek egy része valamennyi népre vonatkozik, más része csak egyes időszakokra és népekre.

A tananyag a 8. osztályban összegezett állampolgári ismereteket tartalmaz. A megismert fogalmakra és törvényszerűségekre építve, olyan rendszerbe foglalt elemi állampolgári, közgazdasági, közigazgatási és jogi ismeretekhez juttatja a tanulókat, amelyek a későbbiekben állampolgári jogaik és kötelességeik gyakorlásához nélkülözhetetlenek. Tartalma és rendszere a következő:

1. Hazánk gazdasági élete:

- Termelési és tulajdonviszonyok hazánkban
- A nemzeti jövedelem felhasználása
- Munka az iparban és a mezőgazdaságban
- Munkaviszony és annak gyakorlati kérdései
- Gazdasági életünk aktuális problémái

2. A szocialista társadalom: közösségek rendszere

- A szocialista társadalom szerkezete
- Politikai és társadalmi szervezetek
- Társadalmi fejlődésünk aktuális problémái

3. Szocialista államunk és polgárai:

- Az Alkotmány mint alaptörvény
- Központi államhatalmi szerveink
- Államigazgatásunk központi szervei
- Fegyveres erők és testületek
- Államéletünk demokratizmusa - választási rendszer
- A tanácsrendszer
- Ugyintézés a tanácsoknál
- Igazságszolgáltatás és szerkezete
- Bünyldözés - fiatalok bűnygyei
- Állampolgári jogok és kötelességek
- Az ifjuság jogai és kötelességei
- A Magyar Népköztársaság diplomáciai tevékenysége

4. Korunk fő kérdései:

- A szocialista építés sajátos kérdései hazánkban és a baráti országokban
- A nemzetközi politika aktuális kérdései

A tananyag áttekintése és a követelményrendszer felvázolása eredményeként a következő főbb megállapításokat tehetjük:

A tananyag gerincét a politikai történelem és ezen belül az osztályharcok története képezi. Ez megfelel a tantárgy általános célkitűzésének, hogy bemutassa azt a fejlődési folyamatot és annak dinamizmusát, mely törvényszerűen a

szocializmushoz és a kommunizmushoz vezet. Továbbá nyilvánvalóan tükröződik ebben az a törekvés, hogy a történelem és állampolgári ismeretek az általános iskola "politikai" tantárgya legyen. Jellemzően fakadóan a tantárgy ezt úgy kívánja elérni, hogy a történeti valóság eseményei és jelenségei képezik a politikai természetű általánosítások alapját. A tananyag nem politikai kategóriák köré csoportosul, hanem egy erőteljesebb politikai tartalmu és aspektusu történelemtanítást irányoz elő, melynek során a tanulók a politikai ismereteket a társadalmi és történelmi ismeretek részeként sajátítják el.

A követelményrendszerben fejeződik ki a tantárgynak mint politikai oktatásnak a célja. Ez a célkitűzés mennyiségileg - legalábbis, ami a megtanítandó fogalmak és törvényszerűségek számát illeti - első megközelítésben, így összegyűjtve meglehetősen bátornak tűnik. Azt, hogy ez sok-e, kevés-e, vagy éppen megfelelő, majd eldönti az oktatási gyakorlat, azt azonban előre jelzi, hogy a történelem és állampolgári ismeretek tantárgynak magas szinten kell megoldania a többi tantárgy oktatása során nyújtott politikai ismeretanyag integrálását. Minden esetre a társadalmi elvárásokkal összhangban, a követelményrendszer a politikai fogalmak és törvényszerűségek széles körének megtanítását célozza meg. Tartalmazza mindazoknak a politikai alapfogalmaknak és törvényszerűségeknek valamilyen mélységű és terjedelmű elsajátíttatását, amely az általános iskola szintjén elvárható. Talán csak a nemzetközi politika fogalmi köréből hiányzik néhány olyan fogalom, amelyeknek ismerete az aktuális nemzetközi kérdésekben való eligazodáshoz elengedhetetlenül szükséges. Ilyenek például: helyi háború, enyhülési politika, kétoldalu kapcsolatok, pártközi kapcsolatok, szocialista közösség, melyeket a 8. osztályban a követelmény minimumban kellene szerepeltetni.

A követelményrendszerből következtetni lehet arra, hogy a tantárgy rendszerezett politikai fogalmak nyújtására törekszik. A négy osztályban lineárisan épülő történelmi tananyag - mint mondtuk - nem a politikai kategóriák köré csoportosul, ugyanakkor a követelményrendszerből kitűnik, hogy a politikai fogalmak koncentrikusan bővülnek, és a korábbi évfolyamok eredményeire támaszkodva érik el az általánosítás magasabb szintjét. Ezt a törekvést mutatja, hogy a követelményrendszer viszont az elsajátítandó fogalmakat a politika olyan legáltalánosabb kategóriái köré csoportosítva rendszerezi, mint társadalmi osztályok, rétegek, osztályharc, állam. A politikai fogalmak évfolyamonkénti bővülését és mélyülését jól példázza az "osztályharc" általános kategóriája köré kiépített rendszer:

5. o.: Rabszolgák szökése, rabszolga felkelés, osztályharc

6. o.: Parasztfelkelés, parasztháború

7. o.: Polgári forradalom, munkásosztály történelmi szerepe, sztrájk, tüntetés, munkásfelkelés, szocialista forradalom

8. o.: Munkásosztály vezető szerepe, párt vezető szerepe, munkás-paraszt szövetség, ellenforradalom, fasiszta-antifasiszta harc, munkásegység, népfront, imperialista világrendszer, szocialista világrendszer, gyarmati felszabadító mozgalom, békemozgalom, nemzetközi forradalmi harc.

A követelményekben kialakított rendszert a tananyag természetesen csak "kinálja", tartalmi feltételeit biztosítja, kiépítése az oktatás folyamán döntően a tanár munkájától függ.

A követelményrendszerben szereplő törvényszerűségek jelzik az általános iskolai politikai oktatásban elérhető szinteket, és teremtik meg a politikai gyakorlatban való részvétel közvetlen elméleti feltételeit. A törvényszerűségek elsajátítását a tanterv Módszertani alapelvek című fejezetében a következőképpen értelmezi: a tanuló "... a törvényszerűség konkrét történelmi tartalmát, illetve a benne rejlő legfontosabb összefüggéseket saját szavaival el tudja mondani... helyesen tudja alkalmazni a további iskolai munkában és a gyakorlati életben." /24./

Ez az értelmezés különös figyelmet érdemek egy szempontból. Történelemtanításról van szó, ezért a valóságban a tanulóknak nagyon mélyen rejlő politikai összefüggéseket kell felismerniök, megérteniök és megfogalmazniök. Éppen ezért a terv készítői a követelményrendszerben szereplő politikai törvényszerűségek mennyiségének és általánosítotttsági fokának meghatározásában nagyon körültekintően és óvatosan jártak el. Az elsajátítandó politikai törvényszerűségek száma nem túlzottan sok, ami pedig az általánosítotttság fokát illeti, egyetlen példa is jól mutatja, hogyan igyekeztek figyelembe venni az életkori sajátosságokat. Azt a törvényszerűséget, hogy az osztálytársadalomban a társadalmi fejlődés mozgató rugója az osztályharc, a követelményrendszer így fogalmazza meg: "A rabszolgotartó, a feudális és a kapitalista társadalomban az osztályharc a történelem mozgató ereje."

Más szempontból viszont a követelményrendszer következetlen. Helyes, hogy a 6. osztályban az osztályharcra kapcsolatos

követelmény minimumon kívül helyez olyan alapvetően fontos törvényszerűségeket, mint: "Az osztályharc a politikai és a gazdasági életben, valamint az eszmék területén folyik." és "Az osztályharc legfontosabb területe a hatalomért folyó harc, tehát a politikai harc." Hiba viszont, hogy ezek a fontos törvényszerűségek nem kerülnek be sem a 7. sem a 8. osztály követelmény minimumába, tehát az általános iskolai politikai oktatás során sehol sem válnak elsajátítandó követelményekké.

Több éves vita és előkészítő munka végére tesz pontot az állampolgári ismereteknek a történelemmel való integrálása. Az integráció lényege és legfőbb indoka, hogy "... egységes tantervi koncepció alapján egy tárgyba integrálódik a jelent szülő mult és a jövőt szülő jelen." /25./ - azaz az állampolgári ismeretek elsajátítását az 5. osztálytól kezdve fokozatosan és tervszerűen készíti elő és alapozza meg a történelemtanítás, ezáltal a történelemoktatás és benne a politikai oktatás is céltudatosabban irányul a jelen és a jövő felé. Nem mond ellent ennek az alapkoncepciónak, hogy ugyanakkor a 8. osztályos tantervi anyagban az "állampolgári ismeretek" elkülönült tananyagrészként szerepel. Helyét az magyarázza, hogy önálló, összegezett ismeretkörrel van szó, és amely oktatásának elméleti előfeltételei a 14 éves kor körül teremtnének meg. Az integrációt kifejezi, hogy az állampolgári ismeretek oktatásával kapcsolatos követelmények beépülnek a tantárgy egységes követelményrendszerébe, politikai fogalmi szerves részét képezi a tantárgy oktatása során kialakítandó fogalomrendszer-

nek. Tartalmilag az egységesen elrendezett szociológiai, jogi, etikai, közgazdasági, közigazgatási és politikai ismeretek nyújtása az általános iskolai politikai oktatás betetőzését jelenti, amely direkt módon, az iskola utáni közéleti-politikai tevékenységben való részvételt szolgálja. Megállapítható, hogy az általános iskola a történelemmel integrált állampolgári ismeretek oktatásával kívánja a leghatározottabb lépést tenni a politikai oktatás korábbi hiányosságainak megszüntetése érdekében.

Ismételten hangsúlyozva a történelem és állampolgári ismeretek centrális helyzetét és integráló szerepét az általános iskolai politikai oktatásban, akár el is tekinthetnénk a többi tantárgy politikai ismeretanyagának feltárásától. A fent részletezett ismeretanyag és követelményrendszer lényegében mutatja a tanterv politikai ismeretanyagát, és ezzel választ adtunk arra a kérdésre, hogy a tantervi anyag milyen politikai ismereteket tartalmaz.

Persze tovább pontosítható ez a kép a többi tantárgy körében folytatott vizsgálattal. Természetesen eleve számolni kell azzal, hogy az egyes tantárgyak politikai oktatásban betöltött szerepét, feladatait és lehetőségeit differenciálja sajátos természetük és irányultságuk.

A politikai ismeretnyújtás a történelem és állampolgári ismeretek mellett, a környezettel foglalkozó tantárgyak társadalmi vonatkozású anyagrészeivel valósul meg legközvetle-

nebbül. Így az 1-5. osztályban a környezetismeret, a 6-8. osztályban a földrajz tantárgy oktatása során.

A környezetismeret alapozó szerepű tantárgy. Azzal, hogy fejleszti a társadalmi környezetben való tájékozódás képességét, és megnyitja a társadalmi valóságról való tapasztalatszerzés újabb csatornáit, megalapozza a társadalomtudományi tantárgyak, közöttük a történelem és állampolgári ismeretek oktatását. Azzal pedig, hogy hozzájárul a társadalmi környezetben tanusított helyes magatartás kialakításához, önálló véleményalkotásra és az ellentétes nézetek mérlegelésére nevel, a politikai gyakorlatban való közvetlen részvétel előfeltételeinek megteremtésén munkálkodik.

A politikai ismeretnyújtás főképp a 3. és különösen a 4. osztályban kap szerepet. A 3. osztályban a "Lakóhelyünk múltja" című anyagrész feldolgozása során megismerkednek a tanulók a lakóhely múltját idéző tárgyi emlékekkel, műemlékekkel, szobrokkal, emléktáblákkal, valamint a különböző nevezetes események felidézése kapcsán helytörténeti ismereteket szereznek. Ennek alapján a tantervi követelmény előírja, hogy a tanulók ismerjék meg és ápolják a lakóhely múltjának haladó hagyományait és forradalmi emlékeit. Habár a követelményrendszer nem határozza meg pontosan az elsajátítandó fogalmakat és összefüggéseket, nem nehéz következtetni arra, hogy az életkornak megfelelő szinten, széleskörű politikai ismeretnyújtásra nyílik lehetőség ebben a témakörben.

A 4. osztályos környezetismeretnek a társadalmi környezettel foglalkozó tananyagrésze a "Fejlődés a társadalomban" címet

viseli. Fő törekvése, hogy az 1. A termelés 2. A kultúra 3. A kereskedelem és a közlekedés 4. Az állam vezetése című anyagrészek feldolgozása kapcsán bemutassa a társadalom szerkezetében végbemenő változásokat. Az állam vezetése című témakör kifejezetten politikai ismeretanyagot tartalmaz:

- Királyok, uralkodók /a mesében és a valóságban/
- A Magyar Népköztársaság
- Az ország jelképe a zászló, a címer
- A Himnusz
- Az Országház: az országgyűlés tanácskozási helye
- Miről tanácskozik az országgyűlés?
- A Néphadsereg és a rendőrség legfontosabb teendői
- Más országokkal való kapcsolataink
- Miről tanácskozik a helyi tanács ülésein?

A követelményminimum az, hogy a tanulók ismerjék és alkalmazzák helyesen az alábbi fogalmakat: Magyar Népköztársaság, zászló, címer, himnusz, országház. Tehát az a követelmény, hogy a tanulók ismerjék hazánk politikai életének legfontosabb szimbólumait és kialakuljon ezekhez való helyes viszonyuk. Természetesen a követelmény optimuma ennél magasabb, mert olyan fogalmak ismeretét és helyes alkalmazását is feltételezi, mint: tőkésország, szocialista ország, szocialista város, országgyűlés.

Megállapítható, hogy az alsó tagozatban tanított tantárgyak közül a környezetismeret járul hozzá legközvetlenebb módon a tanulók politikai oktatásához. Hatása feltételezhetően jóval nagyobb lesz, mint azt a követelményrendszerben meghatározott fogalmak mennyisége és minősége jelzi, ugyanis

jelentősebb szerepet játszik ennél azzal, hogy megalapozza a társadalmi életben való tájékozódás képességét és a politikai attitűdöt.

Annál meglepőbb, hogy a környezetismeret 5. osztályos tananyagából hiányoznak a társadalmi környezetre vonatkozó ismeretek, és teljes mértékben a 6. osztályban belépő természettudományi tárgyak előkészítésének szolgálatába áll. Ezt némiképp insokolja, hogy az 5. osztályban megkezdődik a történelem és állampolgári ismeretek oktatása, de tekintettel annak tananyagára, - mely az őskori és ókori történelmet foglalja magába - megszakad a környezetismeret keretében folytatott aktuális és gyakorlati irányultságú politikai ismeretnyújtás tantárgyi keretben zajló folyamata.

"A földrajz tanításának jelentős szerepet kell vállalnia a tanulók politikai és állampolgári nevelésében is. - Kiemelt feladat a szocialista világrendszerhez való tartozás tudatának elmélyítése, a KGST munkájának megismertetése. Világítson rá a földrajztanítás a szocialista integráció szükségességére, és segítse a tanulók közgazdasági szemléletének kialakítását." /26./ - olvashatjuk a földrajz tantárgy tantervének Cél és feladatok című fejezetében.

Ezeknek a feladatoknak a megoldására való törekvés a követelményrendszerben az alábbi módon tükröződik:

6. o.: - Lássák a kapcsolatokat a természeti környezet,
a társadalom fejlettsége és a gazdasági élet között.

- Tudjanak példákat mondani a szocialista és a fej-

lődő országok egymás közötti kapcsolataira.

- Elsajátítandó általános fogalmak: gyarmati ország, ipari ország, mezőgazdasági ország.

7. o.: - Bizonyítsák be a Szovjetunió és a szocialista világrendszer országainak fejlődésével a szocialista társadalmi rendszer magasabbrendűségét.

- Példákkal illusztrálják a szocialista országok közötti gazdasági együttműködést.

- Elsajátítandó általános fogalmak: nemzetiségek egyenjogúsága, szocialista tervgazdálkodás, KGST.

- Elsajátítandó összefüggések:

- A gyarmati kizsákmányolás kapcsolata a tőkés országok gazdasági fejlődésével.

- A szocialista társadalom kapcsolata a termelés fejlődésével és a szocialista országok gazdasági együttműködésével.

8. o.: - Lássák hazánk gazdasági fejlődésének gyors ütemét.

- Legyenek tisztában a Szovjetunióval és más szocialista országokkal való gazdasági kapcsolataink jelentőségével.

- Elsajátítandó általános fogalmak: nemzetközi együttműködés, energiagazdaság.

- Elsajátítandó összefüggések:

- A megváltozott társadalmi viszonyok hatása a magyar népgazdaság alakulására.

- Mezőgazdasági termelésünk kapcsolata a szocialista nagyüzemi termeléssel.

- A szocialista országokkal való együttműködés szerepe gazdasági életünkben.

- A társadalom hatása a földrajzi környezetre.

Látható, hogy a gazdasági földrajz mint társadalomtudományi tantárgy joggal és szükségszerűen állithatja maga elé a fenti feladatokat. Jelentős szerepet tölt be a politikai oktatásban azzal, hogy a politikai és közgazdasági fogalmak és törvényszerűségek megismertetésén túl, segíti az eligazodást a gazdasági és politikai eseményekben, és a gazdasági tartalmu politikai fogalmak politikai jellegét tudatosítja. Főleg eme utóbbi hatása tűnik rendkívül fontosnak a politikai oktatás szempontjából.

A többi tantárgynak a politikai oktatásban betöltött szerepére utalnak az egyes tantárgyak cél- és feladatmeghatározásai. Minden tantárgy célul tűzi ki a tanulók erkölcsi, világnézeti és politikai nevelését, melynek középpontjában a szocialista hazafiságra és proletár internacionalizmusra való nevelés áll. A különböző tantárgyak keretében folyó politikai nevelés tehát az erkölcsi és világnézeti neveléssel szorosan összefonódva mint világnézeti oktatás, mint erkölcsi oktatás, mint társadalomismereti oktatás és mint tudománytörténeti oktatás valósul meg, melynek során a tanulók konkrét politikai tartalmu fogalmakat és főképp összefüggéseket ismernek meg.

Az egyes tantárgyak a politikai ismeretnyújtásban az alábbi tanterv nyújtotta lehetőségekkel rendelkeznek:

A magyar nyelv oktatása felismerteti a nyelv változásának történelmi-társadalmi meghatározottságát és a nyelv társa-

dalmi szerepét. A politikai témájú szövegszerkesztési feladatok politika- és közélet-technikai ismereteket nyújtanak. Az irodalom megérteti, hogy a gondolkodás és a magatartás az adott korban és társadalmi körülményekben gyökerezik. Az irodalmi művek megbeszélése során az életkor előrehaladtával érvényre juttathatók a történelmi- politikai szempontok. Az egyes anyagrészek, tematikai egységek eszmei mondanivalója közvetlenül politikai tartalmu:

- 6. o-ban a "Magyar! Hajnal hasad!"
- 7. o-ban a "Jelszavaink valának: haza és haladás"
- 8. o-ban a "Jelen idő" című tematikai egység.

Az oroszl nyelv új információkat nyújt a Szovjetunióról.

A természettudományos tárgyak megismertetnek a szocialista építómunka kiemelkedő eredményeivel, más országok népeinek eredményeivel és nemzetközi kapcsolataink konkrét tapasztalataival. Ezen túl a biológia oktatásában lehetőség nyílik az ember származásával és az emberfajta egyenranguságával kapcsolatos politikai kérdések tudományos megvilágítására, valamint a modern hadviselés, a tömegpusztító fegyverek ártalmainak politikai szempontu magyarázatára.

A művészeti tárgyakban a műalkotások elemzése során adódik lehetőség a politikai ismeretnyújtásra.

A politikai oktatás szempontjából különleges szerepet játszik az osztályfőnöki óra. Mint a tanulók közösségi életének jelentős fóruma, sajátos lehetőségeivel a világnézeti, erkölcsi, politikai állásfoglalás formálása közben politikai ismereteket is ad. Egyik legfontosabb témaköre ebből a szempontból a Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban című témakör, mely a szocialista hazafiság és internacionalizmus

elmélyítését politikai ismeretnyújtással szolgálja. A témakör évfolyamonként az alábbi témákat tartalmazza:

- 3. o.: - Hazánkban béke van
- 4. o.: - Magyarország az én hazám
 - Népünk történelmi múltja és jelene
 - Akik a hazáért életüket áldozták
 - Építjük országunkat
 - Baráti kapcsolataink a Szovjetunióval és a szocialista országokkal
- 5. o.: - Hazánk a dolgozó nép országa
 - Barátunk a Szovjetunió
- 6. o.: - Békét akarunk
- 7. o.: - Hazafiság és politizálás
 - Összefogás a baráti országokkal
- 8. o.: - A munkásmozgalom hősei a népért
 - Hazánkról egy nyugati fiatalnak
 - Ifjuság és haza
 - A haza védelme kötelesség
 - Helyünk a világban

Nem kisebb jelentőségű a többi témakör sem, mert például a Közösség és személyiség című blokk témái a gyermekközösség életének megszervezésével, az önkormányzással kapcsolatos ismeretek adásával járulnak hozzá a közéleti tevékenységre való felkészítéshez.

c./ A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés tényezőinek milyen feladatai és lehetőségei vannak a politikai oktatásban?

A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés terve - mely az általános iskolai nevelés és oktatás tervének szerves részét képezi - azzal számol, hogy a különböző nevelési tényezők a maguk területén, sajátos lehetőségeikkel és eszközeikkel hozzájárulnak az egyes nevelési fő feladatok megvalósításához. Így a politikai nevelés vonatkozásában feladatul adja nekik, hogy keltsék fel a gyermekek érdeklődését a társadalmi-politikai problémák iránt, biztosítsanak lehetőséget a tevékenységre, teremtsenek alkalmat a társadalmi-politikai tapasztalatszerzésre és a közéletbe való bekapcsolódásra. x

A terv, mint látható, nem a politikai ismeretnyújtást /oktatást/ jelöli meg a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelési tényezők feladataként, mert jellegüknél fogva elsősorban a fenti feladatok megoldására alkalmasak. Ugyanakkor ezek a nevelési tényezők ezzel olyan szerepet is betöltenek, amelynek az iskola - méginkább a tanítási óra - nem, vagy csak viszonylag kis mértékben tud eleget tenni.

A szélesesen értelmezett politikai művelődés jellemző sajátossága, hogy szervezett közösséget kíván, a politikai mű-

x A politikai nevelés feladatait a Tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés terve az erkölcsi-politikai-közösségi nevelés átfogó feladatainak keretében fogalmazza meg.

veltség pedig közösségben, mozgalom formájában hasznosul és bontakozik ki. A tanórán és az iskolán kívüli nevelési tényezők azáltal, hogy létrehozzák a közösségi életnek, a mozgalmi életnek, a társadalmi érintkezésnek és kapcsolat-tartásnak az órán és iskolán kívüli formáit, megteremtik a politikai művelődés intézményes feltételeit és benne a valódi politikai tevékenység által inspirált politikai ismeretszerzés szükségletét és lehetőségeit. /Ilyen szerepe van a tanórák rendszerében, az iskolai élet szempontjából az osztályfőnöki órának is./

Tehát, ha tanítási órán és az iskolán kívül működő nevelési tényezőknek nem is elsődleges feladatuk, sajátos módon szerepük van a politikai ismeretnyújtásban, speciális feladataik és lehetőségeik vannak a politikai oktatásban.

Röviden vázolva az egyes nevelési tényezők sajátos feladatait és lehetőségeit az alábbi specifikumokra kell figyelemmel lennünk:

A politikai nevelésben az iskola legfontosabb partnere az uttörő-mozgalom. Mint politikai gyermekszervezetnek, az általános iskolás koru gyermekek politikai-közéleti nevelésében betöltött kitüntetett szerepe és jelentősége közismert. A Tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés terve is a gyermekek társadalmi, politikai felkészítésében jelöli meg egyik legfontosabb feladatát, melyet a társadalmi, közéleti aktivitás kibontakoztatása és az e tevékenység során szerzett élmények, tapasztalatok, ismeretek révén valósíthat meg.

Elismerve ennek a feladatmeghatározásnak a helyességét, - a tevékenység és az élmény primátusát az uttörő-mozgalom politikai nevelőmunkájában - meg kell jegyeznünk, hogy nem kap benne megfelelő hangsúlyt a politikai oktatás. Szücs Istvánné a Magyar Uttörő Szövetségének főtitkára, az Uttörővezetők VI. Országos Konferenciáján bevezető előadásában a következőképpen fogalmazott: "A gyermekek politikai nevelésében betöltött szerepünk akkor lesz igazán teljes, ha a politikai ismeretszerzés, aktív politizálás és a konkrét cselekvés szerves egysége teremődik meg..." /27./ Benne foglaltatik ebben a gondolatban az a kíváncsi, hogy az uttörő-csapatokban direkter módon valósuljon meg a politizálással egybekötött politikai ismeretszerzés. Az uttörő-mozgalomnak politikai oktatást kell végeznie azzal, hogy eligazít a nemzetközi és hazai politikai kérdésekben, hogy választ ad a gyermekek politikai természetű kérdéseire, hogy segít eloszlatni gondjaikat, kételyeiket. Az uttörő-mozgalom feladatai közé tartozik, hogy a gyermekek számára politikai érv- és tényanyagot adjon, megtanítsa őket érvelni, vitatkozni. És a politikai oktatás hatókörébe tartozik az is, hogy megtanítson bizonyos közélet-technikai tudnivalókra is, amelyeket a gyakorlaton túl a mozgalmi vezetőképzés különböző formáiban sajátíthatnak el a gyermekek.

Ezek az uttörő-mozgalommal szemben támasztott követelmények ma még nem eléggé tudatosultak a pedagógus közvéleményben, nem érvényesülnek kellően a gyakorlatban sem, és nem hangsúlyozzák kielégítően a pedagógiai dokumentumok sem.

A többi nevelési tényező politikai nevelési feladataira igen szűkszavuan utal a Tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés terve. Az iránymutató jelleggel megfogalmazott feladatokból nehéz kihámozni, hogy milyen feladatokat szán nekik konkrétan a politikai oktatásban. Így arra kell szorítkoznunk, hogy következtessünk ezekre.

A napköziotthon feladata, hogy a szabadidő-foglalkozások részeként biztosítson elegendő teret a politikai érdeklődést kielégítő foglalkozásokra. A családdal mint nevelési tényezővel a terv úgy számol, mint a közéleti és politikai élményanyag forrásával, melyet a család tagjainak politikai magatartása, álláspontja táplál. A pozitív hatások mellett számítani kell arra is az iskolának, hogy ellen-súlyoznia kell a család negatív politikai hatásait. A termelő üzemekkel megteremtendő kapcsolat a politikai ismeretszerzés újabb csatornáit kell, hogy megnyissa. A termelő-közösségek, a szocialista brigádok életébe való betekintés és az üzemi kollektívákkal folytatott közös tevékenység /közös munkaakció, politikai ünnepségek, tapasztalatcsere/ révén az üzemben folyó politikai életről szereznek ismeretet. A közművelődési, kulturális és sportintézmények politikai nevelőhatásukat sajátos módon, a vegyes életkorú kollektívákban, és az egyéni érdeklődés messzemenő figyelembevételével fejtik ki. Közülük különösen a művelődési otthonok honismereti szakkörei a társadalmi aktivitásra és a szocialista hazafiságra nevelés kiváló eszközei. A levéltárak a történelem és állampolgári ismeretek tananyagá-

nak feldolgozásához adhatnak segítséget, lehetőséget kínálnak a helytörténeti kutatással foglalkozó szakkörökben végzett politikai ismeretnyújtás bővítésére.

Látható, hogy a tanítási órán és iskolán kívüli nevelés tényezői a politikai nevelésben, és azon belül a politikai oktatásban jelentős szerepet játszanak.

A részproblémák vizsgálata után levonhatunk néhány következtetést az általános iskolában folyó politikai oktatás rendszerére vonatkozóan, és megkísérelhetjük annak az alapvető kérdésnek a megválaszolását, hogy várhatóan betölti-e szerepét a permanens politikai művelődés megalapozásában.

A tantervi anyag elemzése és a tanórán kívüli nevelési tényezők szerepének feltárása eredményeként arra a következtetésre juthatunk, hogy az általános iskolai politikai nevelés tartalmi lehetőségei megfelelnek a nevelési és oktatási tervben megfogalmazott alapelveknek. A társadalmi követelmények által determinált nevelési célok elérését, a célokkal a politikai oktatás szempontjából is adekvát tantervi anyag, és az iskola által koordinált nevelőhatások biztosíthatják. A politikai oktatás különböző formái által nyújtott politikai ismeretanyag, az oktatás oldaláról megfelelően biztosítja a politikai művelődés feltételeit. Alkalmas a célokban megfogalmazott politikai alapfogalomrendszer kiépítésére, szavatolja az általános iskola szintjén elvárható politikai tudást.

Ezt a megállapítást alátámasztja, hogy az a törekvés, mely a nevelő-hatások egységes rendszerének megteremtését célozza az általános iskolában, érvényesül a politikai nevelésben, benne a politikai oktatásban is. Azaz az általános iskolai politikai oktatásnak jól kirajzolódó rendszere van, mely újabb garanciákat ígér a hatékonyság szempontjából. További kérdés, hogy ennek a rendszernek a részei hogyan funkcionálnak majd, és a hatások miként szerveződnek egységbe? Ami azonban már megállapítható, hogy Az általános iskolai nevelés és oktatás terve általánosságban meghatározza a rendszeralkotás teendőit, és gondoskodik a rendszer harmonikus működésének tartalmi feltételeiről.

A politikai oktatás rendszerének összhangolt működése szempontjából kiemelkedően fontos, hogy érvényre jusson az iskolának mint központi nevelési tényezőnek a koordináló szerepe. A koordinációnak döntően a rendszer két alrendszere - a tanórai és a tanítási órán kívüli alrendszer - közötti összhang megteremtésére kell irányulnia. Ennek elvi alapjait a pedagógiai tevékenység általános elveivel határozza meg a terv. Közülük is az iskola nyitottsága elvének helyes értelmezése és érvényesítése a domináns, mely a széleskörű társadalmi kapcsolatokon túl, feltételezi és megköveteli az iskolától a tanulók különböző forrásokból származó politikai ismereteinek felhasználását és beépítését a politikai oktatásba. A koordináció gyakorlati teendői pedig A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés tervében kerülnek megfogalmazásra. A terv pontosan meghatározza az is-

kolavezetés, az osztályfőnök és a szaktanár feladatait, kiemelten hangsúlyozva ebben a tanulók közéletí-politikai fejlődésével kapcsolatos tennivalókat.

A rendszer harmonikus működésének lényeges feltétele és némiképp biztosítéka, hogy a szélesen értelmezett politikai nevelésben a terv tartalmilag tudatosan és következetesen épít a nevelési tényezők horizontális kapcsolataira. Jól számol az egyes nevelési tényezőknek a politikai nevelésben játszott sajátos szerepével, rámutat speciális feladataikra és együttműködésük lehetőségeire. Helyesen hangsúlyozza az úttörő-mozgalom kulcsszerepét a közéletí-politikai hatások rendszerre formálásában.

Ugyanakkor a politikai oktatás vonatkozásában - az ismeretforrások megjelölésében és a követelmények megfogalmazásában - már nem ilyen konzekvens. Tudjuk, hogy a "nevelési terv" nem "tanterv", az is világos, hogy az egyes nevelési tényezők teendői csak iránymutatásként kerültek megfogalmazásra, sőt elismerjük, hogy ez is előrelépés a korábbiakhoz képest. Ennek ellenére úgy véljük, hogy pontosabban ki lehetne dolgozni az egyes nevelési tényezőktől várható politikai ismeretek körét, fajtáját, mint ahogyan arra egy vonatkozásban - az úttörő-mozgalom esetében - magunk rámutattunk. E hiányosság következtében a politikai oktatás tartalmi kimunkáltsági foka a két alrendszerben egyenlőtlen. Ez várhatóan, ha nem is okoz diszharmóniát, megnehezíti a

rendszer működését, gyengíti hatékonyságát, körülményesebbé teszi az iskola koordináló munkáját.

Az általános iskolai politikai oktatás rendszerének tartalmilag legkimunkáltabb része a tanítási órán folyó politikai oktatás alrendszere. Benne az egyes elemek funkciói, tartalmi feladatai, a horizontális és vertikális kapcsolatok világosak és pontosak. A rendszer strukturáját egyértelműen biztosítja az osztály- és tanórarendszer. Ami annél több, hogy ezt a rendszert sikerült megtölteni tartalommal úgy, hogy egy lényegileg hézagmentes, az elemek közötti kapcsolatokkal tudatosan számoló tartalmi egység jött létre.

A vertikális kapcsolatokban, mint arra rámutattunk, mindössze két helyen mutatkozik hézag. Az egyik az által képződik, hogy az 5. osztályos környezetismeret nem tartalmaz a társadalmi környezetre vonatkozó ismereteket, ezzel megszakad az aktuális és gyakorlati irányultságú politikai ismeretnyújtás tantárgyi keretben zajló folyamata. A másik a történelem és állampolgári ismeretek követelményrendszerének következetlensége eredményeként jön létre, amikor is az egyes osztályokban - helyesen - a követelmény minimumon kívül helyezett fontos ismeretek és törvényszerűségek, a felsőbb osztályokban sem kerülnek be - helytelenül - a követelmény minimumba.

A horizontális kapcsolatokat a tantárgyi koncentráció biztosítja. Mindenekelőtt azzal, hogy a tantárgyakat az azo-

nos politikai szellem és törekvés hatja át, másrészt a tananyag tudatos koordinációja érvényesül. A tantárgyak közötti koordinációt legpregnansabban a történelem és állampolgári ismeretek, valamint az irodalom tananyaga közötti viszony mutatja. Az irodalom élmény és ismeretanyagát felkinálja a történelem és állampolgári ismeretek számára, míg ez utóbbi biztosítja az irodalom tanításában a történelmi és politikai szempontok érvényre juttatásának elméleti feltételeit. Hasonlóan jól koordinált a történelem és a földrajz, a történelem és az osztályfőnöki óra, az irodalom és az osztályfőnöki óra tananyaga is. A politikai oktatás szempontjából általában érvényesül a történelem és állampolgári ismeretek centrális szerepe, és a többi tantárgy anyagának ehhez a centrumhoz való igazítása.

Mindezek eredményeként az általános iskolai politikai oktatás a politikai művelődésben betöltött alapozó szerepének közvetlen céljait különböző mértékben tudja megvalósítani:

- A legteljesebb mértékben alkalmas a középfoku oktatási intézményekben folyó politikai oktatás megalapozására. /Az új gimnáriumi tantervi anyag ezzel már nagyon következetesen számol./
- A történelem és állampolgári ismeretek tantárgy követelményrendszerében szereplő fogalmak köre, általánosítotttsági szintje, rendszerezettsége és az elsajátítandó törvényszerűségekben szereplő összefüggések megértetése lehetővé teszi, hogy az általános iskolát vég-

zettek minden nehézség nélkül bekapcsolódhassanak a társadalmi, politikai szervezetek által szervezett politikai tömegoktatásba. Itt azonban számolni kell azzal, hogy differenciáló tényezőként hat az aktuális tájékozottság, az érdeklődési kör, sőt erősen hatnak a különböző, a részvételt motiváló tényezők is.

- Bizonyos mértékig meg kell alapoznia az általános iskolai politikai oktatásnak a párt alapfoku kéaderképzését is. Ez esetben a "bizonyos mérték" azt jelenti, hogy a kéaderképzés nem épülhet csak az általános iskolában szerzett politikai ismeretekre, de ezek az ismeretek képezik az alapok rendszerezett elméleti magvát, e köré csoportosulnak a politikai tapasztalatokból és egyéb forrásokból származó ismeretek. Ennek a szerepnek az általános iskolában kapott politikai ismeretanyag alapvetően megfelel.
- A permanens politikai önképzés képességét annyiban alapozza meg, amennyiben megteremti annak minimális elméleti, politikai feltételeit, és a politikai képzés más eszközeivel együtt kialakítja a politikai önképzés reális vagy éppen csak latens szükségletét.
- Jelentős mértékben hozzájárul a közéleti-politikai tevékenységben való részvétel tudati feltételeinek megálapozásához. Az iskolában szerzett politikai ismeretek lehetővé teszik a különböző forrásokból származó politikai természetű információk fogadását, feldolgozását, hozzájárulnak a társadalmi célok melletti elkötelezettség erősítéséhez. Az állampolgári ismeretekkel

és a mozgalmi, közösségi gyakorlat révén olyan prektikus tudnivalókhoz jutnak a tanulók, amelyek megteremtik a közügyek intézésében, a kisebb-nagyobb társadalmi életében való azonnali bekapcsolódás közvetlen feltételeit. /Ez önmagában még nem biztosítéka az aktív közéletiségnek, csupán egyik feltételének megalapozásáról van szó./

Láthatóan minden közvetlen célt illetően lényegében pozitív eredményre jutottunk, azaz az általános iskolai politikai oktatás, ha különböző mértékben is, de megalapozza a politikai oktatás különféle formáiban való továbbtanulást, és a közéleti politikai tevékenységet.

Ennek alapján megállapíthatjuk; a politikai ismeretanyag arra enged következtetni, hogy az új nevelési és oktatási terv alapján kibontakozó általános iskolai politikai oktatás korszerű, továbbépíthető politikai ismereteket ad, ezzel megteremti a további politikai ismeretszerzés alapfeltételeit, mindazonáltal betölti szerepét a permanens politikai művelődés megalapozásában.

A politikai műveltségi alapok továbbfejlesztése a középiskolában

A középfoku oktatási intézmények közül konkrétan a gimnáziumban folyó politikai oktatást vizsgáljuk, mert egyrészt mint általánosan művelő középiskolában feltételezhetően jelentős helye van a politikai művelésnek, másrészt többirányú továbbtanulásra készít elő, tehát a permanens politikai művelődés szempontjából kulcsszerepet tölt be. Ugyanakkor arra is számítunk, hogy a vizsgálódás eredményei bizonyos határok között kiterjeszthetők a középiskola minden típusára.

A fejezet címével arra kívántunk utalni, hogy az általános iskola elvégzésével nem tekinthetjük befejezettnek a politikai műveltség megalapozását. Azaz a középiskolában folyó politikai oktatást úgy fogjuk fel, mint az általános iskolai politikai oktatás szerves folytatását, amelynek azonban éppen a korosztályra való tekintettel még mindig az alapozás a legdöntőbb feladata, pontosabban az alapok szilárdítása, kiegészítése és kiszélesítése.

Milyen politikai műveltségi alapokra építhet, mit kell továbbfejlesztenie a középiskolai politikai oktatásnak?
Ráépülhet az általános iskolai politikai oktatás során szerzett ismeretekre, amelyekről fentebb megállapítottuk, hogy azok a legteljesebb mértékben megalapozzák a középiskolai politikai oktatást. Ezen túl számíthat a különböző nevelési

tényezők hatására és a gyakorlati politikai-közéleti tevékenység eredményeként kialakult képességekre, készségekre, sőt már a politikai meggyőződés bizonyos szintjére is, melyek mind összetevői a politikai műveltségnek. Tehát egy elég széles, sok összetevőből álló politikai műveltségi bázisra épülhet a középiskolai politikai oktatás, és bár elsőrendű feladata a politikai ismeretek továbbfejlesztése, tudatosan számolnia kell ezekkel az összetevőkkel, mint kiindulási feltételekkel.

Ennek a tudatosságnak egyik kedvező jele, hogy "A gimnáziumi nevelés és oktatás terve" a gimnázium céljának, szerepének és feladatának meghatározásában teljes mértékben az általános iskolára épít. A pedagógiai tevékenység általános elveinek felfogásában, a társadalmi elvárások, a nevelési tényezők és a művelődési anyag szerepének megítélésében pedig teljesen szinkronban van az általános iskola hasonló alapidokumentumával. Ez azon túl, hogy a két iskolatípus kapcsolatának felfogásában szemléletbeli fejlődést jelez, egyfajta garancia arra is, hogy a nevelési és oktatási törekvésekben, ezen belül a politikai oktatásban, megvalósuljon az egymásraépültség és a folyamatosság.

A középiskolai politikai oktatás közvetlen céljai részben természetes meghosszabbításai az általános iskolai politikai oktatás közvetlen céljainak, amennyiben meg kell alapoznia: - a felsőfoku oktatási intézményekben folyó politikai oktatást,

- a párt középfoku és részben felsőfoku káderképző oktatási formáiban való részvétel,
- és tovább kell fejlesztenie a permanens politikai önképzés képességét.

Részben azonos közvetlen céljai is vannak, mint az általános iskolai politikai oktatásnak, nevezetesen:

- az iskolai és iskola utáni közéleti tevékenységben való részvétel feltételeinek megteremtése,
- a társadalmi-politikai szervezetekben folyó politikai tömegoktatásba való bekapcsolódás biztosítása.

A középiskolában némileg módosulnak a politikai oktatás tantárgyi feltételei, és növekszik benne az ifjúsági szövetség szerepe. Ebben az iskolafokozatban is valamennyi tantárgynak és az osztályfőnöki órának vannak feladatai, megmarad a történelem tantárgy politikai ismereteket integráló szerepe. Ugyanakkor a IV. osztályban önálló világnézeti-politikai tantárgy kerül bevezetésre, a "világnézetünk alapjai", melynek célja "... a marxizmus-leninizmus alapvető igazságainak a tanulók korábbi tapasztalataira és tanulmányaira támaszkodó elsajátíttatása..." /28./

Közvetlenül hozzájárulnak a politikai oktatáshoz a KISZ politikai képzési rendszerének középiskolai formái: az Ifjúsági-vitakörök, a Kilián-körök és a KISZ-aktivisták körei.

A középiskolai politikai oktatásban éppen ezek az utóbbi formák hordozzák az új tartalmat, ezért elsősorban ezek vizsgálatára célszerű a figyelmet fordítani.

A gimnáziumi történelem tantárgy céljában, feladatában, szemléletében egyenes folytatása, tartalmában pedig magasabb szintű megisméttlése az általános iskolai történelem és állampolgári ismeretek tantárgynak. Ez biztosítja a történelem tantárgy keretében folytatott politikai oktatás egymásra építését és folytonosságát a két iskolafokozat között.

A magasabb szintű tartalmi "megisméttlés" úgy értelmezendő, hogy a gimnáziumban lényegében ugyanazokat a történelmi témaköröket tanulmányozzák a tanulók, mint az általános iskolában, azaz a történelmi, benne a politikai ismeretanyag koncentrikusan bővül. A történelmi valóságot összetettebben, teljesebben, sokoldalubban tartalmazó tananyag révén a tanulók új és mélyebb politikai ismeretekre tehetnek szert. Különösen nagy hangsúlyt kívánunk adni annak, hogy itt nagymértékben a már kialakított politikai fogalmak mélységének és terjedelmének növeléséről, a már felismert és megértett politikai törvényszerűségek elmélyítéséről, általánosítotttsági szintjének emeléséről van szó.

Bár a gimnáziumi nevelés és oktatás terve még részletesen kidolgozott követelményrendszerrel nem tartalmaz /kidolgozása folyamatban van,/ az egyes évfolyamok történelmi tananyagából és a "Követelmények"-ből már kirajzolódnak a politikai oktatásra vonatkozó törekvések.

- A tananyagban dominál a politikatörténet, de mélyebben ágyazódik az általánosabb társadalomtudományi ismeret-

anyagba, mint az általános iskolában, és sokoldaluban /
összefonódik olyan társadalomtudományi ismeretekkel,
mint a technikatörténet, tudománytörténet, esztétikátörténet,
stb. Ez jelzi a történelmi valóság totális megközelítésé-
re való törekvést, rámutat a politika és a társadalmi te-
vékenység többi szférája közötti bonyolult kapcsolatokra.
Ezzel a tananyag egy elmélyültebb politikai ismeretszerzés
lehetőségét teremti meg, de fennáll annak a veszélye - kü-
lönösen az I. és II. osztályban -, hogy nem kerülnek kellő
mértékben exponálásra a politikai tények és összefüggések.
Ezt látszik alátámasztani, hogy az I. osztályos követelmé-
nyek között viszonylag kevésbé kapnak hangsúlyt a politikai
tudnivalók, másrészt egy olyan alapvető követelményből, mi-
szerint a tanulók értsék és tudják: "... a gazdasági, tár-
sadalmi és kulturális fejlődés közötti összefüggéseket."/29./
- kimarad a politikai fejlődés összefüggéseinek ismereté-
re irányuló követelmény. Messzevivő következtetésekre csá-
bithatna bennünket ez a felismerés, - hogy talán itt kezdő-
dik meg a szakadás az iskolai és az iskolán túli politikai
képzés között -, de a részletes követelmények ismereté-
nek hiányában ilyen következtetést levonni felelőtlenység
lenne.

- A jelen korhoz közeledve a tananyagban egyre jobban ki-
szélesedik a társadalmi áttekintés, és egyre nagyobb sze-
repet kap a politikai elemzés. Ezt szükségszerűen megkö-
vetelik a tárgyalt történelmi korszakok jellegzetességei
és a tantárgy oktatásával kapcsolatos politikai nevelési

célkitűzések. A tananyag megfelelő módon prezentálja az ehhez szükséges ismeretanyagot, a követelmények pedig a III.-IV. osztályban már szinte kivétel nélkül politikai tartalmuak. Jól példázzák ezt a IV. osztályos követelmények, amelyek olyan fő politikai kérdések köré csoportosulnak, mint:

- az imperializmus alapvető ellentétei,
- a Nagy Októberi Szocialista Forradalom mint a proletár-forradalmak időszakának kezdete,
- a kapitalizmus általános válságának elmélyülése a II. Világháború után,
- a szocialista társadalom politikai rendszere,
- korunk fő tartalma és a békés egymás mellett élés koncepciója.

A IV. osztályos tananyag tovább bővíti az általános iskolában szerzett állampolgári ismereteket is, amikor a "Magyarország a szocializmus útján" című témakör keretében tárgyalja:

- az Alkotmány,
 - az állampolgári jogok és kötelességek,
 - a Magyar Népköztársaság államszervezete,
 - a szocialista demokrácia,
 - a párt és a tömegszervezetek szerepével, működésével kapcsolatos kérdéseket.
- A meglévő politikai ismeretek tudatos továbbfejlesztésére való törekvést mutatja, hogy a tanterv az egyes politikai törvényszerűségeken megfogalmazott, a tanulók ál-

tal már ismert összefüggéseket teljesebben igyekszik nyújtani és megkövetelni. A tanulók az általános iskolában az osztályharcral, az állammal kapcsolatban sok törvényszerűséget megismernek, ezek a gimnáziumi politikai oktatás során oly módon mélyülnek, hogy nagyobb szerepet kap az okok, a szükségszerűség és a következmények megértetése. Ezt egyetlen példa is jól érzékelteti: az általános iskolában a tanulók megismerik azt a törvényszerűséget, hogy az ősközösség felbomlásával létrejön az állam, mely az uralkodó osztály érdekeit védi, a gimnáziumban már érteniük kell az állam kialakulásának okait, szükségességét, osztályérdektől függő funkcionálását.

A történelem tantárgynak ez a három kiemelt jellegzetessége rávilágít az új tantervben kirajzolódó törekvésekre, a történelemnek a gimnáziumi politikai oktatásban betöltött szerepére, valamint az általános iskolai történelem és állampolgári ismeretekkel való kapcsolatára.

A többi tantárgy és az osztályfőnöki óra szerepe lényegileg ugyanaz, mint az általános iskolában, azonban az iskola fokozat sajátosságaiból adódóan megváltoznak, mi több megnőnek a lehetőségeik a politikai oktatásban. Különösképpen érvényes ez a megállapítás a földrajz tantárgyra és az osztályfőnöki órák tematikai anyagára.

A gimnázium I. és II. osztályában oktatott földrajz tantárgy a leghatározottabban célul tűzi ki, hogy megismertesse a tanulókkal a mai világ főbb társadalmi, gazdasági és politikai összefüggéseit. Feladatának tartja, hogy ismereteket nyújtson a világ társadalmi-gazdasági-politikai arculatáról és bemutassa a főbb tőkésországok és országcsoportok, a szocialista országok és hazánk gazdasági életének általános, sajátos vonásait. Jellemzőből adódóan kiemelkedő feladatának tekinti a szocialista hazafiságra és a proletár internacionalizmusra való nevelést.

Az I. osztály tananyagában A világ társadalmi, népességi és gazdasági arculata című tematikus egység tartalmazza a politikai ismeretanyagot. A követelményrendszer mutatja az elsajátítandó fogalmak és összefüggések körét, ami arra utal, hogy a tanulók mindenekelőtt a nemzetközi politika, főként a gazdaságpolitika témakörében tesznek szert új ismeretekre. Megismerik és elmélyülnek az alábbi fogalmak: tőkés társadalmi-gazdasági rendszer, szocialista társadalmi-gazdasági rendszer, gazdasági fejlettség, nemzetközi munkamegosztás, tőkés mezőgazdaság, szocialista mezőgazdaság, gazdasági integráció, egyenlőtlen fejlődés, gyarmati rendszer felbomlása, tőkés országok fejlődése, szocialista országok fejlődése.

Az elsajátítandó összefüggések lényegüket illetően politikai tartalmuk:

- A fejlett és az elmaradott területek összefüggése a jelen világ politikai erőviszonyaival.

- Természeti és a társadalmi-gazdasági tényezők kölcsönhatása.

- A nemzetközi területi munkamegosztás tényezői.

A II. osztály tananyaga politikai és gazdasági földrajz. Ezt világosan mutatja tematikája és a tananyag struktúrája:

- Fejlett tőkésországok
- Fejlődő országok
- A szocialista világ országai
- Hazánk gazdasága és helye a világgazdaságban

A tananyag mellett a követelményrendszer bizonyítja, hogy a tantárgy keretében a tanulók tömény politikai gazdaságtant és gazdaságpolitikát tanulnak, ezeken belül erőteljesen exponálva a gazdaságon tulmutató politikai összefüggéseket. A megismerendő fogalmak: imperialista nagyhatalom, fejlett tőkésország, gyarmat, állami monopolkapitalizmus, tőkés magántulajdon, tőkés hatalom, profit, katonai-ipari komplexum, tőkekoncentráció, neokolonializmus, Európai Gazdasági Közösség, világgazdasági korszakváltás, fejlődő ország, függő helyzet, nem kapitalista fejlődés útja, Arab liga, OPEC, szocialista tulajdonformák, tervgazdálkodás, szocialista gazdasági integráció, KGST, komplex program, szakosítás, Varsói Szerződés.

Érteniük kell a tanulóknak:

- a fejlett tőkésországok társadalmi, gazdasági fejlődésének,
- a tudományos-technikai forradalomnak a tőkésországokban,

- a nyugat-európai gazdasági integráció kialakulásának,
- az arab világ gazdasági és politikai fejlődésének,
- a gyarmati rendszer felbomlásának,
- a szocialista világrendszer kialakulásának,
- a szocialista gazdaság megteremtésének,
- a szocialista gazdasági integráció létrehozásának,
- a Szovjetunió fejlődésének,
- nemzetközi kapcsolataink átalakulásának,
- a nemzetközi munkamegosztás fejlődésének folyamatait.

Ismerniök kell a tanulóknak az alábbi összefüggéseket:

- Nyugat-Európa fejlődését elősegítő természeti és társadalmi tényezők.
- Az Európai Gazdasági Közösség szerepe a tagországok társadalmi-gazdasági életében.
- Latin-Amerika függő helyzetének okai.
- Az arab világ kőolaj és földgáz termelésének szerepét a világgazdaságban.
- A társadalmi tényezők szerepét a szocialista világ társadalmi-gazdasági fejlődésében.
- A szocialista termelési viszonyok hatását a szocialista országok társadalmi-gazdasági fejlődésére.
- Társadalmi-gazdasági rendszerünk átalakulásának összefüggését a szocialista világ fejlődésével.
- Dinamikus fejlődésünk és a szocialista integráció összefüggését.

Láthatóan a földrajz tantárgy szerepe a politikai és a politikai gazdaságtani ismeretek nyújtásában a gimnáziumban tovább növekszik. Folytatása és magasabb szintű ismétlése az általános iskolában megkezdett politikai ismeretnyújtásnak. A megtanítandó fogalmak és összefüggések nem mindegyike új, de jól kihasználva a magasabb életkor nyújtotta oktatási és nevelési lehetőségeket, a koncentrikus ismeretbővítés és a mélyebb összefüggések felismertetése révén hatékonyan járul hozzá a politikai ismeretnyújtáshoz. Rendkívüli jelentősége akkor tűni ki igazán, ha tekintettel vagyunk a történelem keretében folyó politikai ismeretnyújtásnak a gimnázium I. és II. osztályában fentebb jelzett sajátosságára. Ennek ismeretében nem túlzás az a megállapítás, hogy a gimnázium I. és II. osztályában a politikai ismeretnyújtás legjelentősebb tantárgya éppen a földrajz. Főképp azáltal, hogy a politikai ismereti alapok szélesítésén és mélyítésén túl, közvetlenül segíti a nemzetközi politikai életben való eligazodást és a gyorsan zajló nemzetközi események értelmezését.

Törekvéseit vizsgálva hasonló módon pozitív megállapításokat tehetünk az osztályfőnöki óra tematikájával kapcsolatban. A politikai oktatásban betöltött sajátos szerepét már megvilágítottuk az általános iskola esetében, e mellett most egyértelműen leszögezhetjük, hogy a gimnáziumban szerepe tovább növekszik, és ezzel arányban lehetőségei is kiterjednek. Tematikájának mind a négy témaköre a politikai ismeret-

nyújtás bő forrása lett. Eltekintve az igazán gazdag politikai ismeretanyag részletezésétől, most csak azokat emeljük ki, amelyek a legpregnansabban mutatják, hogy az osztályfőnöki órán olyan politikai ismeretekhez is hozzájutnak a tanulók, amelyeket más ismeretforrások nem tesznek lehetővé a középiskolában:

I. o.-ban: - A diák-önkormányzat működtetésével kapcsolatos közélet-technikai kérdések széles köre.

- A hadkötelezettség témakörén belül a szocialista építés és védelmének oszthatatlan feladata, az Alkotmány előírt kötelezettség és a honvédelem szerepe a szocialista államban.

II.o.-ban: - A magánélet és a közélet harmóniája.

- A szocialista demokrácia témakörben a demokrácia fogalma, osztályjellege, a polgári demokrácia és a szocialista demokrácia közötti különbség, a politikai szabadság és elkötelezettség egysége, a demokratizmus mint a szocialista társadalom irányítási elve.

- A szocialista országok katonapolitikája.

- A szocialista törvényesség tiszteletben tartása: törvény, rendelet, szabály fogalma, fiatalkori bűnözés.

III.o-ban: - Az iskola közéletiségre való felkészítésének lehetőségei.

- A világnézet-erkölcs-politika kapcsolata.

- Tudatos törekvés a politikai aktivitásra.

- A fegyelem politikai tartalma.

- Az ifjúság helye, szerepe a társadalomban
 - az ifjúsági törvény.
- A bevonulókkal szembeni követelmények. A katonával szemben támasztott politikai követelmények.
- Korunk forradalmisága: értelmezése, a fejlődés ellentmondásainak megértetése, harc a visszahúzó erőkkel szemben.
- Az apolitikus magatartás fogalma és elvetése.
- Az álforradalmiság bírálata.
- A korszerű műveltség része a politikai műveltség.

- IV. o-ban:
- Az állampolgárok feladatai a társadalmi rend védelmében.
 - A katonai eskü tartalma.
 - A nemzetközi enyhülést meghatározó politikai erők.
 - Az imperialista hirszerző szervek hazánk elleni ellenséges tevékenysége.
 - Államellenes bűncselekmények - a Büntető Törvénykönyv intézkedései.
 - Államtitok-szolgálati titok.
 - A politikai, mozgalmi közösségek sajátosságai.
 - A KISZ pártirányítása.
 - Ifjú párttagok.
 - Munkahelyi közélet-ifju párttagok.
 - Nemzedékek egymás mellett.

Ezek a kiragadott részletek is mutatják az osztályfőnöki órák tematikai gazdagságát és széles lehetőségeit a politikai oktatás szempontjából. Tudva, hogy az osztályfőnök válogathat e bőséges anyagból, tehát nem minden téma kerül feldolgozásra, azzal is számolva, hogy az eredményesség ez esetben fokozottabb mértékben függ a tanár személyes kvalitásaitól, politikai beállítottságától és meggyőződésétől, megállapíthatjuk, hogy az osztályfőnöki órát semmi nem pótolhatja a középiskolai tanulók politikai oktatásában. Ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy milyen nagy szerepe van a politikai cselekvés közvetlen feltételeinek megteremtésében és a különböző ismeretforrásokból származó politikai ismeretanyag meggyőződéssé formálásában, kijelenthetjük, hogy jelentősége semmivel sem kisebb a tanulók politikai nevelésében, mint bármelyik tantárgyé vagy akár a világnézetünk alapjaié.

A középiskolai politikai oktatás specifikus és egyben legtöbbször vitatott tantárgya a világnézetünk alapjai. Oktatása nem nagy multra tekint vissza, éppen ezért "gyermekbetegségeinek" orvoslása napjaink feladata, melyet akkor is meg kellene tennünk, ha nem került volna sor a minden tantárgyat érintő, átfogó tantervi munkálatokra. Néhány évvel ezelőtt az a szükséglet hozta létre, hogy a középiskola hatékonyabban járuljon hozzá az egységes marxista világkép kialakításához. Ennek a feladatának nem tudott kellő színvonalon megfelelni. A párt Központi Bizottsága 1972-ben megállapította: "A középiskolák egy részének ne-

gyedik osztályában bevezetett Világnézetünk alapjai című tantárgyat... alacsony hatásfokon oktatják... tananyagának közelebb kell kerülnie társadalmi életünkhöz, mai társadalmi valóságunkhoz, ..." /30./ Az MSZMP KB. Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya és az Oktatási Minisztérium által létrehozott szakértői bizottság pedig a felsőoktatásban folyó marxizmus-leninizmus oktatásának előfeltételeit vizsgálva rámutatott, hogy a tantárgy oktatása problematikus, többek között azért, mert tananyaga "... az egyetemi marxizmus-leninizmus tananyagának egy rosszul rövidített változata." /31./

Mindkét, mértékadónak tekinthető megállapításból kitűnik, a tantárgy legnagyobb gyengesége: a vele szemben támasztott elváráshoz és világos célkitűzéshez nem párosul megfelelő tartalom, tananyaga nem azt tartalmazza, amit kell, tulzsufolt, a sok elvont fogalom nehezen tanulhatóvá teszi. Mindezt már csak tovább súlyosbitják olyan tényezők, mint a tanítása és tanulása körül kialakult helytelen szemlélet, oktatásának kedvezőtlen személyi feltételei, vagy módszerbeli problémái. Az új tantervnek éppen ezt - a cél és tartalom közötti - feszültséget kell feloldania.

A világnézetünk alapjai tantárgy jóval átfogóbb célt hivatott megvalósítani, mint csak a politikai oktatást, mégis jogosnak tartjuk úgy tekinteni, mint a politikai ok-

tatás speciális tantárgyát. Tananyaga a középiskolai tantárgyak tartalmából levonható világnézeti és politikai következtetésekre épül. Ebből következik, hogy a politikai ismeretnyújtást sajátosan, a világnézeti /filozófiai/ oktatás részeként, de minden más tantárgynál közvetlenebbül, és egyben ideológiailag megalapozottabban végzi. Véleményünk szerint a világnézetünk alapjai a közoktatási rendszerben végzett politikai oktatásnak egy minőségi ugrópontját jelenti, amely túllép a hagyományos közismereti tantárgyak keretében folytatott politikai ismeretnyújtáson, viszont még nem a marxizmus-leninizmus teljes tételes ismertetésével végzett politikai oktatás. Átmeneti forma, amely a középiskolai tananyagra alapozva, a marxista-leninista világnézet legfontosabb témaköreinek tanításával valósítja meg a politikai oktatást.

Uj tantervi anyagában határozottan tükröződik a fenti hiányosságok kiküszöbölésére való törekvés. Nagyobb arányt képviselnek benne a társadalomelméleti és a szűkebb értelemben vett politikai természetű kérdések. Mind a négy témakör, de különösen a "Természet és társadalom" című anyag-rész játszik jelentős szerepet a politikai ismeretnyújtás szempontjából. E témakörben a mai társadalmi valóság szükségleteinek figyelembevételével, ugyanakkor a filozófiai általánosítás szintjén megközelítve, a következő politikai ismeretanyag szerepel:

- Állam és politika. A jog. Az állam létrejötte, funkciói. Demokrácia és diktatura. A szocialista és tökéletes állam.

- A szocialista társadalom. A szocializmus általános és különös törvényszerűségei. A szocializmus és a kapitalizmus együtt létezése.
- A szocializmus és a kapitalizmus lényegi különbségének tagadása: a konvergencia elmélet. A kapitalizmus formaváltozásainak célja és lényege.
- Harc a társadalmi haladásért. Mai helyzet és távlatok. Békés egymás mellett élés. A "harmadik világ"

Kiegészítő anyaga:

- Az állam "elhalása"
- Tudományosság és politika
- Forradalmiság és lázadás. Az "uj-baloldal"

A többi témakör is feltételezi és biztosítja a politikai természetű megközelítést, a problémáknak a társadalmi-politikai gyakorlatra való vonatkoztatását:

- A világnézet fogalmával és legalapvetőbb kérdéseivel foglalkozó témakör azzal az alapvetően fontos következtetéssel zárul, hogy a marxista-leninista világnézet a munkásosztály világnézete, a valóság megváltoztatásának eszköze.
- A társadalmi tudatformák körében a politikai tudat és a jog kérdései szerepelnek.
- Az egyén és a társadalom című anyagrészben a politika és a jog mint a tevékenység társadalmi szabályozói kerülnek exponálásra.

Követelményrendszere, annak ellenére, hogy még nincs teljes részletességgel kidolgozva, nagyon alaposan átgondolt. Két fő részre oszlik:

- a./ A megismerendő fogalmakra és alapvető összefüggésekre, és
- b./ az ítéletalkotáshoz, döntéshez szükséges gondolkodási műveletekkel kapcsolatos követelményekre.

a./ Az elsajátítandó fogalmakat, a filozófiai fogalomrendszert alapul véve, három kategóriába sorolja: köznapi, szaktárgyi és filozófiai értelmezés szintjén ismerendőkre.

A tananyagban szereplő fogalmak közül

1. a köznapi értelmezés szintjén követeli meg: érdek, jog, szabadság,
2. a szaktárgyi értelmezés szintjén követeli meg: az osztályharc, forradalom, politika,
3. a filozófiai általánosítás szintjén követeli meg: az osztály, réteg, kapitalizmus, szocializmus, kommunizmus, állam fogalmát.

Az elsajátítandó összefüggések és törvényszerűségek két nagy csoportja: a./ a bővitendők és b./ az újak. A tantárgy keretében a tanulók lényegében új politikai összefüggéseket már nem ismernek meg, ugyanakkor a már ismertek bővülnek, érvényességi körük kiterjed, általánosított-sági szintjük növekszik.

Bővitendő politikai összefüggés:

- A békés egymás mellett élés: osztályharc új feltételek között.
- A társadalmi forradalom és az osztályok tudatossága.

b./ A gondolkodási műveletekre vonatkozóan a tanterv megkívánja, hogy a tanulók legyenek képesek:

- a megismert tények és jelenségek politikai vonásainak elemzésére és politikai szempontú szintézisére,
- tudjanak különbséget és azonosságot megállapítani a politikai szempontból lényeges és esetleges tapasztalatok és ismeretek között,

- tudjanak politikai általánosítást végezni.

A tananyag és a követelményrendszer mutatja azt a szemléletváltozást, amely a korábbi és jelenlegi tapasztalatok felhasználásának eredményeként a világnézetünk alapjai tantárggyal kapcsolatban végbemegy. Nem kíván látványos módon a "világnézeti szintézis" tantárgya lenni, és ezzel a többi tantárgy fölé emelkedni, "csupán" azt tűzi ki célul, hogy a gimnáziumi tantárgyak tartalmára építve, és abból kiindulva törekszik az egységes marxista világkép kialakítására. Ebben a világképben az őt megillető helyen igyekszik kezelni a mai társadalmi valóságról kialakítandó képet, ez viszont elengedhetetlenné teszi a politikai értelmezést. Ebből következik, hogy a tananyagban felerősödtek a politikai szempontok, ezáltal a tantárgy átfogóbb céljainak megvalósítása közben, közvetlenebbül szolgálja a politikai ismeretnyújtást. A világnézetünk alapjai betetőzi a középiskolai politikai oktatást, így követelményrendszeréből következően lehet a gimnáziumban megszerezhető politikai ismeretek legmagasabb szintjére. Ez utal a politikai műveltség színvonalára, amely kiindulási pontnak tekinthető a felsőoktatásban végzendő politikai oktatás számára.

A politikai oktatás szempontjából a nevelés tanórán kívüli tényezőivel ugyanugy számolhatunk, mint az általános iskolás tanulók esetében, szerepük ugyanaz. A különböző nevelési tényezők által gyakorolt politikai nevelőhatások jellegükben és formájukban lényegileg változatlan módon érik

a középiskolás tanulókat. Ugyanakkor számolni kell azzal, hogy a 14-18 éves koru fiatalok másként reagálnak ezekre a hatásokra, mint az általános iskolások. Ha érettebb, fejlettebb személyiségüknek csak olyan jegyeit vesszük is figyelembe, mint a fejlettebb kritikai érzék, vagy ezzel szemben világnézeti és politikai meggyőződésük kialakulatlansága, látnunk kell, hogy a nevelési hatások koordinálásában az iskola szerepe és felelőssége még nagyobb.

A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés terve kitüntetett helyen kezeli a közéleti-politikai tevékenység kérdését, hangsúlyozva a politikai ismeretszerzésben a gyakorlati, közéleti munka és vita szerepét. Az egyes nevelési tényezők feladatainak és lehetőségeinek vizsgálata során olyan eredményre juthatunk, mint az általános iskola esetében. Szükséges viszont valamivel részletesebben foglalkoznunk az ifjúsági szövetségben folyó politikai oktatással, mivel fentebb utaltunk rá, hogy a középiskolai politikai oktatásban megnövekszik a KISZ-szerepe és lehetősége.

Most eltekintve a KISZ-nek a középiskolás koru fiatalok nevelésében betöltött általános szerepétől, csupán arra kívánunk utalni, hogy ennek részeként, a KISZ politikai képzési rendszerének középiskolai formái jelentős mértékben hozzájárulnak a politikai oktatáshoz. x

x A KISZ szerepe a középiskolások politikai nevelésében, az életkornak megfelelő szinten, lényegében megegyezik az uttörőmozgalomnak az általános iskola gyermekek politikai nevelésében betöltött szerepével. Ezért ennek részletezésétől ezen a helyen eltekintünk.

A középiskolában folyó politikai oktatásnak kettős funkciója van:

- Lehetőséget teremteni az aktuális politikai ismeretszerzés számára.
- Kielégíteni az ifjúsági szövetség saját szükségleteit azzal, hogy felkészít a KISZ tagságra, és gondoskodik vezetőinek politikai képzéséről.

Az aktuális politikai ismeretnyújtás formája az Ifjúsági-vitakör. Nincs kötött tematikája, az aktuális politikai eseményekhez igazodik. Célja, hogy a fiatalok nagy tömegei számára /KISZ-en kívülieknek is/ vitafórumot teremtsen, ezzel politizálásra neveljen. Rendkívül fontos szerepét a középiskolai KISZ szervezetekben meglévő - közismert - problémák miatt nem tudja maradéktalanul betölteni.

A KISZ-be belépni szándékozó fiatalok felkészítését szolgálják a Kilián-körök, amelyek alapvető politikai és ifjúságmozgalmi ismereteket nyújtanak. A résztvevők megismerkednek az ifjúsági mozgalom történetével, a KISZ szervezeti szabályzatával, a mozgalom időszerű kérdéseivel és leendő alapszervezetük tevékenységével. Kötött tematikája és ehhez kapcsolódó tankönyve van, amelyből kiragadunk néhány olyan politikai fogalmat, amellyel a résztvevők megismerkednek: demokratikus centralizmus, érdekképviselés, határozatképesség, kádermunka, pártirányítás, politikai képzés, szervezeti élet. Ezek azt mutatják, hogy az iskolai oktatás során szerzett politikai fogalmak köre

a KISZ oktatás hatására tovább bővül.

A KISZ-aktivisták köreiből az alapszervezeti vezetőségi tagok és más mozgalmi tisztségviselők képzése történik, ahol már a közéleti munka irányításához szükséges ismeretek dominálnak, így a mozgalmi munka, a vezetés és a nevelés alapvető kérdései.

A KISZ-ben végzett politikai oktatás önálló mozgalmi tevékenység, ugyanakkor ki kell hangsúlyozni, hogy sok szállal kapcsolódik a középiskolai oktatás keretében végzett politikai oktatáshoz. Kölcsönösen feltételezik egymást. A mozgalmi politikai oktatás ráépül az iskolai oktatás során szerzett politikai ismereti alapokra, ezen túl kiegészíti azt aktuális és sajátos elemekkel. Kapcsolatukat, kölcsönös egymásra hatásukat végső soron az határozza meg, hogy milyen színvonalu az iskolának és a KISZ-nek mint két nevelési tényezőnek az együttműködése. Ennek alapján jogosnak tartjuk azt a megállapítást, hogy a középiskolai KISZ politikai oktatásban potenciálisan nagyobb lehetőség van, mint azt a mai eredmények mutatják. Ennek realizálásához viszont az iskola és a KISZ hatékonyabb együttműködése szükséges.

A középiskolai politikai oktatás tartalmi rendszerének legfontosabb elemeit áttekintve, az egész rendszerre vonatkozóan az alábbi megállapításokat tehetjük:

Feltételezésünket - miszerint a gimnáziumban mint általánosan művelő középiskolában jelentős helye van a politikai mű-

velésnek - igazolva látjuk. A jelenlegi gyakorlati tapasztalatokkal ellentétben, a gimnáziumi nevelés és oktatás tervében kirajzolódó törekvések arra mutatnak, hogy a politikai műveltség nem másod- vagy harmadrangu kérdés a gimnáziumban, hanem a műveltség szerves részének tekintik azt. Ezzel összefüggésben kimutatható az a törekvés is, mely a politikai oktatás súlyának növelésére irányul. Ez részben a tananyag politikai tartalmának növelésében /világnézetünk alapjai, földrajz/, részben a politikai oktatás lehetőségének feltárásában, körének bővítésében mutatkozik meg. x

A politikai ismeretanyag megfelel a középiskola politikai nevelési célkitűzéseinek. Tematikailag széles terjedelmű, magába foglalja a közélet-technikai kérdésektől kezdve, a gazdaságpolitikai ismereteken és a politika részterületein át, a nemzetközi politikai problémáig terjedő kérdéseket. Mélysége az alapfogalmaktól és az alapvető összefüggésektől a bonyolultabb összefüggéseken át, az aktuál-politikai kérdések értelmezéséig tart. Szinvonala összhangban van a középiskolai művelődési anyag színvonalával, hiszen alapvetően annak részeként jelenik meg és kerül feldolgozásra.

Mindezek következtében a politikai oktatás biztosíthatja azt a politikai tudást, amelynek birtokában a középiskolát végzettek eleget tehetnek a társadalom által velük szemben

x Ezek a megállapítások a gimnáziumon túl, bizonyos korlátok között kiterjeszthetők a középfoku oktatás egész rendszerére.

támasztott követelményeknek. Ez a tudás alkalmas arra, hogy az egyéni politikai állásfoglalás és magatartás megbízható irányítója legyen. Lehetővé teszi a napi politikai események értelmezését és a közöttük való eligazodást. Biztosítja a politikai tevékenységben és a közéletben való eredményes részvételt. Sőt azáltal, hogy viszonylag magas szintre emeli a közéleti tevékenységben való részvétel intellektuális feltételeit, a politikai képzettség szempontjából bizonyos vezetői feladatok ellátására is predesztinál.

A középiskolai politikai oktatás rendszerének lényegében ugyanazok a jellemző vonásai, amelyek az általános iskola politikai oktatási rendszerét jellemzik. Ez teljesen érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a két iskolatípus céljai, pedagógiai tevékenységének általános tendenciái és elvei azonosak, sőt összehangoltan kerültek kimunkálásra. Az eltérő vonásokat a tantárgyi struktúra különbözősége és az egyes nevelési tényezők megváltozott szerepe és lehetőségei hozzák létre a politikai oktatás rendszerében.

Némiképp módosul az egyes tantárgyak politikai oktatásban betöltött szerepe. A középiskolában is megmarad ugyan a történelem tantárgy integráló funkciója, de nem foglal el olyan mértékben centrális pozíciót, mint az általános iskolában. Részben azért, mert az I.-II. osztályban - mint arra rámutattunk - legalábbis a nemzetközi politikai és a gazdaságpolitikai ismeretnyújtásban a földrajz tantárgy

kerül a politikai oktatás centrumába. Másrészt fokozatosan növekszik az osztályfőnöki órák szerepe, oly módon, hogy nemcsak új ismereteket ad, hanem integrál is. Végül a IV. osztályban a világnézetünk alapjai mint a politikai oktatás speciális tantárgya, szintetizáló funkciójával jut nagy szerephez. Mindez a tantárgyak horizontális koordinációjának és vertikális egymásraépültségének tudatos biztosítása szempontjából érdemel figyelmet. A tanterv ugyan biztosítja a horizontális és vertikális kapcsolatokat, de automatikusan nem teremti meg azokat. Tekintettel az egyes tantárgyak szerepváltozásaira, valamint az osztályfőnöki órák körüli gondokra és nehézségekre, a politikai oktatásban különösen nagy fontossága lesz a tanári koordinációs munkának.

Mint azt fentebb hangsúlyoztuk a különböző nevelési tényezők politikai hatásainak koordinálásában, és a különböző forrásokból származó politikai ismeretek elrendezésében a középiskola felelőssége még nagyobb, mint az általános iskoláé. Ugy tűnik, hogy a politikai oktatás szempontjából a tanítási órán és az iskolán túli nevelés terve nem számol ezzel eléggé. Amellett, hogy elég szűkszavuan megfogalmazza a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés céljait, feladatait, tevékenységi területit, látszik, hogy a politikai oktatás vonatkozásában nincs kellően végiggondolva szerepük, feladatuk, lehetőségük. Nem számol például a KISZ politikai képzési rendszerének, a politikai oktatásban fent vázolt lehetőségeivel. Ezzel hézag képződik a rendszerben egy olyan ponton, ahol pedig az adott szervezeti és

tartalmi feltételek mellett, magasabb foku tudatossággal ez elkerülhető lenne.

A középiskolában folyó politikai oktatásnak kulcsszerepe van a politikai oktatás rendszerében. Tekintettel arra, hogy az általános iskola elvégzése után a tanulók többsége a középfoku oktatás valamilyen formájában továbbtanul, megnövekszik a középiskola szerepe a politikai oktatásban. Egyre inkább a középiskola képezi az összekötő kapocs szerepét az iskolai és az iskolán túli politikai oktatás különböző formái között. Ennek a feladatának a középiskolai politikai oktatás, láthatóan, úgy igyekszik megfelelni, hogy a politikai műveltség fejlesztése mellett, nagy gondot fordít a politikai műveltségi alapok megszilárdítására. Erre utalnak az egyes tantárgyak körében vagy az osztályfőnöki órák tematikájában fellelhető, az általános iskola politikai ismeretanyagára vonatkozó ismétlések, újramegzések. Ez nem tekinthető a rendszer hibájának, mert egyrészt a jelenlegi iskolarendszer feltételei között kialakítható legcélszerűbb tantárgy és tananyag struktúra ezt így biztosítja, másrészt a megszilárdítást célzó ismétlések együttjárnak a politikai ismeretek bővítésével és fejlesztésével is.

Ezek alapján választ adhatunk arra a kérdésre is, miként lesz képes megvalósítani a középiskolai politikai oktatás közvetlen céljait.

- Magas szinten biztosíthatja a közéletbe való bekapcsolódás tudati feltételeit, ugyanígy a társadalmi, politikai szervezetek által szervezett politikai tömegoktatásban való részvételt.
- A korábbinál, feltételezhetően jobban képes lesz megalapozni a felsőoktatási intézményekben folyó politikai oktatást. Mivel a középiskolai művelődési anyagban megfelelő helyet kapott a politikai műveltségi anyag, jogos úgy gondolkodni, hogy a középiskolai politikai oktatás olyan mértékben alapozza meg a felsőoktatásban folyó politikai oktatást, amilyen mértékben a középiskola általában megalapozza a felsőoktatást. Bár utaltunk rá, hogy a világnézetünk alapjai tantárgy betetőzi a középiskolai politikai oktatást, mutatja a politikai ismeretek középiskolában megszerezhető legmagasabb szintjeit, hiba lenne csak rá alapozni a felsőoktatási intézményekben folyó politikai oktatást. Annak alapját a középiskolai politikai műveltségi anyag képezi, amely jóval szélesebb, bővebb, mint amit a világnézetünk alapjai tantárgy új tematikájával is nyújthat. Így megerősítjük, hogy a világnézetünk alapjai tantárgy anyaga csak kiindulási pontnak tekinthető, de nem a felsőoktatásban folyó politikai oktatás egyedüli alapjának.
- Megfelelően megalapozva a párt középfoku kádereképzési formáiban való eredmények tanulást. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez csak a rendszerezett politikai ismeretek megalapozását illetően érvényes megállapítás, u-

gyanis a középfoku káderképzésben való eredményes részvétel feltételezi az aktuális politikai tevékenységből származó ismereteket és a politikai vezetés munkájában szerzett bizonyos gyakorlati tapasztalatokat is.

- Továbbfejleszti a permanens politikai önképzés képességét is. Részben azzal, hogy megszilárdítja és bővíti az általános iskolában szerzett politikai művelődési alapokat, részben azzal, hogy a politikai problémák tág horizontját tárja fel, mely felkeltheti a politikai érdeklődést, és hozzájárulhat a permanens politikai művelődés szükségességének tudatosulásához.

Végeredményként tehát megállapíthatjuk, hogy az a politikai ismeretanyag, amelyet az új nevelési és oktatási terv tartalmaz biztosítja, hogy a középiskola a politikai oktatás valamennyi közvetlen célját megvalósítsa. Amennyiben a gyakorlatban megvalósul a politikai oktatási rendszer tényezőinek összehangolt működése, a középiskola eredményesen tudja betölteni szerepét a politikai műveltségi alapok megszilárdításában és továbbfejlesztésében.

A felsőoktatásban végzett politikai oktatás mint a kommunista szakemberképzés szerves része

A felsőoktatásban végzett politikai oktatás tartalmának vizsgálata során két alapvető szempontra kell tekintettel lennünk: Az egyik az a közismert tény, hogy a felsőoktatási intézmények feladata a kommunista szakemberképzés, azaz a marxista-leninista világszemléletű, a szocializmushoz hű, elkötelezett és szakmailag jól felkészült szakemberek képzése. A másik szempont az, hogy a felsőoktatás a káderutánpótlás fontos bázisa is, "... a káderutánpótlás egyik legfontosabb forrása ma már az egyetemet és főiskolát végzett, rendszerünk által nevelt emberek." /32./ - mondja a párt Központi Bizottsága káderpolitikai határozata. Bár ez a szempont még nem kap megfelelő hangsúlyt, a felsőoktatás ma már felfogható "tömeges káderképzésnek", a káderképzés tömeges formájának, hiszen a felsőfoku végzettségűek tekintélyes része valamilyen szintű vezetői funkcióba kerül.

E két szempont együttes figyelembevételével a politikai oktatás helyére, szerepére vonatkozóan máris alapvetően fontos megállapításokat tehetünk:

- A politikai oktatást a kommunista szakemberképzés szerves részeként, követelményeként, eszközöként kell felfogni és megvalósítani. Ez feltételezi annak a helytelen "parcellázó" szemléletnek a megváltozását, mely a felsőoktatásban

oktatott tantárgyakat szakmai és politikai tárgyra osztja azzal a céllal, hogy a politikai nevelés és oktatás feladatait egyedül a marxizmus-leninizmus oktatására hárítsa. A politikai oktatásban szerepe van a szak-
tárgyak ideológiai-politikai tartalmának és a marxizmus-leninizmus oktatásának egyaránt.

- Növekednie kell a politikai oktatás hatékonyságának, mert a kádereképző szerep megkívánja, hogy a végzett szakemberek magasabb szinten feleljenek meg a politikai követelményeknek is. Magasszintű politikai ismereteket kell nyújtani a hallgatók számára, elő kell segíteni önálló politikai gondolkodási készségük kifejlődését, hozzá kell járulni a leendő szakemberek és vezetők társadalmi gyakorlatra való felkészítéséhez.
- A politikai oktatásnak tartalmában igazodnia kell a párt kádereképzéséhez. E tartalmi kapcsolat biztosítja illeszkedését a politikai oktatás egész rendszerébe, ezáltal összekötő láncszemmé válik az iskolarendszerben végzett politikai oktatás és a kádereképzés magasabb fokozatai között.

Ezeknek a szempontoknak és megállapításoknak alapján célszerű közelíteni a politikai oktatáshoz, és ennek fényében válik világossá az a törekvés is, mely a marxizmus-leninizmus oktatás új tartalmi koncepciójában kirajzolódik. /33./

Nem szeretnénk magunk is a "parcellázó" szemlélet hibájába esni, ezért ismételten leszögezzük, hogy a politikai

ismeretnyújtásnak a felsőoktatásban többféle útja, módja, formája lehetséges és szükséges. Fontos szerepe van a szak-
tárgyak politikai tartalmának, a KISZ politikai képzési
rendszerének, természetesen azonban a legkoncentráltabb
politikai ismeretnyújtás a marxizmus-leninizmus oktatás ke-
retében történik. A következőkben elsősorban eme utóbbira
fordítjuk figyelmünket, mert éppen a koncentráltság követ-
keztében, itt követhető nyomon legkönnyebben a politikai
ismeretanyag, számolva azzal, hogy a marxizmus-leninizmus
oktatás szoros tartalmi kapcsolatban van a többi oktatási
formával.

A felsőoktatási intézményekben folyó marxizmus-leninizmus
oktatás ideológiai oktatás és nevelés. Elnevezése is mu-
tatja, keretében a marxizmus-leninizmus három alkotórészé-
nek valamilyen koncepció alapján elhatározott mélységű és
terjedelmű oktatása történik. Célja a hallgatók marxista-
leninista világnézetének kialakítása, politikai meggyőző-
désének formálása. Mint ilyen, több a politikai oktatásnál,
de annak legközvetlenebb megvalósítása, éppen ezért minden
változása, problémája erőteljesen érinti a politikai ismeret-
nyújtást is.

A marxizmus-leninizmus oktatás közel 30 éves. Ezen idő a-
latt, mindig a kommunista szakemberképzés komplex célját
követve, sokat fejlődött. Szinvonalasabbá vált alkotórész-
einek oktatása, kiszélesedett a speciális témákkal való
foglalkozás. Ugyanakkor a 30 év alatt több szervezeti és

tartalmi változáson ment keresztül. A változásoknak alapvetően mindig két mozgatórugója volt: feleljen meg jobban a politikai szükségleteknek, és a felhalmozódott tapasztalatok felhasználásával kiküszöbölni a meglévő hiányosságokat. Napjainkban éppen egy ilyen változásnak vagyunk tanui, amikor is a marxizmus-leninizmus oktatást hozzá kell igazítani a fejlett szocializmus építése által támasztott követelményekhez, e közben ki kell javítani azokat a hibákat, amelyek a szervezeti bonyolultságban, tartalmi problémák formájában, az egységes szemlélet hiányában halmozódtak fel.

Az 1979/80-as oktatási évtől bevezetett új rendszer, öt éves - több fázisban zajló - előkészítő munka eredményeként alakult ki. Az első szakaszban került sor a helyzet áttekintésére, az új tartalmi koncepció és szervezeti rendszer kialakítására, a másodikban pedig a minden felsőoktatási intézményben oktatandó törzsanyag kimunkálására. A munkálatok során-onnan kezdve, hogy hol a helye a marxizmus-leninizmus oktatásnak a felsőfoku képzés egész rendszerében, egészen addig, hogy a tartalmi korszerűsítésnek milyen szubjektív feltételei vannak - minden lényeges probléma felülvizsgálatra került. A mi szempontunkból különösen fontos kérdésnek minősülnek az alábbiak:

- a./ A marxizmus-leninizmus oktatás tartalma /politikai tartalma/.
- b./ A marxizmus-leninizmus oktatás és a szakképzés kapcsolata.
- c./ A hallgatók ideológiai-politikai előképzettsége és annak hatása az oktatásra.

a./ A marxizmus-leninizmus oktatás tartalma /politikai tartalma

A marxizmus-leninizmus oktatás mint ideológiai oktatás tartalmában teljes egészében politikai oktatás, de a zárójelbe tett "politikai tartalom" azt kívánja hangsúlyozni, hogy kifejezetten azt keressük, ami a politikai kategóriarendszer körébe tartozik.

Mindhárom alkotórész oktatása során politikai ismeretnyújtás is történik. Egyrészt azért, mert a három alkotórész kategóriálisan is elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással, például a politika, az állam, az osztályharc vonatkozásában. Másrészt mindhárom tárgy közvetlen céljai között szerepel a társadalmi gyakorlatra való felkészítés, tehát feladata a politikai oktatás és nevelés. Mindezek előrebo csátása után azonban leszögezzük, hogy a politikai oktatásban elsőrangú szerepe a tudományos szocializmusnak mint a marxizmus-leninizmus politikaelméletének van. Tehát a felsőoktatási intézmények önálló politikai tantárgya a tudományos szocializmus.

A filozófia oktatás keretében folyó politikai ismeretnyújtás főként a tematikailag is elkülönült történelmi materializmus tanítása során történik. A dialektikus materializmus legáltalánosabb kategóriái a társadalmi folyamatok filozófiai elemzésében konkretizálódnak, és kiegészülnek a társadalom legáltalánosabb fejlődési törvényszerűségeire, a társadalmi, történelmi folyamatok alapvető összefüggéseire vo-

natkozó sajátos kategóriákkal. Ilyen sajátos - politikai tartalmu - kategóriák: a termelési mód, a társadalmi-gazdasági alakulat, a társadalmi lét és tudat, az alap és felépítmény, osztályok, osztályharc, társadalmi forradalom, politikai forradalom, társadalmi haladás.

A történelmi materializmus oktatásában helyet kapnak a társadalmi megismerés kérdései, annak metodológiai problémái, a társadalmi megismerés marxista módszerének filozófiai jellemzése.

A törzsanyag részét képezik a párt programnyilatkozatában és a XI. kongresszus határozatában megjelölt olyan problémák, mint: a fejlett szocialista társadalom, a szocialista életmód, a szocialista osztály- és csoportstruktúrája, a szocialista demokrácia, stb. A hallgatók társadalmi-politikai gyakorlatra való felkészítése érdekében, fokozott figyelmet fordít a tematika, a fejlett szocializmus építésével kapcsolatos ideológiai-politikai problémákra, a polgári és kispolgári nézetek bírálatára, a két világrendszer békés egymás mellett élésével és harcával összefüggő ideológiai kérdésekre.

A politikai gazdaságtan oktatásának célja a felsőoktatásban az, hogy segítsen megérteni korunk fő folyamatait, a tőkés és szocialista termelési módok lényegét, a két rendszer versenyében a szocialista rendszer fölényének kibontakozását, az internacionalista és népgazdasági szemlélet kialakulását. Törzsanyaga teljes egészében ennek a célnak a megvalósítására való törekvést tükrözi. Néhány témakö-

rének egyszerű kiemelése és felsorolása is érzékelteti a tantárgy szerepét a politikai ismeretnyújtásban:

- A kapitalizmus fejlődése és hanyatló rendszerre válása
- A kapitalista világgazdaság
- A munkásosztály helyzete a kapitalizmusban
- A szocialista társadalom kialakulása és fejlődése
- Ujratermelés és gazdasági növekedés a szocializmusban
- Lakossági jövedelmek a szocializmusban
- A szocialista országok gazdasági integrációja

A politikai oktatás szempontjából rendkívül jelentős az a törekvés, hogy a törzsanyag a korábbiaknál meggyőzőbben kívánja megmutatni a kapitalizmus és a szocializmus gazdasági rendszere közötti alapvető különbségeket és bizonyos hasonlóságokat. Tartalmilag és metodikailag tudatosan számol azzal, hogy valamennyi téma feldolgozása során ki kell térni a társadalmi-gazdasági fejlődés adott időszakában előtérbe került, időszerű kérdésekre. Reális gazdasági és politikai szemlélet kialakítását teszi lehetővé azáltal, hogy rámutat a szocialista gazdaság működésének nehézségeire, ellentmondásaira, azok megoldásának utjaira. A hallgatók társadalmi gyakorlatra való felkészítése szempontjából problémás, hogy a törzsanyag nem oldja meg egyértelműen a politikai gazdaságtan és a gazdaságpolitika oktatásának viszonyát, bizonyos kompromisszumokat javasol, és végeredményben az oktatók belátására bizza a hallgatók gazdaságpolitikai kérdéseinek megválaszolását.

A tudományos szocializmus tantárgy oktatása során valósul meg legdirektebb módon a politikai oktatás. Azáltal, hogy

a magyar munkásmozgalom története - amely egyébként a marxizmus-leninizmus oktatás integráns része - az új koncepció alapján önálló tantárgy lett, a tudományos szocializmus törzsanyaga letisztultabban a politikai kategóriákat, azok teljes rendszerét tartalmazza. Ehhez párosul az anyag tárgyalásának egy olyan módja, amely az elméletileg megalapozott politikai szemlélet fundamentumát kívánja megteremteni és arra törekszik, hogy szintetizálja a másik két alkotórész tanulmányozása során szerzett politikai ismereteket.

Törzsanyaga a következő rendszer szerint épül:

- A tudományos szocializmus kiinduló kategóriája: a munkásosztály történelmi hivatása
- Az elmélet, a politikai stratégia és a politikai taktika összefüggései
- A kapitalista társadalom ellentmondásos rendszere
- A munkásosztály hatalomért folytatott harcának elméleti-politikai kérdései, a politikai és társadalmi forradalom /forradalomelmélet és a forradalom mai kérdései/
- A szocialista és kommunista társadalom építésének kérdései

A rendszernek itt vázolt fő témakörei legfeljebb érzékeltethetik a teljességre való törekvést, de nem mutathatják be a politikai ismereteknek azt a széles körét, amelyet a törzsanyag felölel.

A hallgatók gyakorlati politikai tevékenységre való fel-

készítése szempontjából nagyon fontos, hogy a tárgyalt kérdések tekintélyes részben a szocializmus építésével és a nemzetközi osztályharcral kapcsolatosak. A törzsanyag készítői tudatosan számoltak azzal, hogy a tudományos szocializmus tényleges tartalma, összhangban a szüntelenül változó politikai valósággal, állandóan bővül és gazdagodik, ezért szükségesnek tartják az új elméleti és politikai dokumentumok folyamatos beépítését a tananyagba. Érzékelték azt is, hogy a hallgatók a tudományos szocializmus oktatása keretében bizonyos politikai-közéleti ismereteket is igényelnek, azonban - véleményünk szerint is helyesen - ezt nem tekintik egyedül a tantárgy által megoldandó feladatnak.

A gyakorlati politikai életre való felkészítés irányába azzal teszi az egyik legnagyobb lépést a marxizmus-leninizmus oktatás, hogy az 1978-as tanévtől kezdve - a pártoktatás bevált gyakorlatát követve - önálló tárgyként tanítják a magyar munkásmozgalom történetét. A tantárgy azt a célt hivatott megvalósítani, hogy a marxizmus-leninizmus elméleti alapjainak megismerése után, megértesse a hallgatókkal azt, hogyan alkalmazta a párt, a magyar forradalmi munkásmozgalom az elméletet a társadalmi gyakorlatban, beleértve a hibák tanulságainak levonását is. Tananyaga olyan igényrel készült, hogy az alapvető kérdésekben szintetizálja is a marxizmus-leninizmus különböző tantárgyaiban tanultakat.

Bár a tantárgy oktatása még csak rövid ideje folyik, de

máris nyilvánvaló, hogy szükséges és a hallgatók érdeklődéssel fogadták. Azoknak nyújtja a legtöbbet, akik a marxizmus-leninizmus mindhárom alkotórészét jól ismerik és politikai tapasztalatokkal is rendelkeznek. Az oktatás eredményességét korlátozza a hallgatók fogyatékos történelmi ismerete, így ennek pótlásáról is gondoskodni kell a tantárgy keretében.

A marxizmus-leninizmus törzsanyagának e vázlatos áttekintésén tuli részletes tanulmányozása alapján megállapítjuk, hogy a felsőfoku oktatási intézmények hallgatói az új tartalmi koncepció megvalósulása esetén alapos, átfogó marxista-leninista ideológiai képzést, és ennek részeként rendszerezett politikai ismereteket kapnak. A tananyag a társadalmi gyakorlatra, a politikára orientált, hozzájárul a hallgatók politikai aktivitásának kibontakoztatásához, képessé teszi őket a társadalmi-politikai események osztályszempontu vizsgálatára és értékelésére.

Várhatóan megfelelő alapot teremt több, jelenleg a marxizmus-leninizmus oktatásában tapasztalható probléma megoldásához is.

Szemlélete és strukturája révén alkalmasnak látszik ez a tematikai anyag arra, hogy fejlessze a hallgatók politikai gondolkodását, és megfelelő választ adjon politikai problémáikra. Természetesen nem úgy, hogy "megtanulják" a marxizmust, plusz foglalkoznak a társadalmi fejlődés időszerű kérdéseivel, hanem kihasználva a tananyagnak azt a törekvését, hogy gondolkodásra készítet, a vita, az esz-

mecsere a mai társadalmi valóság problémáira adaptálva kerülhet megszervezésre. Ennek fontos feltétele, hogy a társadalomtudományi kutatás eredményei gyorsabban, megfelelő pedagógiai feldolgozás után, folyamatosan beke-
rüljenek a tananyagba.

Irányultsága következtében arra is alkalmas a tematikai anyag, hogy közelebb vigye egymáshoz a marxizmus-leninizmus oktatást és a politikai gyakorlatot. Már önmagában az a tény, hogy a marxizmus-leninizmus mindhárom alkotórészének tananyaga saját tárgyaként kezeli a politikát, a politikai gyakorlat kérdéseit, biztosíték a gyakorlatiasabb elméleti oktatásra. Ezen túl természetesen szükség van olyan egyoldalúságok leküzdésére, mely csupán az elvont tételek oktatását tartja feladatnak, vagy amely a mindennapi társadalmi gyakorlat felszines tárgyalásával helyettesíti az elmélet és a gyakorlat egységét. Az elmélet és a gyakorlat egysége feltételezi, hogy a marxizmus-leninizmus oktatása párosuljon olyan oktatói szemlélettel, mely feladatának tartja a kritikai szemlélet fejlesztését, a társadalmi valóság ellentmondásos természetének megismerésére, a politikai gyakorlatban való részvételre neveli a hallgatókat.

b./ A marxizmus-leninizmus oktatás és a szakképzés kapcsolata, az elmúlt évek vitáinak eredményeként, ma már elméletileg egyértelműen tisztázottnak tekinthető: a marxizmus-leninizmus oktatása a képzés szerves része,

alapul szolgál a szakképzéshez, a szaktárgyi képzés pedig közvetlenül vagy közvetve hozzájárul az ideológiai-politikai képzéshez.

Gyakorlatilag ez úgy realizálódik, hogy minden felsőoktatási intézményben a fenti egységes törzsanyagot kell oktatni, ami a minimum, ugyanakkor a marxizmus-leninizmus oktatásának igazodnia kell a szakképzéshez, figyelembe kell vennie a szakmai oktatás igényeit is. Másfelől az ideológiai-politikai oktatás és a szakképzés összekapcsolása a szaktárgyi oktatásnak is ad feladatokat.

A szakképzés sajátosságait a marxizmus-leninizmus oktatás többféle módon veheti figyelembe, de semmiképpen sem úgy, hogy valamiféle speciális marxizmust oktat. Nincs "műszaki filozófia" vagy "jogász politikai gazdaságtan", a marxizmus-leninizmus alapkérdéseit minden szakon oktatni kell. Lehetőség van viszont arra, hogy a marxizmus-leninizmus alkotórészeit különböző arányban oktassák. A szakmai szükségleteknek megfelelően mód van arra, hogy egyes témákat részletesebben tárgyaljanak, a törzsanyag a szakterületnek megfelelően újabb témákkal egészülhet ki, illetve egyes témák mélyebben kerülhetnek kifejtésre. Felvehetők a képzés anyagába speciális tantárgyak: etika, esztétika, logika, szociológia, stb. Különösen nagy szerepet kaphat a pedagógusképzésben például a közoktatáspolitikai, a közművelődés politika, ami hozzájárul a jövő közoktatásának és közművelődésének politikai megalapozásához.

A szakmai szempontok érvényesítésében a felsőoktatás utolsó éveiben fontos szerepet játszik a fakultatív és kötelező speciális kollégiumok rendszere, mely egyrészt a három alkotórész integrálását célozza, másrészt az adott szaktárgyakkal kapcsolatos határterületek felé irányul. Sőt a társadalmi-politikai élet és a szakterület gyakorlati kérdéseinek összekapcsolásával, a napi politikai meggyőzés és ismeretnyújtás feladatait is képes bizonyos mértékig megoldani.

Végül egészen sajátos az a helyzet, amikor a marxizmus-leninizmus valamelyik alkotórészét önálló szaktárgyként is oktatni kell. Ez esetben az ideológiai-politikai képzés és a szakképzés teljes mértékben egybefonódik, az adott alkotórész tanulmányozása a legelmélyültebbé válik. /Például a közgazdász képzésben a politikai gazdaságtan tanulmányozása./

A szaktárgyi oktatásban az elsőrendű feladat az, hogy építsen a marxizmus-leninizmusra. Ezen túl ki kell aknáznia saját politikai hatásait. A szaktárgyak oktatása során nagyobb hangsúlyt kell kapniök az ideológiai és társadalompolitikai kérdéseknek.

A marxizmus-leninizmus oktatás és a szakképzés viszonyának elméleti tisztázásán és a gyakorlati összekapcsolás feltételeinek kimunkálásán kívül, a döntő kérdés az, hogy ez a felfogás milyen mértékben és milyen ütemben gyökerezik meg az egyetemi oktatók körében. Rajtuk mulik, hogy

az ideológiai és politikai oktatás valóban a kommunista szakemberképzés szerves részeként valósuljon meg.

c./ A marxizmus-leninizmus oktatás egyik legnagyobb problémája, hogy nincs kellőképpen tisztázva, milyen ideológiai-politikai ismereti alapokra épülhet. Dolgozatunk előbbi fejezeteiben úgy értékeltük, hogy az új általános és középiskolai tantervek a korábbinál alaposabb, rendszerezettebb, tovább építhető ideológiai és politikai alapismereteket előlegeznek. Csakhogy míg az új tantervek fokozatos bevezetése megtörténik, és az azok alapján oktatott korosztályok egyetemre, főiskolára kerülnek, sok idő telik el. Ezért teljesen igaz a vizsgálati anyag megállapítása, hogy az előképzettséget illetően jónéhány évig még a jelenlegi helyzettel kell számolni.

További probléma, hogy a "jelenlegi helyzet" ismerete sem megbízható. Az új tartalmi koncepció kialakításának részeként vizsgálták a hallgatók előképzettségét, melynek eredménye abban foglalható össze, hogy a hallgatók differenciált ismeretekkel és világnézeti-politikai beállítottsággal és a szakmainál rosszabb ideológiai előképzettséggel kerülnek a felsőfokú oktatási intézményekbe. Nem részletezzük a kedvezőtlen megállapítás feltárt okait, hiszen azok ismertek és valósak, /szerepel közöttük a társadalomtudományi tárgyak háttérbe szorulása, a világnézetünk alapjai tantárgy korábbi hiányosságai, a tananyagban nem rögzíthető negatív vagy nem kielégítő eszmei-politikai

hatások/, de a "jelenlegi helyzet" elemzését, az egymásra épülő rendszer kidolgozását a vizsgálati anyag is mint megoldandó feladatot jelöli meg.

Nem segítette komolyan a hallgatók ideológiai-politikai arculatának és felkészültségének megismerését az sem, hogy az elmúlt években néhány főiskolán és egyetemen felméréseket végeztek. Ezek többsége vagy tudománytalan volt, vagy annyira felszínes, hogy nem alkalmas következtetések levonására. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Szociológiai Tanszékén kutatás folyik olyan módszerek kidolgozására, melyek segítségével használható képet lehet nyerni a hallgatókról, így tisztázottabbá válhat milyen alapokra építhető az egyetemi marxizmus-leninizmus oktatás. /34./

Mindebből az következik, hogy a marxizmus-leninizmus oktatás új tananyaga sem épülhetett minden szempontból megbízhatóan ismert alapokra. Ezért tartalma úgy alakult ki, hogy figyelembe vették az egyes diszciplínák tartalmi követelményeit, a társadalmi-politikai szükségleteket, a szaktárgyak színvonalát, igényeit és az általuk biztosított lehetőségeket. Ezek mind fontos szempontok, de végülis ez "felülről lefelé" történő építkezés.

Ugy véljük, itt érhető tetten az iskolarendszer keretében folytatott politikai oktatásban a legnagyobb mértékű szakadék, amely jelenthet megalapozatlanságot, átfedést, felesleges ismétlést egyaránt. Teljesen jogosak azok az igények, hogy a felsőoktatásban dolgozó oktatók ismerjék meg

jobban a középiskolai tanterveket, hogy intézményesen át kell tekinteni a feltételezhető ideológiai-politikai ismereteket.

A marxizmus-leninizmus oktatáson és a szaktárgyak keretében történő politikai ismeretszerzésen túl, az egyetemi hallgatónak számtalan egyéb lehetősége van a politikai ismeretek szerzésére. Ezek a lehetőségek hallgatónként differenciáltak, hiszen a 18-23 éves korban már határozottan kialakultak az érdeklődés irányai, viszonylag nagy különbségek alakulhatnak ki a politikai tapasztalatban. Egyeseknél a politikai önművelés olyan szintre emelkedhet, hogy tudatosan válogat az ismeretforrások között, mások nem tudnak eligazodni a rájuk zuduló politikai információ áradatban. Ami viszont minden hallgató számára egyaránt lehetőség, és valamilyen módon hatással van politikai műveltségének alakulására, az az egyetemi közélet.

Aktuális információ hiányában nem elemezzük mélyrehatóan az egyetemi közélet politikai nevelőhatását, viszont rámutatunk néhány jellemző sajátosságára és azokra a lehetőségekre, amelyek számításba vehetők a politikai ismeretszerzés közvetlen forrásaiként.

Ideális állapotot feltételezve a felsőoktatási intézményeknek a szocialista demokrácia iskoláinak, a társadalmi gyakorlat mintájának kellene lenniök, mert hiszen a kommunista szakemberképzés céljának ez felel meg. Az utóbbi néhány évben van is haladás e tekintetben, de ez a

folyamat nem bontakozik ki olyan ütemben, mint szükséges lenne. A felsőoktatási intézményekben folyó ifjúság-mozgalmi élet több problémával küzd. Legszembetűnőbb, hogy a valóságos közéleti aktivitás nem áll arányban a magas foku szervezettséggel. A különböző felsőoktatásban működő tanácsokban, testületekben tekintélyes számban képviseltetik magukat a hallgatók, de az oktatáspolitikai kérdésekben való járatlanságuk akadályozza az érdemi beleszólást a problémák megvitatásában. Van a hallgatóknak olyan csoportja, amely eleve elhárítja magától a közéleti munkában való részvételt és csak a szakmai ismeretek elsajátítására fordítja energiáját. Némileg oldódott a felsőoktatási intézmények belső életének zártsága azáltal, hogy a hallgatók egy része bekapcsolódik az intézményen kívüli közéletbe, de ez a folyamat is elég lassu.

Mindezek ellenére, a pozitív tendenciákra kell és lehet építeni a hallgatók politikai műveltségének fokozásában. A jelzett problémák dacára nem lehet lemondani az egyetemi fórumokról, mint a közéleti, politikai műveltség növelését szolgáló tényezőkről. A nehézségeket felismerve a KISZ-nek, az oktatók segítségével azon kell munkálkodnia, hogy megteremtse az érdemi részvétel feltételeit. Ki kell használni azt a sajátos külső segítséget, hogy fiatal szakmunkások közvetlenül a termelő munkából kerülnek a felsőoktatási intézményekbe, akiknek politikai, közéleti jártassága jól hasznosítható a még csak oktatási intézményt látott társaik körébe. Folytatni kell azt a ki-

bontakozó gyakorlatot, hogy a hallgatók résztvesznek az egyetemi felvételek előkészítésében, a fizikai dolgozók tehetséges gyermekeinek felderítésében és a felvételi vizsgára való felkészítésében.

Az egyetemi közélet gyakorlati hatásai mellett a politikai oktatás jelentős tényezői a különböző vitaforumok, amelyeknek köre bővült az utóbbi időben. A már említett speciál kollégiumokon túl a KISZ oktatás formái, a politikai klubok és a tudományos diákkörök szolgálják közvetlenül a politikai oktatást. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a KISZ oktatás, a formák változatosságával és nagyfoku rugalmasságával alkalmas a differenciált célok és igények kielégítésére. Az aktuális politikai ismeretnyújtástól kezdve a KISZ vezetők levelező formájú képzését is képes eredményesen megoldani. A tudományos diákkörök tapasztalatai pedig azt jelzik, hogy a hallgatókat egyre inkább foglalkoztatják az új kérdések, és elsősorban azok érnek el eredményeket, akik megfelelően ismerik a marxizmus-leninizmust.

Meglehetősen széles tehát a politikai művelődést szolgáló tényezők köre, éppen ezért a hatékonyság döntő kérdése a hatások koordinálása.

A politikai oktatás centrumában szerepénél, természeténél, lehetőségénél fogva, a marxizmus-leninizmus oktatás áll. Ahhoz, hogy ezt a centrális szerepét eredményesen be tudja tölteni, magának is belső harmóniával kell rendelkeznie. Az új tartalmi koncepció biztosítja a belső összhangot,

mert mint jeleztük, a három alkotórész tematikai anyaga és a magyar munkásmozgalom története kurzus tematikája is oktatandó tananyagnak tekinti a politikát, nem csak úgy, mint elméleti problémát, hanem úgy is, mint a társadalmi cselekvés programját és megnyilvánulását. Másrészt biztosítékot nyújt az összhang megteremtése szempontjából a magyar munkásmozgalom története, amely szintetizáló hatásával végeredményben a politika mai törekvéseire orientálja az egész marxizmus-leninizmus oktatást. Megállapítható tehát, hogy a marxizmus-leninizmus oktatás összhangolt művelődési anyagával objektívén az egész politikai oktatás koordinációs bázisa.

A rendszer működése szempontjából szubjektív, sok egyéb mellett, két dolog látszik különösen fontosnak.

Az egyik, a három alkotórész oktatásának sorrendje, mely kihat a marxizmus-leninizmus oktatás belső harmóniájára, a szakképzés kereteiben folyó és az egyéb formákban történő politikai oktatásra egyaránt. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy nincs olyan sorrend, amely minden problémát megoldana. Ezért a sorrend eldöntésében a kommunista szakemberképzés komplex célját célszerű a középpontba helyezni. A szakmai oktatás és a marxizmus-leninizmus oktatás összhangja, az a döntő szempont, mely végül is meghatározza, hogy az adott felsőoktatási intézményben milyen sorrendben kerüljön oktatásra a három alkotórész. A magyar munkásmozgalom története tantárgy helye, szintetizáló szerepe miatt, vitathatatlan.

A másik fontos kérdés a felsőoktatási intézményekben folyó egész politikai oktatásnak, a politikai nevelés, sőt az egész nevelés tágabb rendszerében való összhangolása. Ennek legfőbb feltétele az intézmény párt, állami és KISZ vezető szerveinek tudatos együttműködése és koordináló munkája. Jó példa erre a szegedi József Attila Tudományegyetem komplex nevelési programja, amely a nevelés minden területére vonatkozóan meghatározza a legfőbb feladatokat. Nagy súlyt helyez a hallgatók eszmei-politikai-erkölcsi nevelésére, - kiemelve a szocialista hazafiságra és proletár internacionalizmusra nevelést -, valamint a társadalmi-közéleti aktivitás kibontakoztatására. Ezen túl ajánlásokat fogalmaz meg a tevékenységre vonatkozóan, figyelembe véve az egyes évfolyamok sajátosságait. Az ajánlások között szerepelnek a politikai ismeretszerzés formái is, beillesztve a nevelő tevékenység átfogó rendszerébe.

Mindez azt bizonyítja, hogy a felsőoktatási intézményekben egyre erőteljesebben kibontakozóban van a törekvés a nevelőhatások, benne a politikai nevelés és oktatás tudatos irányítására és koordinálására. Ennek egyik várható eredménye, hogy a felsőoktatásban folyó politikai oktatás jobban fog illeszkedni a politikai oktatás egységes folyamatába.

E folyamat előzményeiről, a felsőoktatásban folyó politikai oktatás megalapozásáról már szóltunk. Ami pedig a következményeit illeti, nyugtázhatjuk a feltételek kedvező alakulását.

Az egyetem és főiskola elvégzése utáni, szervezett ideológiai-politikai továbbképzés szervezeti és tartalmi problémái megoldottnak tekinthetők. Azzal, hogy a középfoku politikai végzettséget nyújtó pártoktatási formák és a felsőoktatási intézmények marxizmus-leninizmus oktatásának egységes, közös a törzsanyaga, egyértelművé vált, hogy a felsőfoku állami iskolai végzettségűek a pártoktatás szakosított tanfolyamain folytathatják politikai tanulmányaikat. Ez esetben nemcsak arról van tehát szó, hogy szabályozásra került a végzettségi szint, hanem valóságos tartalmi összehangolás történt, mivel a magasabb szintű politikai oktatást képviselő szakosító tagozat anyaga az egységes törzsanyagra épül. A felsőoktatási intézmények egyes karain - ahol nemcsak a törzsanyag kerül oktatásra - végzett szakemberek pedig felsőfoku politikai végzettséget nyernek, politikai továbbképzésük a pártoktatás speciális tanfolyamaiban, vagy a szervezett önálló tanulás formájában folytatódhat. A tartalmi és szervezeti összehangolás eredményeként tehát a felsőoktatásban folyó ideológiai-politikai oktatás beépült a kádereképzés rendszerébe, ezáltal a politikai oktatás egész rendszerének szerves részévé vált.

A politikai tömegoktatás

A politikai tömegoktatás, vagy más elnevezéssel tömegpropaganda legjellemzőbb vonása, hogy az időszerű elméleti és politikai kérdések feldolgozásával nyújt politikai ismereteket. Célja a nagyszámu résztvevő marxista-leninista képzése, melyet a politika elméleti igényü és egyben gyakorlatias megismertetése során igyekszik elérni. Tárgya maga a politika, mint az elmélet és a gyakorlat szintézise, mint a szükségesség, a lehetőség és a teendők egysége, mint szilárd és változó alkotó tényezők összessége, melynek részét képezik a helyi feltételek és feladatok is. Feladata a politika megvalósítására való sokoldalú felkészítés: a politikai célok felismertetése, megértetése, az elemzőképesség fejlesztése, a cselekvés hatékony formáinak elsajátíttatása. Következésképpen a tömegoktatás során nyújtott elméleti ismeretek körét közvetlenül a politika szükségletei határozzák meg. Nem törekszik az elmélet teljességének oktatására, de mindazt tanítania kell, ami mélyíti a meggyőződést, magasabb szintre emeli a gyakorlati tevékenységet, ami segít leküzdeni a politikától idegen, vagy azzal szembenálló nézeteket.

A tömegpropaganda eme lényegi ismérveiből további - a politikai oktatás más formáira kevésbé jellemző - sajátosságok származnak. A tömegoktatás programjai és tematikái - szemben az iskolai vagy a pártoktatás magasabb szintjein folyó politikai oktatással - jórészt nem tantárgyi struk-

tura szerint épülnek. Nem a marxizmus-leninizmus valamelyik alkotórészét, vagy a politikai műveltség valamelyik tantárggyá szervezett részét tartalmazzák, hanem ugynevezett "probléma-összevonó" felépítésűek. /35./

A tantárgyi strukturától függetlenül, a marxista-leninista világnézet bázisáról, a politika^o időszerű kérdéseit igyekeznek bizonyos szempontokból megközelíteni, sokoldaluan elemezni, komplex módon felhasználva minden szükséges elemet a különböző ideológiai-politikai tantárgyakból. A probléma-összevonó jelleg következtében nehezebben valósítható meg a politikai fogalmak megértése, terjelmüknek, mélységüknek a didaktikai alapelveknek megfelelő módon történő fejlesztése. Megnövekszik viszont a különböző oktatáson kívüli forrásokból származó ismeretek felhasználásának szerepe és lehetősége. Jobban hasznosíthatók a társadalmi-politikai tapasztalatokból, a tömegkommunikációból, a politikai irodalomból szerzett ismeretek. Ez arra a sajátosságra utal, hogy a tömegoktatásban az ismeretnyújtás domináns mozzanatává válik az ismeretek egy-egy centrális probléma körüli alapos rendszerezése.

Sajátos vonás, hogy a tömegoktatás egy-egy formájában résztvevők összetétele több szempontból is nagyon heterogén. Különböző politikai műveltségű, érdeklődésű, életkorú emberek tanulják ugyanazt az anyagot. Nem lehet tehát biztosan számítani valamelyest is homogén politikai műveltségi szintre, amely már önmagában bizonyos garanci-

ákat nyújtana az oktatás várható eredményére és hatékonyságára vonatkozóan.

Ezeknek a sajátosságoknak a kihangsúlyozását azért tartjuk fontosnak, mert meghatározzák azt a szemléletmódot, amellyel a tömegoktatást megközelíthetjük. Figyelembevételük megóv attól, hogy a tömegpropagandától olyasmit várjunk el, vagy kérjünk számon, ami kívül esik feladatkörén, és annak alapján helytelenül ítéljük meg lehetőségeit és a politikai oktatás tartalmi rendszerében elfoglalt helyét.

Az utóbbi években alakult ki a különböző társadalmi szervezetek által végzett politikai tömegoktatás rendszere, és stabilizálódtak azok a formák, amelyek a tapasztalatok szerint legjobban megfelelnek a fenti céloknak, feladatoknak, sajátosságoknak és az adott társadalmi szervezet specifikumainak³ is.

a./ A párt tömegoktatásának rendszere egyszerű, áttekinthető, tematikailag bő választékot nyújt a résztvevők számára, egyre hatékonyabban funkcionál úgy is, mint tartalmi rendszer. Két egymásraépülő szintje van: az alapfoku tanfolyamok és a továbbképző jellegű, specializáltabb politikai ismereteket nyújtó tanfolyamok.

Az alapfoku tanfolyamok három formája: "A szocialista társadalom fejlődésének kérdései"; "A párttagok elméleti-polit-

तिकai alapismeretei"; "Előadások a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből" elnevezésű tanfolyamok alapozó szerepet töltenek be a párt tömegoktatásában, átfogóbb módon közelítenek az időszerű politikai kérdésekhez. A problémák viszonylag széles körét ölelik fel, így természetesen nem hatolhatnak elméletileg nagy mélységekbe, és ezekben a formákban érvényesül legjobban a probléma-összevonó jelleg. Példaként álljon itt "A szocialista társadalom fejlődésének kérdései" elnevezésű tanfolyam tematikája, mely lényegileg felöleli a XI. kongresszus határozatának szinte valamennyi fontos kérdését:

- A párt szerepe a szocialista társadalomban
- A szocialista állam jellegzetes vonásai és fejlesztésének kérdései
- A szocialista társadalom jellemző vonásai
- A termelési mód fejlődése a szocializmusban
- A szocialista társadalom osztályszerkezete
- A szocializmus anyagi-technikai bázisa. A termelőerők fejlesztése a szocializmusban
- A szocialista gazdaság tervszerű, kiegyensúlyozott fejlesztésének követelményei
- A szocialista demokrácia fejlesztésének kérdései
- Az ideológia és a kultúra szerepe a szocialista társadalomban
- A szocialista erkölcs kérdései

A másik két alapfoku tanfolyam tematikája más tartalommal, de hasonló vonásokkal rendelkezik.

A három alapfoku tanfolyam tematikája lehetővé teszi, hogy

a résztvevők megismerjék a XI. kongresszus határozatait, a párt belső életének és irányító munkájának főbb törvényszerűségeit, fejlődésének legfontosabb tanulságait. Alkalmassak arra, hogy sokoldaluan megismertessék a párt programját, a politika alapvető elveit, e közben megértessék, elmélyítsék a politikai életben leginkább szereplő alapfogalmakat, kategóriákat.

A továbbképző tanfolyamok tematikái speciálisak, a politika egy-egy részterületével foglalkoznak, résztvevői közelebbről és behatóbban megismerkedhetnek az egyes politikai problémákkal. E tanfolyamok továbbképző jellegét és az alapfoku tanfolyamokkal való szoros tartalmi kapcsolatot több jellemző vonásuk mutatja.

A továbbképző tanfolyamok formáinak egyszerű felsorolásából is kitűnne, hogy azokban az alapfoku tanfolyamok egy-egy témájának, témakörének részletesebb, mélyebb feldolgozása történik meg. /Felsorolásától eltekintünk, mert megtettük azt a politikai oktatás szervezeti rendszerének felvázolása során./ Még pontosabban mutatja a két szint közötti tartalmi kapcsolatot az egyik továbbképző tanfolyam tematikájának bemutatása. Az előzőekben bemutatott "A szocialista társadalom fejlődésének kérdései" elnevezésű alaptanfolyam két témája "A társadalmi és állami élet kérdései" elnevezésű továbbképző tanfolyam keretében a következő tartalmi koncepció alapján kerül részletesebb feldolgozásra:

- A mai magyar társadalom csoportstruktúrájának jellemző vonása
- A munkásosztály fejlődése. A munkásosztály vezető szerepe
- Az osztályszövetség fejlődése. A párt szövetségi politikája
- A párt szerepe és feladatai a fejlett szocialista társadalom építésének időszakában
- Az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztése. Az állami munka pártirányítása
- A tanácsok helye és szerepe az államszervezetben és a szocialista demokrácia fejlesztésében
- A munkahelyi demokrácia kérdései
- A nők és az ifjúság helye és szerepe a társadalom életében. A párt nő- és ifjúságpolitikája
- A tömegszervezetek és tömegmozgalmak helye és szerepe a szocialista társadalomban
- A kulturális forradalom feladatai. A kulturális élet párt és állami irányítása

Látható, hogy a továbbképző tanfolyam eredményes elvégzése feltételezi az alapfoku tanfolyamok anyagában szereplő általánosabb összefüggések, fogalmak ismeretét. Ezek hiánya nem tenné lehetővé a rész és egész kapcsolatainak és kölcsönhatásainak megértését.

Egyértelmű a továbbképző jelleg abban, hogy a továbbképző tanfolyam a politika egy-egy részterületének feldolgozása során, az alapismeretekhez viszonyítva új ismereteket is ad. Bár az adott politikai témakör ismertetését az esetek többségében alapfokon kell elvégezni, mert a résztvevők a részprobléma körében nem rendelkeznek sokoldalú alapismeretekkel, a politika adott részterületét

először dolgozzák fel részletesen, a továbbképzés abban fejeződik ki, hogy az alapismeretek részletekkel bővülnek és pontosodnak.

A két szint egymásra építését, a párt tömegoktatásának belső kapcsolatait több tényező befolyásolja. Ugy tűnik, hogy a kapcsolat tematikai feltételei megfelelőek, és amennyiben folyamatosan sikerül érvényre juttatni az időszerűség és a konkrétság követelményeit, a párt tömegoktatásának tartalmi rendszere hosszabb ideig eredményesen funkcionálhat. Befolyásoló tényező a résztvevők előzetes elméleti-politikai felkészültsége, mert attól függően a továbbképzés feladatait különböző színvonalon lehet megoldani, ez pedig már közvetlen hatással van a kádereképzés alapfeltételeire is. Jelenleg a tartalmi rendszer hatékonyabb működését kiválasztási, beiskolázási problémák akadályozzák. Nem véletlen, hogy a Csongrád megyei pártbizottság állásfoglalása hangsúlyozza: "A beiskolázásnál jobban szem előtt kell tartani a tanfolyamrendszer egymásra építettségét... A tömegpropaganda szolgálja jobban a káderek kiválasztását, az új párttagok politikai ismereteinek megalapozását." /36./

A rendszer néhány éves működése során szerzett legfontosabb tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a tömegoktatás minden szintjén és formájában előtérbe kerültek a tartalmi kérdések. Gondosabban mérlegelik a politikai szükségleteket, egyforma hangsúllyal törekednek a marxista

műveltség nyújtására, a valóság reális szemléletének kialakítására és a politikai cselekvés feltételeinek megteremtésére. A résztvevők körében mind tudatosabbá válnak a fejlett szocialista társadalom jellemző vonásai és a szocialista viszonyok erősítésének követelményei és feladatai. Tudatosulnak a gazdasági, társadalompolitikai és kulturális fejlődés összefüggései. A gazdasági helyzet sokoldalubb és reálisabb megítélése mellett növekszik az érdeklődés a társadalompolitikai és kulturális kérdések iránt. A figyelem középpontjába kerültek a párt vezető szerepének, a hatalom jellegének, fejlődésének, az állam tevékenységének, a szocialista demokráciának a kérdései, valamint politikai és ideológiai életünk egyik legfontosabb kérdésének, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus problémái.

A tömegoktatás jelenlegi fejlettségi szintje és folyamatos fejlődése lehetővé teszi, hogy szorosabb kapcsolatba kerüljön a káderképzéssel. A közöttük lévő funkcióbeli különbség ellenére, a kibontakozóban lévő szoros kapcsolatok jelzik, hogy növekszik a tömegoktatás káderképzést előkészítő szerepe, mi több, konkrét káderképzési feladatokat is megold. A Politikai Bizottság döntése értelmében azok a résztvevők, akik a tömegoktatás legalább három tanfolyamát eredményesen elvégzik, alapfoku politikai végzettségnek megfelelő minősítést szerezhhetnek. A minősítés megfelel a káderképzés alapfokán szerezhető minősítésnek,

jelezvén a pártoktatás két alrendszerének szoros összefonódását. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a tömegtanfolyamok elvégzése nem jár együtt a minősítés automatikus megszerzésével. A döntő tényező az eredményesség, a párt-szervezetek joga ennek mérlegelése, és ennek alapján az alapfoku végzettség elismerése. Ez a döntés azon tul, hogy ösztönzi a tömegoktatásban való részvételt és munkát, kifejti a pártoktatás két alrendszerének közeledését, a teljes rendszer kapcsolatainak kiépítésére, finomítására való tudatos törekvést.

b./ A tömegszervezetekben és tömegmozgalmakban folyó politikai oktatás szervezetenként önálló rendszert alkot, mely nagy mértékben figyelembe veszi az adott szervezet sajátosságait. Közös vonásuk, hogy általában kettős feladatot hivatottak megoldani: egyrészt a politikai tömegoktatást, másrészt saját vezetőik és tisztségviselőik bizonyos szintű politikai képzését, mely utóbbi nem más, mint a szervezet szükségleteinek megfelelő káderképzés. A két feladat megoldása formailag elkülönül, de egységben történő felfogásuk és kezelésük ma már eldöntött és deklarált tény, kifejezésre jut a tematikák közötti tartalmi kapcsolatokban és a gyakorlati törekvésekben egyaránt. Ez tükröződik a KISZ egységes politikai képzésének rendszerében és a szakszervezeti politikai oktatás összhangját megteremtő intézkedésekben. A KISZ Központi Bizottság Intéző Bizottsága a következőképpen fogalmazta meg a poli-

tikai oktatásra vonatkozó koncepcióját: "... a politikai oktatást és vezetőképzést egységes politikai képzési rendszerként működtetjük, amelyen belül az egyes elemek célja, feladatköre, tartalma egyértelműen elhatárolódik. A politikai képzés egységes rendszere lehetőséget biztosít arra, hogy a képzés szintjein előrehaladva a résztvevők a politikai ismeretek mind teljesebb körét sajátítsák el,... Politikai képzésünk szervezési része az ifjúság nevelésére hivatott osztályszociális rendszernek."/37

A tömegszervezetekben folyó politikai tömegoktatást tehát két szempont figyelembevételével kell megközelíteni és értelmezni: Hogyan oldja meg az önmagában vett tömegoktatás feladatait, és miként járul hozzá a szervezetben folyó vezetőképzés megalapozásához? /A harmadik szempont az, hogyan kapcsolódik a politikai oktatás egész rendszeréhez, de ezzel külön kívánunk foglalkozni./

A KISZ politikai képzési rendszerének specifikumát az adja, hogy meg kell felelnie az ifjúság társadalmi és életkori sajátosságainak. Ez tartalmilag azt jelenti, hogy segítenie kell a fiatalok társadalmi beilleszkedését, tanítania és gyakoroltatnia kell a politikai, közéleti tevékenységet, elveiben pedig az egymásraépültség és fokozatosság mellett, érvényre kell jutnia az ifjúsági rétegek szerinti differenciáltságnak.

A KISZ-ben a politikai tömegoktatásnak egyetlen formája van, az ifjúsági vitakör. Alapvető célja, hogy az ifju-

ság nagy tömegeit - KISZ-en kívülieket is - politizálásra nevelje, felkeltse érdeklődésüket a politika iránt, választ adjon kérdéseikre, vitafórumot teremtsen számukra, gazdagítsa politikai ismeretüket, formálja véleményüket, befolyásolja magatartásukat. Tematikája kötetlen, az aktuális politikai eseményekhez és problémákhoz igazodik, figyelembevée az irányító KISZ szervek bizonyos ajánlásait. A témaválasztás szabadsága biztosítja, hogy kielégítést nyerjen a különböző életkorú és különböző rétegekhez tartozó fiatalok sajátos érdeklődése és aktuális politikai információ iránti igénye, ugyanakkor azt is jelzi, hogy nem szabad tulzott elvárásokat támasztani az információk rendszerezését illetően. A vitakör alapozó jellegű annyiban, hogy sokak számára az iskolán kívüli politikai oktatásba való bekapcsolódás első lehetőségét jelenti, továbbképző jellegű annyiban, hogy olyan fiatalok is részt vehetnek benne, akik már magasabb szintű politikai oktatásban is részesültek. A hangsúly azonban az aktuális politikai ismeretnyújtáson van, amely csak abban az értelemben képezi egy rendszer láncszemét, hogy valakit éppen elindít a politikai ismeretszerzés további útján, vagy meglévő ismereteit aktualizálja. A vitakör működhet üzemben dolgozó, középiskolában és felsőoktatási intézményekben tanuló fiatalok részvételével.

Működésével kapcsolatban néhány kedvezőtlen tapasztalatra érdemes már most felfigyelni. Helyenként az irányító

szervek és a propagandisták részéről "tulzott irányítás" érvényesül a témák kiválasztásában, ezzel lemerevitik, és a vitakörtegyik legnagyobb értékétől, a kötetlenségtől fosztják meg. A másik probléma, hogy az elnevezésében is szereplő "vita" mint módszer nem érvényesül kellően, helyét tulzott mértékben az ismeretek közlése foglalja el. Harmadszor: a résztvevők kiválasztása nem elég körültekintő, üzemi, munkahelyi vitakörökben a politikai műveltségbeli differenciák akadályozzák a munkát. Valószínűleg ezek együttes hatása eredményezi azt, hogy a foglalkozások látogatottsága alacsony, sok a lemorzsolódó.

E problémák ellenére az ifjúsági vitakörök potenciálisan alkalmasak arra, hogy a fiatalok politikai tömegoktatásának formájaként eredményesen működjenek, és hozzájáruljanak a KISZ-ben végzett vezetőképzés alapjainak kiszélesítéséhez.

A tömegoktatás és a vezetőképzés közötti "átmeneti" forma, mely a vezetőképzés tényleges megalapozását szolgálja: a "KISZ aktivitsák körei". Azok politikai oktatása történik ebben a formában, akik szervezetük, közösségük életét mozgatják, társaik véleményét formálják. Kötött tematikájában a párt politikájának lényege, az ifjúságpolitika, a KISZ munkája és a KISZ vezetői munka alapelemei szerepelnek. Erre a formára épül a KISZ vezetőképző rendszere, amely mint fentebb mondtuk, tartalmilag szoros kapcsolatban van a pártoktatással.

A szakszervezetben folyó politikai oktatás fő feladatait és rendszerének fő vonásait illetően megegyezik a KISZ oktatással. Politikai tömegoktatásában azok a szervezett dolgozók vesznek részt, akik máshol politikai oktatásban nem részesülnek. A tömegoktatás éppen napjainkban nyeri el új rendszerét és tartalmát, az 1978/79-es oktatási év kísérleti év volt. A rendszer változásának lényege, hogy csökken a formák száma, és fokozatai között egyértelműbb lesz az egymásraépültség. Az alapképzést a két évfolyamos "Társadalmunk kérdései" tanfolyam hivatott biztosítani, és erre épül az időszerűség követelményeinek megfelelően, évente változó, széles témaválasztási lehetőséget biztosító továbbképzés.

Az alaptanfolyam tematikája világosan mutatja a szakszervezeti politikai oktatás helyét és törekvéseit.

I. évfolyam:

- A szocialista társadalmi viszonyok fejlődése hazánkban
- A párt és a munkásosztály vezető szerepe
- A szakszervezetek és a gazdasági szervek együttműködése
- A gazdaságpolitika és az életszínvonal
- Az ideológia és az ideológiai harc
- A szocialista életmód fejlődése
- A szocialista építés nemzetközi feltételei

Ez a tematikai anyag nagyon hasonlít a pártoktatás "A szocialista társadalom fejlődésének kérdései" elnevezésű a-

laptanfolyamának anyagához. A különbség abban van, hogy a szakszervezeti oktatásban a feldolgozás elméletileg kevésbé mély. A második évfolyam tematikája már speciálisabban a szakszervezeti munka legfontosabb kérdéseit öleli fel, szorosan beleágyazva azt az aktuális társadalompolitikai kérdések körébe.

A Hazafias Népfrontnak mint legszélesebb politikai tömegmozgalomnak legátfogóbb tevékenységi területe a politikai ismeretterjesztés, a propaganda. Politikai ismeretterjesztő munkájának az a célja, hogy népszerűsítse a párt politikáját, elsősorban ott, ahol más politikai szervek kevésbé tevékenykednek: a pártonkívüliek körében, lakótelepeken, apró falvakban. A propagandatevékenység konkrét tartalmát a Hazafias Népfront Országos Titkárságának javaslatait figyelembe véve, a helyi népfrentbizottságok alakítják ki. A változatos formák pedig megfelelő módon igazodnak a tartalomhoz. Fórum jellegű rendezvényeken az országos célokból fakadó helyi tennivalók kerülnek megbeszélésre. Az előadássorozatokon jogpropaganda és állampolgári ismeretek jutnak el nagy tömegekhez. Az akadémiák egy-egy társadalmi réteg, csoport sajátos problémáival foglalkoznak, míg a politikai vitakörök a párt vitakör kiadványainak egy-egy témáját dolgozzák fel. Jelen időszakban a népfrent propaganda munkájának középpontjában a XI. kongresszus programnyilatkozatának feldolgozása és a VI. népfrentkongresszus állásfoglalásának széleskörű ismertetése áll.

A különböző társadalmi szervezetek által végzett politikai tömegoktatás tartalmi törekvéseinek, formáinak és sajátosságainak rövid áttekintése után, szükségszerűen felmerül a közöttük lévő kapcsolat kérdése.

Az egyes társadalmi szervezeteken belül lényegileg megoldódott a politikai tömegoktatás egységes szervezeti és tartalmi rendszerré szervezése. Kialakult a tömegoktatás szervezeten belüli alapfoku és továbbképző fokozata, amelyek a tényleges tartalmi kapcsolat révén egymásra épülnek. Ezzel a résztvevők számára a politikai ismeretszerzés folyamatában előrehaladást biztosítanak, és megnyitják az utat a politikai oktatás magasabbszintű fokozatainak irányába. A szervezeten belüli egységes tartalmi és szervezeti rendszer azonban csak az alapvető feltételek megteremtését jelenti, ma még szervezési, irányítási problémák akadályozzák a rendszerek zökkenőmentes működését.

Bonyolultabb probléma a különböző társadalmi szervezetek politikai tömegoktatása közötti kapcsolat kérdése. Figyelembe véve a tömegoktatás lényegét és természetét, felvetődnek a kérdések: Beszélhetünk-e a tömegoktatás valamiféle rendszeréről? Kell-e egyáltalán egységes rendszer megteremtésére törekedni? Mi legyen ennek a rendszernek a fő jellemzője?

Véleményünk szerint szükséges a politikai tömegoktatás egységes rendszerként való felfogása és megteremtésére való törekvés, mert e nélkül nem illeszthető a permanens politikai művelődés rendszerébe. Ennek a rendszernek az alapelvét a párt propagandamunkáról szóló határozza fogalmazza meg: "A marxista-leninista műveltség fejlesztése közügy... Mulhatatlanul fontos tehát, hogy minden politikai oktatást végző szerv és intézmény a maga területén értelemszerűen érvényesítse a pártpropaganda színvonalának további emeléséhez megfogalmazott irányadó utmutatásokat." /38./ Ez ugy értelmzendő, hogy a politikai tömegoktatás centrumának a párt tömegpropagandáját kell tekinteni, és a tömegszervezetekben folyó tömegoktatásnak tartalmában, szervezetében határozottabban kell hozzá igazodnia.

Ma még nem beszélhetünk a politikai tömegoktatás egységes, minden szempontból jól funkcionáló rendszeréről, de kialakulása folyamatban van. Legjelentősebb mozzanat e folyamatban az, hogy a tematikák tartalmi összhangoltságról tanuskodnak, társadalmunk fejlődésének időszerű kérdéseit helyezik a középpontba. Fontos lépés, hogy kialakult az egyes tömegszervezetek politikai oktatásának belső rendszere. Nemcsak tömegoktatásuk, hanem nyitottságuk révén, vezetőképzésük is számol azokkal a kapcsolatokkal, amelyekkel a párt tömegoktatásához fűződnek. A rendszer hatékonyabb működését akadályozza viszont, hogy a tömegszervezetek poli-

tikai oktatása még nem tudja maradéktalanul betölteni a pártoktatásra előkészítő funkcióját. A tömegoktatás rendszerré válásának fontos kérdése, hogy kialakuljon egy olyan egymásraépültség is, melynek révén a párt tömegpropagandájának továbbképző formái biztosabban alapozhatnak a tömegszervezetekben végzett tömegoktatásra.

Bizonyos mértékig ezzel összefüggő, de ma már elsősorban szervezési, irányítási problémákból eredő gond, hogy ki, milyen oktatásra járjon, hol folytassa tanulmányait. A tartalmi rendszer biztosítja a folyamatos tanulást, az előrehaladás lehetőségét, de ehhez nem párosul még kellően gondos, tervszerű, irányított beiskolázás. Ha tehát körforgás, megrekedés, többszöri újakezdés van a politikai tömegoktatásban, az ma már nem az oktatás tartalmi hibáinak számlájára irandó, hanem a rossz szervezés a fő oka.

A politikai tömegoktatás olyan sajátosságait szem előtt tartva, mint az időszerűség követelménye, vagy a szervezeti és formai sokrétűség, úgyvéljük, nem lenne helyes a kapcsolatokban, az egymásraépültségben valamiféle merev linearitásra törekedni. A tömegoktatás rendszerének éppen az az egyik fő jellemzője, hogy benne együttesen kell érvényesülnie az egymásraépültségnek és bizonyos formák egymásmellettségének is. Eme utóbbit az időszerűség követelménye teszi szükségessé, azaz ha a különböző

szervezetekben különböző színvonalon is, egyes kérdésekkel egyidejűleg kell foglalkozni. A szervezőmunkára hárul az a feladat, hogy az ebből adódó esetleges átfedéseket rugalmasan kiküszöbölje.

A káderképzés rendszere a pártban mint a politikai oktatás legmagasabb szintje

A legszélesebb értelemben vett káderképzés tartalmilag sokrétű tevékenység, amely - a vezetőkkel szemben támasztott hármas követelmény egységes felfogásából eredően - magába foglalja a szakmai, politikai képzést és a vezetői készségek kialakítását egyaránt. A káderképzésen legszűkebben viszont a párt propagandatevékenységének a politikai tömegoktatáson túli, arra épülő, magasabb szintjeit értjük. x Dolgozatunknak ebben a fejezetében eme utóbbival foglalkozunk, ez azonban elengedhetetlenné teszi, hogy előzetesen rámutassunk néhány ezen túlmenő összefüggésre.

x Vezetőnek tekintünk minden területen és szinten működő vezetőt, sőt a vezetői utánpótlást is.
A "káderképzés" kifejezést a következőkben a legszűkebben értelmezett, a pártban folyó káderképzés megjelölésére használjuk. A szélesebb értelemben vett káderképzést "vezetőképzés" -nek, "vezetők képzéssé" -nek nevezzük.

A három követelmény egységéből fakadóan a különböző oktatási intézmények, jellegüktől függő mértékben, a vezetők képzésének mindhárom irányába folytatnak tevékenységet. Például a felsőoktatási intézményekben "kommunista szakember" képzés folyik, ami a szakképzés és az ideológiai-politikai képzés összekapcsolását jelenti, sőt egyre inkább helyet kapnak a felsőoktatásban a vezetési ismeretek is. Ugyancsak ez a törekvés fejeződik ki a szakmai továbbképzéshez kapcsolódó politikai ismeretnyújtásban, vagy a vezetőképző tanfolyamok szakmai aspektusában és politikai tananyagában. Mindegyik esetben a legszélesebb értelemben vett káderképzés - a vezetőképzés - integrált felfogásáról és realizálásáról van szó.

Ugyanakkor a vezetők képzésében törvényszerűen felmerül a három irány szerinti speciális képzés szükségessége is. Az integrált felfogású képzés ma jobbra úgy történik, hogy a három terület közül valamelyik domináns szerepet játszik, és a másik kettő feladatai ennek alárendelve kerülnek megvalósításra, tehát már megjelenik a specializáció. Másrészt a különböző oktatási intézmények természetes korlátai is határt szabnak az integrációnak, így legfeljebb középszintig tudják a mindhárom irányú képzést együttesen megvalósítani. Talán csak a felsőoktatási intézmények egyes karai, szakjai lesznek a jövőben abban a helyzetben, hogy a vezetőképzés mindhárom feladatát a legmagasabb szinten meg tudják oldani./Persze ezek sem egy egész életre szólóan./

A specializáció szükségességét huzza alá, hogy a vezetők a társadalmi tevékenység legkülönbözőbb szféráiban tevékenykednek, a gazdaságban, a politikai életben, az államigazgatásban, stb. Ezeken a területeken bizonyos mértékig speciális képzettségre van szükség, nemcsak szakmailag, hanem így például a politikai életben sajátos "politikai-szakmai" és "politikai-vezetési" felkészültség kell. Végül a tapasztalatok is azt mutatják, hogy figyelembe véve a lehetőségeket, a vezetők továbbképzését is specializált formában lehet a leghatékonyabban megvalósítani.

Mindezek alapján a párt kádereképzési rendszerét úgy kell felfognunk, mint amelynek a vezetők politikai képzésének speciális feladatát kell megoldania, és amely egyben a politikai oktatás legmagasabb szintjeit is képviseli. A kádereképzés tehát egyszerre két nagyobb rendszer elemeként jön számításba. Egyfelől vertikálisan beépül a pártpropagandába, annak a tömegoktatásra épülő legmagasabb szintjét jelenti. Másfelől horizontálisan kapcsolódik a vezetőképzés rendszerébe, annak speciális részét képezi. Egyik kapcsolat sem elhanyagolható vagy alárendelt, ezek együtt határozzák meg a kádereképzés belső rendszerével kapcsolatos követelményeket.

A kádereképzés szervezeti rendszerét és az állami oktatás különböző szintjeivel való kapcsolatát már áttekintettük. Mielőtt azonban tartalmi rendszerének vizsgálatához kezde-

nénk, feltétlenül szükséges még egy szervezeti természetű kérdést tisztázni, nevezetesen: Kik tanuljanak a káderképzés különböző formáiban?

Első megközelítésben ez valóban egyszerű szervezeti kérdésnek tűnhet, azonban alaposabb átgondolás után feltárlhatnak a problémának bizonyos tartalmi vetületei is. Csakis ennek a kérdésnek a tisztázása után értelmezhető, hogy a káderképzés tartalmilag miként illeszkedik a vezetőképzés rendszerébe. Ennek alapján pontosabban feltárlhatók a káderképzés különböző fokozatainak és továbbképzési rendszerének tartalmi kapcsolatai. Sőt a permanens politikai művelődés irányaira vonatkozólag is pontosabb képet alkothatunk.

A beiskolázás alapelvét a párt Központi Bizottsága káderpolitikái határozata 1973-ban a következőkben fogalmazta meg: "Fokozott mértékben meg kell követelni a tudományos, a kulturális, a tömegkommunikációs, a tömegszervezeti, az állami és gazdasági szervek vezetőinél az elméleti-politikai képzettség növelését. Az országos irányító szervek vezető helyein, valamint a döntően politikai jellegű beosztásokban dolgozó vezetők rendelkezzenek felsőfoku politikai végzettséggel." /39./ Ennek lényege világos: a vezetői munka szintjéhez szükséges elméleti-politikai képzettségre van szükség, mely szinkronban van a másik két követelmény színvonalával.

A káderpolitikai határozat megvalósítása eredményeként ez a követelmény már realizálódott annyiban, hogy a vezetők többsége ma már rendelkezik a munkájához szükséges elméleti-politikai alapképzettséggel, a vezetési szintnek megfelelő alap-, közép- vagy felsőfoku politikai végzettséggel. Napjainkra azonban 1973-hoz képest új helyzet állt elő, ez új problémákat szült, így indokolt a kérdés ismételt felvetése: Ki, hol tanuljon tovább? Ebben ma több félreértés, bizonytalanság tapasztalható. Egyesek - egy kis tulzással - úgy gondolják, hogy a "káder" végezze el a káderképzés mindhárom fokozatát, a továbbképző tanfolyamokkal együtt. Mások figyelmen kívül hagyják az állami végzettséggel szerezhető politikai végzettséget, és a politikai tanulmányokat megismételtetik a káderképzés semmivel sem magasabb fokozatában. /Ez kivételes esetekben talán indokolt, de semmiképpen sem lehet általános./

Véleményünk szerint a fenti alapelv változatlanul érvényes, tehát a politikailag is indokolt szükségleteket kell kielégíteni a káderképzéssel. Azaz, akinek alsófoku végzettségre van szüksége, az ne szerezzen feltétlenül középfokot, akinek középfoku kell, az ne a felsőfokon tanuljon és így tovább. A káderképzés rendszerében történő előrehaladás természetes iránya tehát az egyén szempontjából az, hogy a káderutánpótlás a majdani vezetői funkciójához szükséges szintű politikai alapképzettséget

szerezze meg, a funkcióban lévő káderek viszont a vezetői szintnek megfelelő továbbképzési formákban tanuljanak tovább. Ezt kívánja a jelenlegi helyzet, de a tervszerű előrelátás is, és ez a törekvés tükröződik a párt különböző határozataiban, amikor a továbbképzés arányainak növelését szorgalmazzák. A Központi Bizottság Titkárságának 1977. február 28-i határozata részletesen kidolgozva megadja a különböző szintekhez kapcsolódó továbbképzés rendszerét, a korábbiakhoz képest lényegesen bővítve azok körét.

Az alapképzés és a továbbképzés viszonyát helyesen értelmezve, előtűnnek a kérdés tartalmi vetületei is:

- A káderképzés különböző szintjeinek tartalmilag olyannak kell lenniök, hogy feleljenek meg a politikai szükségleteknek és a vezetői szint másik két követelménye színvonalának. Tartalmilag ezáltal kapcsolódhat a káderképzés és a vezetőképzés rendszerébe.
- A káderképzés három fokozata nem feltételez merev egymásraépültséget. Bár az alsó fokozatnak van a következő fokozatot előkészítő funkciója, nem kevésbé fontos az azonos szinten lévő alap- és továbbképző tanfolyamok tartalmi kapcsolata sem.
- A permanens politikai művelődés fő iránya nem a vertikális felfelé haladás a káderképzés fokozatain, hanem a vezetői szintnek megfelelő, alapképzésre épülő továbbképzésben való rendszeres részvétel, ami

egészen új megvilágításba helyezi tartalmi szempontból is a továbbképzés rendszerét.

Látható tehát, hogy a "Ki, hol tanuljon tovább?" ma még nem egyszerű szervezési kérdés. Ezekkel az összefüggésekkel tudatosan számolni kell a káderpolitika irányítóinak és a káderképzés végzőinek egyaránt.

A káderképzés új rendszere fokozatos bevezetés eredményeként az 1979/80-as oktatási évtől kezdte meg működését teljes egészében. Alsóbb fokozataival kapcsolatban már egy-két éves tapasztalat is rendelkezésre áll, magasabb szintjeinek tematikáival és a továbbképzés egyes formáival viszont még csak most ismerkedünk.

A Központi Bizottság 1976. október 26-i határozatának szellemében megvalósított korszerűsítés a politikai szükségletek fokozottabb kielégítését, a sokoldalú és korszerű elméleti-politikai műveltség tartalmi követelményeinek érvényre juttatását célozza. Szervezeti rendszere az egyszerűsítés révén áttekinthetőbbé, egyértelműbbé vált. A tartalmi változások követik a határozatban megszabott fő irányokat. Minden oktatás tartalmi centrumát a fejlett szocialista társadalom építésével, a hatalom jellegével és a szocialista demokráciával összefüggő kérdések, valamint a proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság problematikája képezi.

A már bevezetésre került új tematikák alapján folyó oktatásban erőteljesebb megvilágítást kapnak korunk és társadalmunk átfogó törvényszerűségei, tendenciái és konkrét összefüggései, az ellentmondások és megoldásuk útjának megértetése. A káderképzés legalsóbb szintjein is nagyobb szerepet kap a klasszikusok tanulmányozása, ezzel párhuzamosan a szocialista építés, pártunk és a nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatainak felhasználása. A gyakorlati politikai tevékenység jobb megala-
pozása érdekében minden szinten helyet kap a pártépítés és a politikai vezetési ismeretek oktatása.

a./ Az alapképzés vertikális rendszere és részeinek kapcsolata

Az egységes pártpropaganda két fő területe - a tömegoktatás és a káderképzés - között képez átmenetet "A marxista-leninista világnézet alapjai" és "A magyar munkásmozgalom rövid története" elnevezésű két tanfolyam. Feladatuk a dialektikus és történelmi materialista gondolkodás alapjainak megszilárdítása, fejlesztése és a magyar párttörténet legfontosabb elvi-politikai tanulságainak megismertetése. Résztvevői azok a több éve tömegoktatásban tanulók, akik a pártszervezetekben, a tömegszervezetekben, a termelés alapegységeiben vezetők, illetve vezetői utánpótlásként vehetők számításba. Átmeneti jellegét az adja, hogy a tematikájában szereplő kérdések feldolgozásában nagyobb elméleti mélységig hatol, mint a tömegoktatás, de még nem

káderképzés, viszont hatékonyabban készíti elő a káderképzésben való részvételt.

Az alapfoku káderképzés két formája az öthónapos pártiskola és a kétéves marxizmus-leninizmus esti középiskola. Tananyaguk azonos, amely elméleti igényességgel tartalmazza a párt politikájának fő kérdéscsoportjait, célkitűzéseit és gyakorlati megvalósításának feladatait. Tematikájuk sajátos abból a szempontból, hogy a marxizmus-leninizmus diszciplináira épülő tantárgyi strukturát is mutat, ugyanakkor érvényesül benne az ugynevezett probléma-összevonó jelleg is. Résztvevői az alapszervezetek, a velük azonos szinten működő tömegszervezetek, gazdasági egységek vezetői és leendő vezetői, valamint a társadalmi szervezetek propagandistái.

A középszintű vezetők képzése az egyéves pártiskolán és a marxizmus-leninizmus esti egyetem hároméves általános tagozatán történik. Mindkettő a marxizmus-leninizmus fő alkotórészeit dolgozza fel önálló tantárgy formájában, a hallgatók filozófiát, politikai gazdaságtant, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom történetét tanulmányozzák. Az 1979/80-as tanévtől azonos a törzsanyaguk, amely szinkronban van az állami felsőoktatási intézmények marxizmus-leninizmus oktatásának törzsanyagával is. Résztvevői azok a párt-, tömegszervezeti-, gazdasági és állami területen dolgozó középszintű vezetők és vezetői utánpótlásként figyelembe veendő káderek, akik alapfoku politikai képzettséggel rendelkeznek.

A káderképzés középső fokozatában a szervezeti és tartalmi egységesülés mellett, megfigyelhető többfajta tartalmi differenciálódás is. Tekintettel arra, hogy a középszintű káderképzés három féle formában folyik, különböző körülmények és feltételek mellett, sőt némileg eltérő konkrét céllal is, szükségszerűen maga után vonja, hogy az egységes törzsanyag mellett is szembetűnő tartalmi különbségek alakuljanak ki a különböző formákban. Hangsúlyozzuk, hogy nem spontán kialakuló különbségekről van szó, hanem a célok és körülmények tudatos figyelembe vétele eredményezi azokat.

Az egyik különbség az, hogy míg a felsőoktatásban tudományos szocializmust oktatnak, az esti egyetemen és az egyéves pártiskolán a magyar és nemzetközi munkásmozgalom történetét. Ezt az indokolja, hogy a felsőoktatásban - mint fentebb jeleztük - a politikai kategóriák és törvényszerűségek letisztultabb megismertetése a feladat, számolva az egyetemi hallgatók legalább középiskolai szintű történelmi ismereteivel és kevesebb politikai gyakorlatával. A pártoktatás közvetlen céljának viszont az felel meg jobban, hogy a politika elméletet a konkrét történelmi viszonyokba ágyazva, a történetiség elvének következetes érvényre juttatása mellett sajátítsák el a hallgatók, figyelembevéve azt is, hogy többen nem rendelkeznek középiskolai végzettséggel, viszont hosszabb ideje részesei a politikai gyakorlatnak.

A másik eltérés, hogy míg az egyéves pártiskolán viszonylag magas óraszámban tanulnak a hallgatók pártelméleti

és politikai vezetési ismereteket, az esti egyetemen mindössze négy téma keretében foglalkoznak ezzel, a felsőoktatásban pedig ugynevezett pártépítési tantárgy nincs. Ennek az az oka, hogy az egyéves pártiskolára, azok kerülnek beiskolázásra, akik már pártfunkcióban vannak, vagy belátható időn belül pártfunkcióba kerülnek. Ezzel szemben a másik két formában tanulók többsége párton kívüli. További kérdés az, hogy véleményünk szerint a hároméves esti egyetem törzsanyaga meglehetősen szerény mértékben tartalmazza a pártépítési ismereteket.

Ezek figyelembe vételével nem tűnik túl nagy problémának, ha valakit konkrét körülményeinek, funkcióinak alakulása következtében felsőfoku állami végzettséggel egyéves pártiskolára küldenek, bár hiányzó ismereteinek pótlását jobban biztosítják a középszintű kádereképzés továbbképző formái.

A felsőfoku kádereképzés két formája az MSZMP KB. Politikai Főiskola és a marxizmus-leninizmus esti egyetem szakosító tagozata. A politikai főiskolán a vezető káderek magas-szintű ideológiai-politikai képzése folyik. A szakosító tagozaton négy témakörben - filozófia, politikai gazdaságtan, nemzetközi munkásmozgalom története és magyar munkásmozgalom története - egyenként három évig történik az oktatás. Az első két évben a tantárgy alapjait dolgozzák fel, a harmadik évben pedig a hallgatók választhatnak több, az alaptantárgyhoz kapcsolódó elméleti vagy politikai téma-

kör tanulmányozása között. A szakosító tagozat elsősorban a káderképzés tanfolyamain oktató propagandisták és utánpótlásuk, a felsőfoku politikai végzettséggel nem rendelkező felsőszintű vezetők és utánpótlásuk, valamint azok politikai képzését szolgálja, akiknek a felsőfoku politikai végzettséget az irányító pártszervek előírták.

A káderképzés három fokozata között nincs, és mint fentebb jeleztük, nem is szükséges a merev egymásraépültség. Az egyes fokozatok tananyaga feltételezi az alsóbb szinteken elérhető politikai műveltséget, ugyanakkor azzal is számol, hogy az alapképzettséghez a továbbképzésben szerzett és más forrásokból származó ideológiai-politikai ismeretek is párosulnak. Másrészt az egyes fokozatok tananyagában bizonyos ismétlődés, ujrakezdés is van, és ez még ha nagyobb elméleti mélységet jelent is, azt a célt szolgálja, hogy pótoljon esetleges hiányokat, vagy keresse a feltételezett ismeretszinttel való közvetlen kapcsolatot. Megfigyelhető, hogy a pártoktatás teljes rendszerének kialakulása és az oktatás minőségének javítására irányuló törekvések következtében, mind gyakrabban és egyre nagyobb hangsúllyal vetődik fel az elvárható politikai műveltségi szint megbízható megismerésének igénye.

A rendszer részei között lévő tartalmi kapcsolat fő jellemzője - kissé vulgarizálva -, hogy felfelé haladva az elméleti igényességű politikai oktatást fokozatosan fel-

váltja a továbbra is erőteljesen politikai aspektusu elméleti-ideológiai oktatás. A káderképzés minden szintjén integrált ideológiai-politikai képzés folyik, de a szintek sajátosságaitól függően, különböző módon valósul meg.

Az öthónapos pártiskolai és az esti középiskolai oktatásban ez annyira nyilvánvaló, hogy a politika fő kérdései köré csoportosított tananyagban, a probléma-összevonás következtében, a marxizmus-leninizmus egyes diszciplínái nem különülnek el. Bár a feldolgozás során, különösen a pártiskolai oktatásban felerősödik egy-egy téma vagy témacsoport történeti vagy gazdasági aspektusu vizsgálata, többnyire azonban egyszerre kell megközelíteni azokat filozófiai, gazdasági, történeti, politikai szempontból. Ez egyrészt jó, mert biztosítja az oktatás e szintjén különösképpen megkövetelt totalitás elvének érvényesülését. Másrészt viszont magában hordozza bizonyos következtetlenségek lehetőségét, ami például abban jelentkezik, hogy egyes témák ideológiai megalapozottsága sekélyes, más témáknál a történeti szemlélet nem érvényesül eléggé.

A középszintű káderképzés tananyaga teljes betekintést ad külön-külön a marxizmus-leninizmus mindhárom alkotórészébe, azokat önálló tantárgyként oktatja. Az előző fokozathoz képest a tananyag terjedelmében és elméleti mélységében egyaránt változik. Helyet kapnak olyan rész-

kérdések is, amelyek az alapösszefüggések hátterét, gondolkodási vetületeit, konkrét megnyilvánulásait is érintik.

A szakosító tagozat négy formájában, mint ahogyan az elnevezéséből is kitűnik, speciális ideológiai-politikai "szakmai" képzés folyik. Ezért a fő hangsúly az adott szakterület elméletileg legelmélyültebb tanulmányozására helyeződik. A tematikához nem kapcsolódik teljesen kész tananyag, nagyobb szerepet kap a klasszikus és a mai szakirodalom önálló feldolgozása. A hallgatók betekintést nyernek az elmélet még kialakulatlan kérdésköreibe, vitáiba, megismerik a különböző mai polgári és reformista nézeteket, és azok bírálatát. A "szakmai" jelleg kifejeződik abban is, hogy a résztvevők megismerik az adott tudományághoz kapcsolódó gyakorlati tevékenység "technikai" vonatkozásait is, például kutatási, irányítási módszereit.

A tartalmi kapcsolatok szempontjából nem lényegtelen az, a már korábbi tapasztalatokra építhető megállapítás, hogy a tematikák és tananyagok készítői jól húzták meg az egyes fokozatokban elérhető tartalmi mélységek határait. Ennek eredményeként a hallgatók a képzési szintnek megfelelő színvonalon megismerik a politikai fogalmakat és összefüggéseket, ezzel már az alsóbb szinteken is, ha nem is minden szempontból szilárd, de elméletileg teljesen megalapozott és aktualizálható politikai ismeretekhez jutnak. Másrészt e határok ismerete viszonylag megbízható információt nyújt a magasabb fokozatokban oktatóknak arról, hogy milyen előképzettségre számíthatnak.

Az egymásraépültség érdekében kívánatos lenne, hogy a képzési szintnek megfelelő mértékben érvényesüljön az ideológiai-politikai oktatás három alapelve: az osztályszemlélet, a történetiség és a totalitás követelménye. Ma az a helyzet, hogy az osztályszemlélet mindhárom fozatban maradéktalanul érvényesül, a történetiség a közép és felső szinten jut érvényre, míg a totalitás követelményének, jellegéből fakadóan, elsősorban az alapfoku káderképzés tesz eleget.

b./ Az alapképzés és a továbbképzés tartalmi kapcsolata
A továbbképzésnek a káderképzés szervezeti rendszerében elfoglalt helyére és a permanens politikai művelődésben betöltött szerepére már utaltunk. A továbbképzés célja, hogy egyrészt a már megszerzett ismereteket időnként felujítsák, másrészt bővítsék a hatékonyabb vezetői munkához szükséges ismeretekkel.

Az alapfoku káderképzéshez kapcsolódó 1-4 hetes pártiskolai, illetve a 4-8 hónapos esti tanfolyamokon megvalósuló továbbképzés feladata a párthatározatok megismertetése, sokoldalú feldolgozása. Tematikájukat és résztvevőik körét döntően a helyi politikai szükségletek befolyásolják, a területileg sajátos feladatok határozzák meg. A rendkívül változatos tartalom ellenére azonban mindegyiknek közös vonása, hogy apellál az alapképzés során szerzett ismeretekre, azokat specifikus i-

rányba bőviti és aktuális, a gyakorlati politikai tevékenységhez szükséges ismeretekkel gazdagítja.

A középfoku és a felsőfoku káderképzéshez kapcsolódó továbbképzés szervezetileg egységes, nincs a két szinthez külön-külön kapcsolódó továbbképzési rendszer. Gyakorlatban a differenciálást a továbbképzésben résztvevő káderek személy szerinti kiválasztásával szokták megoldani. Három alapformáján belül sokféle változat nyújt tág lehetőséget a továbbképzés sajátos igényének kielégítésére.

- A 8-10 hetes pártiskolai tanfolyamoknak három formája van: általános politikai, ideológiai és gazdaságpolitikai. A tanfolyamok ismertetik a marxizmus-leninizmus alkotórészeiben a társadalomtudományos legújabb eredményeit, ezen túl fontos párthatározatok, pártpolitikai célok elméleti, ideológiai kérdései kerülnek feldolgozásra. Az alapképzéshez való viszonyát illetően fő feladata az ismeretek korszerűsítése, mai követelményekhez való igazítása, de a tapasztalatok szerint még az esetleges hiányok pótlását is sikerrel oldhatja meg. Jelentős szerepet tölt be azzal, hogy ösztönzést ad a folyamatos önképzéshez.
- Az elmélet és a politika egy-egy sajátos témakörét átfo-gó módon közelítik meg a speciális továbbképző tanfolyamok. Tizenegy formája bő választékot nyújt az ideológiai-politikai érdeklődés kielégítése és a speciális irányu

továbbképzés számára. Formáinak egyszerű felsorolása is mutatja tartalmi gazdagságát:

- Gazdaságpolitika
- A magyar munkásmozgalom története
- Pártirányítás és pártélet
- A szocialista kultúra és közművelődés
- A nemzetközi politika
- A szocialista állam fejlődése és működése
- A marxista etika
- A marxista esztétika
- A marxista valláskritika és egyházpolitika
- A marxista szociológia elvei és módszerei
- A politikai oktatás pedagógiája

A tanfolyamok a marxizmus-leninizmus sajátos tudományágai-
ban, illetve a politika egy-egy részterületén a gyakorla-
ti tevékenységhez közvetlenül kapcsolódó ismereteket nyuj-
tanak. Indításukat a megyei politikai szükségletek hatá-
rozzák meg.

- A továbbképzés ma még jobbára az értelmezés és a kísér-
letezés stádiumában lévő formája: a szervezett önálló ta-
nulás rendszere. Célja az ideológiai és a politikai munka
igényeiből kiindulva az elmélet, a politika és a gyakorlat
valamely részterületének sokoldalú tanulmányozása, alkotó
feldolgozása. Azok számára kialakított tanulási forma ez,
akik ismereteik birtokában képesek közéleti, politikai ta-
pasztalataik elméleti rendszerezésére. A témától függő

másfél-három éves munka során a résztvevőket konzultációs irányítják, ennek eredményeként elsajátíthatják az önálló elméleti munka módszereit is.

Az alapképzés és a továbbképzés viszonya tehát szervezeti és tartalmi szempontból egyaránt alaposan átgondolt. Kapcsolatuk potenciálisan biztosítja, hogy az irányító szervek előrelátóan gondoskodhassanak a kádereknek a politikai szükségletekhez igazodó elméleti, politikai felkészítéséről, és egyben az érintettek megtalálhassák az igényeiket kielégítő politikai tanulás lehetőségét. Ma azonban még az irányító és szervező munka hiányosságai akadályozzák a rendszer hatékony működését.

Az eddigiek összegezéseként megállapíthatjuk, hogy a káderképzés rendszerének céljait, feladatait és működését a káderpolitika és a pártpropaganda szoros kapcsolatának szem előtt tartásával szabad megközelíteni. A káderpolitika, mely a politika megvalósításának vezetési feltételeit hivatott biztosítani, mint "megrendelő" fordul a pártpropagandához, amely a káderképzési rendszerével azon munkálkodik, hogy a politikai ismeretek nyújtásával, a képzettség oldaláról megteremtse a politikai alkalmasság feltételeit. Ebből a szempontból kell megítélni a káderképzés keretében folytatott politikai oktatást is, mint a permanens politikai művelődés részét. Ezek alapján leszögezhetjük:

- A vezetők permanens politikai művelődése elengedhetetlen.
- A permanens politikai tanulásnak szinkronban kell lennie a szakmai és vezetési ismeretek megszerzésével.
- Irányát, szintjét a vezetés szintje határozza meg, amelyet az alapképzés és a továbbképzés kapcsolata szabályoz.
- Nem jelenti a vezetők egész életen át tartó iskola-rendszerű politikai tanulását, hanem fokozatosan nő az irányított és az önálló önképzés szerepe.

III. AZ ALAPKÉRDÉS MEGVÁLASZOLÁSA

Dolgozatunk bevezető részében a téma alapkérdését a következőképpen exponáltuk: politikai oktatásunk jelenlegi tartalmi rendszere hogyan biztosítja a politikai művelődés permanenciáját, ezáltal a politikai művelődés mi módon illeszkedik a permanens művelődésbe? Ez a kérdés két, szorosan összefüggő részproblémát foglal magába, amelyek között a feltétel és a következmény viszonya áll fenn. Ezért célszerű és szükséges a két részkérdést sorrendben külön-külön megválaszolni.

1./ Politikai oktatásunk jelenlegi tartalmi rendszere hogyan biztosítja a politikai művelődés permanenciáját?

A politikai oktatás új szervezeti és tartalmi rendszere most van kialakulóban, napjainkban zajlanak azok az alapvető változások, amelyek a "rendszer" megteremtésére irányulnak. A változások egyik leglényegesebb vonása éppen az, hogy a politikai oktatásban érvényre jusson a permanens művelődés elve. Az egész rendszert érintő változások a rendszer egyes részeiben különböző stádiumban vannak, a múltból eredő problémák, a ma gondjai és a kibontakozóban

lévő közeli jövő törekvései együttesen jelentkeznek. Jelenleg tehát átmeneti állapotban van a politikai oktatás rendszere, és ezzel az átmenetiséggel még jó-néhány évig számolni kell. Ezt figyelembe véve leszö-gezhetjük, hogy ma még nem beszélhetünk a politikai oktatás kikristályosodott, a politikai művelődés per-manenciáját maradéktalanul biztosító, ökonomikusan mű-ködő rendszeréről. Ugyanakkor a törekvésekben kirajzo-lódik egy egységes tartalmi rendszer képe, melynek e-gyes részei már eredményesen működnek és bizonyos bel-ső kapcsolatai már jól funkcionálnak.

A permanens politikai művelődés követelményeit szem e-lőtt tartva, az új vonásokra összpontosítva figyelmün-ket, a rendszer egészére vonatkozóan az alábbi megállá-pításokat tehetjük:

a./ Az egyes alrendszerek szervezetiileg kiépültek, sze-repük egyértelműbbé vált, és a funkciójuknak megfelelő politikai művelődési anyaguk kimunkálásra került.

A politikai oktatás szervezeti rendszerének kialakítása befejeződött azzal, hogy az egyes alrendszerek szerve-zetileg kiépültek. Szervezeti átalakításra minden al-rendszerben sor került, de főképp ott, ahol a szükséges-nél több forma, az áttekinthetetlen kapcsolatok vagy ép-pen a kapcsolatok hiánya akadályozta a működést. Viszony-

lag kevesebb módosításra volt szükség az iskolarendszerben, bár itt is meg kellett találni az állampolgári ismeretek helyét, egyszerűsíteni kellett a felsőoktatásban a marxizmus-leninizmus oktatásának rendszerét. Bonyolultabb feladat volt, de sikerült kialakítani a politikai, tömegoktatás áttekinthető, egyszerű szervezeti rendszerét, a káderképzés szervezeti problémái is egyértelműen rendeződtek a továbbképzési rendszer kiépítésével. Végeredményben ezzel megteremtődtek az egész rendszert integráló kapcsolatoknak és a tartalmi rendszer kialakításának szervezeti feltételei.

Ennek eredményeként tisztázódott az egyes alrendszerek és azok részeinek szerepe. Világosabbá vált a közöttük lévő különbség, egyértelműbbé lett, hogy mi az, ami elhatárolja és összeköti őket. Funkcióik pontosodása következtében látszik, hogy mi várható el és mi nem a különböző alrendszerektől. A szerepek tisztázódása még ma is tart, de már nagyon markánsan kirajzolódik, hogy az általános iskola szerepe az alapozás, a középiskoláé az alapok megszilárdítása, e közben az alapok szélesítése és mélyítése, a tömegpropagandáé a politika megvalósítására való sokoldalú felkészítés és az aktualizálás. Ez nagyobb részt eddig is ismert volt, az azonban már kevésbé, hogy a felsőoktatásban folyó oktatásnak a politikai ismeretek bővítésén és rendszerezésén túl milyen szerepe van a káderképzésben, sőt még napjainkban is folyik a káderképzés szerepének tisztázása a vezetőképzés nagyobb rendszerén belül.

A funkciók pontos meghatározása már önmagában is nagy jelentőségű az egész rendszer működése szempontjából. Azon túl, hogy világosabbá teszi a célokat, ráirányítja a figyelmet például arra is, hogy milyen nagy mértékben megnövekedett a politikai oktatás jelentősége a középiskolában, vagy tudatosít olyan fontos kapcsolatokat, mint amilyen a kádérképzés alapképző és továbbképző alrendszere között létre kell hogy jöjjön. Nem utolsósorban a funkciók pontos ismerete képezi az alapját a politikai művelődési anyag meghatározásának.

Lényegében kialakult valamennyi alrendszer politikai művelődési anyaga is. A tantervek, tematikák vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a művelődési anyag adekvát az alrendszerek funkciójával, biztosítja, hogy az egyes alrendszerek eredményesen betölthessék szerepüket a politikai oktatásban. Eltekintve a kimutatott néhány kisebb, de nem elhanyagolható hiányosságtól, az egyes alrendszerek politikai ismeretanyagában nagyobb hiátust nem tapasztaltunk. Az alrendszereken belül az egyes részek összehangolt működésének a szervezeti kapcsolatokon túl, biztosítéka a tartalmi koordináltság. Az iskolarendszerben folyó politikai oktatás anyaga összehangban van a művelődési anyag egészével, annak szerves része. Még a szervezetileg viszonylag bonyolult és elkülönült tömegpropaganda esetében is jól megfigyelhető a tematikákban a tartalmi összhang megteremtésére való törekvés.

Az alrendszerek szervezeti kiépítésével, funkciójuk pontos meghatározásával és művelődési anyaguk kimunkálásával létrejöttek a politikai oktatás egységes rendszerként való működésének alapfeltételei.

b./ A rendszer tartalmi kapcsolatai a művelődési anyag ismeretében kirajzolódnak, de látszik a kapcsolatnak néhány kritikus pontja is.

A permanens politikai művelődés megalapozásában kulcs-szerepe van, és méginkább az lesz a jövőben az iskolában folyó politikai oktatásnak. Az új tantervekben szereplő politikai ismeretanyag garanciákat ígér arra vonatkozóan, hogy az iskolai politikai oktatás hatékonyabban be fogja tölteni alapozó szerepét. Az új általános iskolai tananyag korszerű, továbbépíthető politikai ismereteket ad, ezzel megteremti a további politikai ismeretszerzés alapfeltételeit. A középiskolai tanterv tudatosan épít ezekre, és biztosítja az általános iskolában megteremthető politikai műveltségi alapok megszilárdítását és továbbfejlesztését. Az új tantervek alapján kibontakozó iskolai politikai oktatásra rá lehet építeni a politikai oktatás különböző iskolán kívüli formáit, mert az az életkori feltételeknek megfelelő szinten a politikai fogalmak és törvényszerűségek rendszerezett és széles körét nyújtja, és megfelelően igazodik a párt propaganda munkáról szóló határozatában megjelölt tartalmi

kérdésekhez. Ez azt jelenti, hogy viszonylag hosszú távra eldöntöttnek tekinthető, hogy milyen politikai ismeretanyagot kell oktatni az iskolában.

Mindkét iskolatípuson belül tapasztalható a tudatos törekvés a rendszer megteremtésére. A nevelési tervek meghatározzák a rendszerteremtés teendőit. Ha ennek megfelelően megvalósul a politikai oktatásban a tantárgyi koncentráció, valamint érvényre jut az iskola koordináló szerepe, akkor a horizontális kapcsolatok révén a különböző forrásokból származó politikai ismeretek integrálódnak, és a politikai oktatás iskolán túli fokozatai szélesebb alapokra építhetnek.

Ugy véljük, hogy az iskolai politikai oktatás alapozó szerepének erősödése és az iskolán kívüli politikai oktatás tartalmi rendszerének egységesülése következtében, csökkenni fog a szakadék a felnövekvő nemzedék és a felnőttek politikai nevelése között. Ezáltal kedvezőbbé válnak a permanens politikai művelődés feltételei. A ma tapasztalható szakadékot sem csupán a politikai oktatás tartalmi kapcsolatainak, egymásraépültségének hiányosságai okozzák, így azt ennek rendezésével önmagában nem lehet megszüntetni, de egyik fő forrása kiküszöbölhető. A tartalmi rendszer áttekintése arról győz meg, hogy a tantervek, tematikák ezt

lényegileg meg is teszik. Az alrendszerek közötti vertikális kapcsolatok egyértelműbbek, és létrejöttek a feltételei annak, hogy ezek a kapcsolatok valóságos tartalmi kapcsolatokká váljanak. Így amikor majd a politikai oktatás új rendszerének valamennyi része működésbe lép, és az oktatás gyakorlata a törekvéseknek megfelelően alakul, az esetleges problémák okait máshol kell keresni.

Ennek ellenére a politikai oktatás tartalmi rendszerének látszik néhány kritikus pontja, amely a politikai művelődés permanenciája szempontjából kedvezőtlen hatások lehetőségét hordozza magában.

Ilyen továbbra is az iskolai politikai oktatás és a társadalmi szervezetek által végzett politikai tömegoktatás kapcsolata. Ezen a ponton a politikai alapismeret nyújtás és az időszerű kérdéseken alapuló politikai ismeretnyújtás kerülhet konfliktusba. A politikai tömegoktatás elvárhatja az iskolai politikai oktatástól, a szilárd alapismereteket, az alapvető összefüggések ismeretét, de szerényebb mértékben számíthat az időszerű politikai kérdések, feladatok, a gyakorlatból származó problémák elméleti összefüggéseinek ismeretére. A két alrendszer kapcsolatában tudatosan figyelembe kell ezt venni. A tömegpropaganda tehát bátran építhet az iskolában szerzett politikai alapismeretekre, de nagyobb

gondot kell fordítania az időszerű és a gyakorlati problémák megismertetésére, okainak, összefüggéseinek elemzésére. Az iskolai politikai oktatás alapozó funkciójából viszont az következik, hogy nem elégedhet meg az alapismeretek nyújtásával, hanem ki kell alakítania a politikai érdeklődés és érzékenység bizonyos szintjét, az időszerű politikai kérdések értelmezésének képességét. Ennek feltételeit a politikai tananyag önmagában nem biztosítja, ezért az iskolai politikai oktatásnak szoros kapcsolatban kell lennie az oktatáson túli ismeretforrásokkal és a valóságos politikai, közéleti gyakorlattal. Ez újabb szempontból világít rá az iskola koordináló szerepének fontosságára, mint amely csökkentheti a szakadék képződésének lehetőségét.

A másik kritikus pont a középiskolai politikai oktatás és a felsőoktatási intézményekben folyó politikai oktatás viszonya. Eltekintve a jelenlegi problémáktól, a két iskolafokozat funkcióbeli, stílusbeli távolsága - a középiskolai politikai oktatás tartalmi színvonalának emelése, és a világnézetünk alapjai tantárgy hatékonyságának növelése ellenére -, még hosszú ideig magában hordozza a szakadék keletkezésének veszélyét. A legfőbb gond az, hogy a marxizmus-leninizmus oktatás, amely önmagában is minőségi változást jelent a politikai oktatás korábbi formáihoz képest, bizonytalan alapokon

indul. A középiskolai politikai oktatás rendszerének javítása csak egyik feltétele a biztosabb alapok megteremtésének. Szükséges lenne, hogy a maga részéről a felsőoktatás is hatékony intézkedésekkel törekedjék a probléma megoldására.

A harmadik kritikus pont az iskolán kívüli politikai oktatás rendszerében található: a tömegoktatás és a kádereképzés között. A probléma abból adódik, hogy a tömegoktatás még nem teljesíti maradéktalanul a kádereképzést előkészítő funkcióját. Ez már a gyakorlati oktatómunka hiányosságait is mutatja, amely főképpen a kádereképzés alsó szintjén érezteti negatív hatását.

Jellemző módon a tartalmi kapcsolatok másik problémája az átfedés, az ismétlés jelensége, lényegében ugyanazonokon a pontokon jelentkezik, ahol a szakadék képződés veszélye is fennáll. Ez csak megerősíti a pontok "kritikus" voltát. Valószínűnek látszik, hogy az átfedés, az ismétlés éppen a szakadék megszüntetése érdekében tett lépés eredményeként jön létre úgy, hogy a politikai oktatás magasabb szintje nem ráépül, hanem "beleépül" az alsóbb szintbe. Ez tapasztalható, amikor a politikai tömegoktatás "nem mer" építeni az általános iskolai politikai alapismeretekre, és alapismereteket is oktat. Ugyanezt teszi az egyetemi marxizmus-leninizmus oktatás, amikor megismétli a középiskolában tanult ideológiai-politikai ismereteket, "bevezető kurzusok" formájában.

Sajátos formája az átfedésnek az, ami az általános iskolai és a középiskolai politikai oktatás között létrejön. Pozitívan értékeltük tartalmi kapcsolatukat, miszerint a középiskolai politikai oktatás tudatosan épít az általános iskolai alapokra, megszilárdítja, továbbfejleszti azokat. Ez a mai viszonyok között igaz is, de ha figyelembe vesszük, hogy a középiskolai politikai ismeretnyújtás integráló szerepű tantárgya a történelem, amely tartalmában az általános iskolai történelmi tananyag megismétlése, akkor azt is látnunk kell, hogy a megismétlés a politikai ismeretek esetében is elkerülhetetlen. Azt, hogy ne kelljen kétszer ugyan azt tanulni, csak a történelem tananyag lineáris elrendezése biztosíthatná. Ez pedig már tulmutat a jelenlegi iskolarendszer keretein, a 10 vagy a 12 osztályos kötelező oktatás irányába.

A rendszer kapcsolatainak kritikus pontjai ellenére a tematikák, a tartalmi törekvések szintjén kialakultnak tekinthetjük a politikai oktatásnak egy olyan rendszert, amely az oktatás oldaláról biztosítja a politikai művelődés permanenciáját. Végző soron a teljes rendszer működése során kaphatunk választ arra, hogy a tartalmi koncepció helyes-e, milyen további kiigazításra szorul. Mindenesetre a törekvések arra engednek következtetni, hogy a rendszer kialakítása során érvényesült a permanens művelődés elve.

c./ A rendszer működésének feltételei adottak, de harmónikus működésére még várni kell.

Az eddigiekből kitűnik, hogy mind szervezetileg, mind tartalmilag lényegében együtt vannak azok a feltételek, amelyek a politikai oktatás rendszerének összehangolt, egységes rendszerként való működését lehetővé tehetik. Ennek ellenére a rendszer még csak "papíron" képes harmónikus működésre, mert annak egyik döntő tényezője, az időben való összehangoltság hiányzik.

A politikai oktatás folyamatában ma fáziseltolódások vannak. Az egész rendszert érintő változások az egyes alrendszerekben különböző ütemben zajlanak, beépülésük a rendszer egészébe ennek megfelelő. Általában az iskolai politikai oktatás késében van az iskolán kívüli politikai oktatás átalakulásával szemben. Már néhány éve működik a párt tömegoktatásának rendszere, tapasztalatai is vannak, hamarosan szinkronba kerül vele a tömegszervezetekben folyó politikai oktatás is. Befejeződött a káderképzés alsóbb fokozatainak átalakítása, a felső szint felzárkózásával egységesül a káderképzés rendszere. Beindult a felsőoktatásban a marxizmus-leninizmus új rendszerű oktatása. Ugyanakkor az alapokat képező általános és középiskolai politikai oktatás még lényegében a régi tartalmu rendszerben törté-

nik, mert csak most indult meg az új tantervek fokozatos bevezetése.

Látható, hogy az egyes alrendszerek között időbeli különbségek vannak, és éppen a rendszer alapjainak átalakulása van késésben, ami eleve kérdésessé teszi az egységes rendszerként való működést. Természetesen az alapok helyén nem valamiféle ür tátong, hiszen a politikai oktatás jelenleg is folyik az iskolában, sőt az új rendszer egyes részei máris működőképesek. A politikai oktatás harmónikus működése azonban csak akkor válik lehetségessé, ha annak iskolai rendszere felzárkózik, minden része betölti funkcióját, és minden alrendszer időben is összehangoltan működik.

Felvethető a kérdés: nem kellett volna-e a politikai oktatás rendszerének átalakítását úgy időzíteni, hogy először az alapokat biztosító iskolai alrendszerek kezdjék meg működésüket, majd ezután a ráépülő alrendszerek átalakítására kerülhetett volna sor?

A válasz: egyértelmű nem. Egyszerűsítve úgy is gondolkozhatunk, hogy elsődleges a működés és másodlagos, az egyébként nagyon fontos, harmónia. Pontosabban fogalmazva, a politikai szükségletek nem engedik meg, hogy a meglévő rendszer felsőbb szintjeit érintetlenül hagyva, elkezdjünk egy alulról felfelé történő építkezést, és

amikor megérnek a feltételei, akkor nyuljunk csak azokhoz. A politikai szükségletek éppen azokon a pontokon feszítik legjobban a rendszert, amelyen az a legközvetlenebbül érintkezik a politikával, ez a tömegpropaganda. Nem véletlen tehát, hogy éppen a tömegpropaganda tartalmi átalakulása a legelőrehaladottabb.

A politikai oktatás új rendszerének kialakítása tehát olyan elgondolás alapján realizálódik, hogy a rendszer centrumában álló pártoktatás korszerűsítése képezi azt az irányvonalat, amelyhez igazodva - így időben később - a többi alrendszer átalakulása is végbemegy.

Más összefüggésben, hosszabb távon úgy is értelmezhető a jelenlegi helyzet, hogy napjainkban az új nevelési és oktatási tervek bevezetésével teremődik meg az új, egységes politikai oktatási rendszer alapja, amelyre majd teljes működésbe lépése után ráépülhet, a tartalmilag tovább korszerűsödő és egységesülő többi alrendszer. Az egész rendszer harmónikus működése egyébként sem jelenthet megmerevedést. Felfogásunk szerint a harmónia hosszabb távon úgy fog megvalósulni, hogy az alapismeret nyújtás stabilizálódott alrendszerére épülve működik a politikai gyakorlattal közvetlenebb kapcsolatban lévő, a tartalmi megújulás képességével rendelkező többi alrendszer.

Összegezve: a politikai oktatás rendszerének új vonásai alapján megállapíthatjuk, hogy részben már gyakorlatilag, részben a törekvések szintjén megteremtődtek az alapvető feltételei annak, hogy a politikai művelődés szervesen illeszkedjék a permanens művelődés egészébe.

2./ A politikai művelődés mi módon illeszkedik a permanens művelődésbe?

A kérdés megválaszolásához ismét Lengrand már idézett megállapítására kell hivatkoznunk, aki azt mondja, hogy még csak fogalmi stádiumban van a permanens nevelés, a maga teljességében még sehol sem létezik. /40./ Ha ez így van - már pedig a biztató fejlődés ellenére, még nálunk is így van -, akkor mibe illeszkedjék a permanensen felfogott politikai művelődés? Sematikus és egyben hamis is lenne az a válasz, hogy amennyiben nem alakult ki a permanens művelődés teljes rendszere, úgy a politikai művelődés nem is kapcsolódhat hozzá. Ugyanis a permanens művelődés kiteljesedése esetében olyan folyamatról van szó, mely egyszerre zajlik a művelődés egészében és egyes szféráiban, fokozatosan teremtetnek meg anyagi, szemléletbeli, szervezeti és tartalmi feltételei. Igaz viszont, hogy helyesebb talán így kérdezni: Hogyan igazodik a politikai művelődés a kialakulóban lévő permanens művelődés rendszeréhez? Kö-

veti-e a permanens művelődés gyakorlati realizálódásának folyamatát?

Teoretikusan a politikai művelődés helye egyre világosabb, fő kérdései tisztázottak. Felismert tény, hogy a politikai műveltség része a műveltség egészének, szoros kapcsolatban van a műveltség más szféráival, és a korszerű szellemi műveltség magába foglalja a politikai ismereteket. A gyakorlat bizonyítja, hogy az általános szellemi felkészültség és a politikai ismeretek között korreláció van. A szellemi műveltség magas szintje a politika megértésének feltételeként játszik szerepet, ugyanakkor a politikai műveltség eligazít más műveltségtartományokban. Az is egyre világosabb, hogy a kor szükségleteinek megfelelően átalakulóban lévő műveltség, feltételezi a politikai műveltség növekedését, amely fokozza a politikai nevelés és benne a politikai oktatás szerepét.

Ezek felismerése következtében elméletileg vitathatlanná vált, hogy a politikai művelés a személyiség egészére irányuló permanens nevelés részeként valósulhat meg, tehát illeszkednie kell a permanens művelődés rendszerébe.

Gyakorlatilag a permanens politikai művelődés kibontakozása szinkronban van a permanens művelődés egész rend-

szerének kialakulásával, sőt bizonyos vonatkozásokban előbbre is tart más művelődési szférákhoz képest. x Ezt a helyzetét éppen a politikai oktatás kidolgozott, és néhány elemében már eredményesen működő rendszerének köszönheti, amely egyik döntő feltétele annak, hogy a politikai művelődés többi területe felzárkózhasson. Azzal, hogy az iskolai tantervek reformjának eredményeként kidolgozottabbá, átgondoltabbá vált a politikai ismeretanyag, véglegesen győzött az a szemlélet, mely a politikai műveltséget az iskolában szerezhető alpműveltség részének tekinti. Azáltal, hogy egyszerűbbé, kapcsolataiban kimunkáltabbá vált a társadalmi szervezetekben folyó politikai oktatás rendszere, és összehangolásra került a felsőoktatásban és a káderképzésben folyó marxizmus-leninizmus oktatás, megteremtődött a folyamatos, az általános műveltségi szintnek megfelelő politikai művelődés feltétele. Bár a politikai oktatás, rendszerének teljes működése esetén sem lesz képes hatókörén kívül eső feladatok megoldására, a politikai nevelés részeként, várhatóan kedvező hatást fog gyakorolni a politikai művelődés más területeire. Azon tul, hogy lehetővé teszi a folyamatos, egész életen át tartó

x Ez a megállapítás meglepőnek tűnhet azok után, hogy fentebb a politikai nevelés helyének tisztázatlanságáról beszéltünk. Azt gondoljuk, hogy tipikusan olyan szituációról van szó, amikor a gyakorlat nem várhatja meg, míg az elmélet minden részletében tisztázza a problémát.

politikai ismeretszerzést, orientál a politikai események fogadásában, álláspontot ad, segít kialakítani a politikai aktivitás mozgató rugóját, a társadalmi célok melletti elkötelezettséget, megteremti a politikai önképzés feltételeit. Ezzel lehetővé teszi a politikai gyakorlatban és a közéleti tevékenységben való aktív részvételt, amely viszont mint a politikai művelődés forrása, hatékonyabban fog funkcionálni.

A politikai oktatás rendszere tehát a permanens művelődés kialakulóban lévő rendszerén belül, a kiforratlanság, az átmenetiség jegyeit magán viselve bontakozik ki. Fejlődésének mozgató rugói között megtalálhatók ugyanazok a tényezők, amelyek az egész művelődés permanenciájának szükségletét kiváltják. Ez az oka és egyben biztosítéka annak, hogy a politikai oktatás a permanens művelődés szerves részeként fejlődik.

JEGYZETEK ÉS IDÉZETT SZAKIRODALOM

1. P. Lengrand: Mit jelent a permanens nevelés? /A pedagógia időszerű kérdései külföldön. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 61-62. oldal/
2. Széchy Éva: A permanens képzés - nevelés - a multinacionális és állammonopolista kapitalizmus alapvető stratégiája az oktatásügy területén =Pedagógiai Szemle, 1978. 3. sz. 197. oldal
3. Ágoston György: A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer /Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 140. oldal/
4. R.H. Dave: Permanens nevelés és iskola /Budapest, 1974./
5. A.I. Markusevics: A művelődés permanenciája /A pedagógia időszerű kérdései külföldön. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 89. oldal./
6. Ágoston György: I.m. 144. oldal
7. R.H. Dave: I.m. 15-16. oldal
8. P. Lengrand: I.m. 28-29. oldal
9. Ágoston György: I.m. 141. oldal
10. Bernáth József: A permanens művelődés iskolai megalapozásának néhány kérdése /Kandidátusi értekezés tézisei./ = Pedagógiai Szemle, 1976. 9. sz. 827. oldal
11. Ágoston György: I.m. 83. oldal
12. Ágoston György: I.m. 82. oldal
13. Zrinszky László: A politikai képzés elméleti és módszertani kérdései /Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. 81-82. oldal/
14. Zrinszky László: I.m. 5. oldal
15. Lick József: A politikai tudat tartalma és formálása = Politikai Főiskolai Közlemények, 1975. 1. sz. 96. oldal
16. Zrinszky László: I.m. 5. oldal
17. Horváth Lajos: A közéletiségre nevelés fogalma = Pedagógiai Szemle, 1977. 7-8. sz. 617. oldal

18. Zrinszky László: I.m. 9. oldal
19. Zrinszky László: I.m. 83-88. oldal
20. Egységes elvek - egységes gyakorlat /Utmutató az 1978/79-es politikai képzési évre. Ifjúsági Lapkiadó, 1978. 29. oldal/
21. A Minisztertanács 10/1979. /III. 2./ számú rendelete a marxizmus-leninizmus esti egyetemeken szerzett bizonyítványokról és oklevelekről, valamint a politikai képzettség elismeréséről
22. A Központi Bizottság 1976. október 26-i határozata a pártpropaganda soronlévő feladatairól és továbbfejlesztéséről = Pártélet, 1976. 12. sz. 16. oldal
23. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve /I.kötet 1978./
24. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve /III.kötet 1978. 217. oldal/
25. Szebenyi Péter: A történelemmel integrált állampolgári ismeretek tanterv = Pedagógiai Szemle, 1976. 3. sz. 208. oldal
26. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve /III. kötet 1978. 226. oldal/
27. Uttörővezetők VI. Országos Konferenciája, Dunaujváros, 1975. /Rövidített jegyzőkönyv 22. oldal/
28. A gimnáziumi nevelés és oktatás terve /Tankönyvkiadó, 1978. 133. oldal/
29. A gimnáziumi nevelés és oktatás terve /Tankönyvkiadó, 1978. 105. oldal/
30. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai /Az MSZMP KB. 1972. június 14-15-i ülése - Kosuth, 1972. 41. oldal/
31. Részanyagok az MSZMP KB. Agitációs és Propaganda Bizottság számára készített jelentés előmunkálataiból /Az Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya "Tájékoztatója" 1977. 1. sz. 21. oldal/

32. A Központi Bizottság 1973. november 28-i határozata a párt káderpolitikájáról, a káder és személyzeti munka helyzetéről, valamint főbb feladatairól = Pártélet, 1974. 1.sz. 29. oldal
33. Részanyagok az MSZMP KB. Agitációs és Propaganda Bizottság számára készített jelentés előmunkálataiból /Az Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya "Tájékoztatója" 1977. 1.sz./
34. A marxizmus-leninizmus oktatásának tapasztalatai az egyetemeken, főiskolákon, a pártoktatásban = Politikai vitakör, 1979-11. 6.
35. Pék András: Különböző fogalmi szintek alkalmazása az ideológiai-politikai oktatásban /A pártpropaganda módszertani kérdéseiről. Az 1979. február 1-i országos propagandamódszertani tanácskozás anyaga, Budapest, 1979./
36. A párttagság marxista-leninista felkészültségéről. A párt propagandájának tapasztalatairól és további feladatairól. /Az MSZMP Csongrád megyei Bizottságának 1977. június 24-i állásfoglalása = Tájékoztató, Szeged, 1977. június, 27. oldal/
37. A KISZ politikai képzés feladatai és rendszere. /A KISZ KB. Intéző Bizottságának határozata, 1974. október 30./
38. A Központi Bizottság 1976. október 26-i határozata a pártpropaganda soronlévő feladatairól és továbbfejlesztéséről = Pártélet, 1976. 12. sz. 24. oldal
39. A Központi Bizottság 1973. november 28-i határozata a párt káderpolitikájáról, a káder és személyzeti munka helyzetéről, valamint főbb feladatairól = Pártélet, 1974. 1.sz. 31. oldal
40. P. Lengrand: Mit jelent a permanens nevelés? /A pedagógia időszerű kérdései külföldön. Tankönyvkiadó. Budapest, 1975./

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

I. Könyvek, tanulmányok, cikkek

1. Aczél György: Az állami oktatás helyzetéről = Társadalmi Szemle, 1972. 7 - 8. sz.
2. Aczél György: Kulturális politikánk és a változó valóság = Társadalmi Szemle, 1971. 11.sz.
3. Aczél György: Művelődéspolitikánk a marxizmus hegemoniájáért = Társadalmi Szemle, 1970. 11.sz.
4. Arató Ferenc: A permanens önképzés és permanens önévelés tantervi problémái. = Pedagógiai Szemle, 1974. 5.sz.
5. A közéleti morálról, moralizálás nélkül /Körkérdés/ = Társadalmi Szemle, 1971. 8-9.sz.
6. A marxizmus-leninizmus oktatásának tapasztalatai az egyetemeken, főiskolákon, a pártoktatásban = Politikai vitakör, 1979-11.6.
7. A politikai pedagógia alapjai /Jegyzetek, szemelvények/ I-II. kötet. Kiadja: az MSZMP Politikai Főiskola Pedagógiai Tanszék/ Kézirat/ Budapest, 1979.
8. Az információtól a közéletig /Szerkesztette: Kovács András/ Kossuth, 1974.
9. Ágh Attila: Tudományos-technikai forradalom és művelődés = Pedagógiai Szemle, 1978. 5.sz.
10. Ágoston György: A pedagógia alapfogalmai és a nevelési célrendszer /Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976./
11. Ágoston György: Neveléstudomány /Tankönyvkiadó, Budapest, 1970./
12. Ballér Endre: Az új általános iskolai tanterv legfontosabb elvi kérdései = Pedagógiai Szemle, 1974. 1.sz.
13. Balogh József: A politikai propaganda hatékonyságáról. = Politikai Főiskolai Közlemények, 1977. 4.sz.

14. Baranyi Tibor: Az ifjúság eszmei-politikai nevelésének erősítése = Pártélet, 1974. 1.sz.
15. Barsi Tomaj: Politikai képzés az ifjúsági szervezetben = Pártélet, 1977. 3.sz.
16. Bán Károly: Ideológiai-politikai oktatás a felnőttképzés rendszerében /Szegedi Nyári Egyetem, Művelődéstudomány 2. Szeged, 1973./
17. Benke Valéria: A marxista-leninista propaganda és a társadalmi valóság = Társadalmi Szemle, 1979. 5.sz.
18. Bernáth József: A permanens művelődés iskolai megvalósításának néhány kérdése /Kandidátusi értekezés tézisei/ = Pedagógiai Szemle, 1975.9.sz.
19. Beszteri Béla: A politika oktatásának követelményei = Pártélet, 1975. 12.sz.
20. Csapó Zoltán: A marxizmus-leninizmus oktatásának hatékonysága = Pártélet, 1979. 4.sz.
21. Csonka György: A fiatalok eszmei-politikai nevelése = Pártélet, 1977. 10.sz.
22. Csoma Gyula: A permanens művelődés és a tudományosan rendezett világnézet /A pártpropaganda módszertani kérdéseiről. Az 1979. február 1-i országos propagandamódszertani tanácskozás anyaga. Budapest, 1979./
23. Csoma Gyula: Az iskola és a közművelődés együttműködése = Pedagógiai Szemle, 1974. 11.sz.
24. Csoma Gyula: Permanens képzés = Valóság, 1971.3.sz.
25. Daróczy Sándor: A közéletiségre nevelés szerepe a szocialista személyiség formálásában = Pedagógiai Szemle, 1974. 12.sz.
26. Daróczy Sándor: A társadalmi önkormányzatra, öngazgatásra nevelés a középiskolás korban = Pedagógiai Szemle, 1975. 7-8.sz.
27. Daróczy Sándor: Társadalmi-politikai nevelés középiskolás korban /Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973./

28. Dave R.H.: Permanens nevelés és iskola /Budapest, 1974./
29. Durkó Mátyás: A felnőttoktatás rendszere /Szegedi Nyári Egyetem, Művelődéstudélet 2. Szeged, 1973./
30. Fácányi Ödön: A Hazafias Népfrott propagandamunkája, káderképző és továbbképző tevékenysége = Propagandista, 1978. 3.sz.
31. Fácányi Ödön: A pártoktatás rendszere = Propagandista, 1977. 1.sz.
32. Fácányi Ödön: A szakszervezeti oktatás és képzés rendszere = Propagandista, 1978. 2.sz.
33. Fácányi Ödön: Az ifjusági szövetség politikai képzési rendszere = Propagandista, 1978. 1.sz.
34. Filyó János: A pártoktatás és a tömegszervezeti politikai oktatás összhangolása = Pártélet, 1965. 11.sz.
35. Fodor Gábor: Politikaközvetítés és tudatformálás = Társadalmi Szemle, 1978. 8-9. sz.
36. Földi Jenő: Uj vonások a szakközépiskolai tantervekben = Pedagógiai Szemle, 1976. 10.sz.
37. Fukász György: Tudományos-technikai forradalom - oktatás - művelődés = Pedagógiai Szemle, 1975.3.sz.
38. Gáspár László: A társadalmi gyakorlat szükségletei és az általános nevelés tartalma = Pedagógiai Szemle, 1978. 5.sz.
39. Gáspár László: Neveléstudélet és művelődéstudélet = Pedagógiai Szemle, 1975. 5.sz.
40. Gosztonyi János: A közoktatás és a közművelődés egymásra épül = Társadalmi Szemle, 1974. 11.sz.
41. Hermann István: A mai kultúra problémái /Kossuth, 1974./
42. Hermann István: A szocialista kultúra problémái /Kossuth, 1970./
43. Horst Adam: Az iskola, szülőiház, üzem, társadalmi szervezetek együttműködése = Pedagógiai Szemle, 1977. 1.sz.

44. Horváth Lajos: A közéletiségre nevelés fogalmáról = Pedagógiai Szemle, 1977. 7-8.sz.
45. Hüvely István: Az ifjúság ideológiai képzésének néhány elméleti-módszertani kérdéséről = Társadalomtudományi Közlemények, 1975. 4.sz.
46. Ilku Pál: Korszerű műveltség, szocialista ember /Tankönyvkiadó, Budapest, 1977./
47. Iskola és társadalom /Összeállította a Társadalmi Szemle szerkesztősége/ = Társadalmi Szemle, 1972. 9. sz.
48. Iskola és társadalom /Összeállította a Társadalmi Szemle szerkesztősége/ = Társadalmi Szemle, 1972. 10. sz.
49. Jóboru Magda: Permanens oktatás = Társadalmi Szemle, 1973. 5.sz.
50. Kiss Artur: Marxizmus és demokrácia /Kossuth, 1973./
51. Kiss Árpád: Műveltség és iskola /Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969./
52. Kiss Judit: A szocialista életmód és a politikai tudat összefüggéséről = Pártélet, 1976. 6.sz.
53. Kohári József: Politikai képzés a szakszervezetekben = Pártélet, 1977. 8.sz.
54. Koncz János: A tudományos-technikai forradalom és a társadalmi nevelés /MSZMP Csongrád megyei Bizottság Oktatási Igazgatóság évkönyve, Szeged, 1972./
55. Kovács Ferenc: Politikai, közéleti aktivitás = Társadalomtudományi Közlemények, 1976. 4.sz.
56. Kovács Istvánné: Az alapfoku politikai képzettség elismerése = Pártélet, 1978. 10.sz.
57. Köpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve /Kossuth, 1975./
58. Köpeczi Béla: Társadalomtudományi ismeretek az általános iskolai és a középiskolai oktatásban = Társadalmi Szemle, 1971. 8-9.sz.
59. Kulcsár Kálmán: A politikai oktatás társadalmi tényezői = Társadalmi Szemle, 1969. 12.sz.

60. Kulcsár Kálmán: Társadalom, politika, jog /Gondolat Kiadó, 1974./
61. Lengrand P.: Mit jelent a permanens nevelés? /A pedagógia időszerű kérdései külföldön. / Tankönyvkiadó, Budapest, 1975.
62. Lenin az ideológiai munkáról /Szemelvények/ Kossuth, Budapest, 1970.
63. Lenin az ifjúságról /Szemelvények/
64. Lick József: A politikai tudat tartalma és formálása = Politikai Főiskolai Közlemények, 1975. 1.sz.
65. Lick József: A személyiség fejlődése a szocializmusban = Politikai Főiskolai Közlemények, 1975.4.sz.
66. Markusevics A.I.: A művelődés permanenciája /A pedagógia időszerű kérdései külföldön. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975./
67. Marx-Engels-Lenin az ifjúságról /Kossuth, 1974./
68. Meier Artur: A permanens képzés társadalmi funkciói /Permanens nevelés a szocialista országokban. Szerkesztette: Mihály Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979./
69. Mihály Ottó: Permanens művelődés? - Igen! - Nevelés és iskola helyett? - Nem! = Pedagógiai Szemle, 1975. 4.sz.
70. Murai György: Politikai közélet a felsőoktatási intézményekben = Pártélet, 1979. 11.sz.
71. Óvári Miklós: Kulturális forradalmunk három évtizede = Társadalmi Szemle, 1975. 2.sz.
72. Óvári Miklós: Kulturális politikánk időszerű kérdéseiről = Társadalmi Szemle, 1977. 7-8. sz.
73. Papp István: Társadalmi-politikai nevelés a középiskolás korban = Pedagógiai Szemle, 1974. 7-8.sz.
74. Petrikás Árpád: Elmélet és gyakorlat az iskola szocialista nevelési rendszerének fejlesztésében = Pedagógiai Szemle, 1979. 2.sz.
75. Pék András: Különböző fogalmi szintek alkalmazása az ideológiai-politikai oktatásban /A pártpropaganda módszertani kérdéseiről. Az 1979.február 1-i országos propagandamódszertani tanácskozás anyaga, Budapest, 1979./

76. Propagandaelmélet /Politikai Főiskolai jegyzet, 1975./
77. Rózsa László: Aktivitás, kiállítás, demokrácia = Társadalmi Szemle, 1976. 5.sz.
78. Stiginczki Tamás: Személyiségformálás a propagandamunkában /A pártpropaganda módszertani kérdéseiről. Az 1979. február 1-i országos propagandamódszertani tanácskozás anyaga, Budapest, 1979./
79. Suchodolski Bogdán: A permanens képzés a szocialista humanizmus távlataiban /Permanens nevelés a szocialista országokban. Szerkesztette: Mihály Ottó. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979./
80. Szabóki Györgyi: A permanens nevelés és az iskola /Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítés. Szerkesztette: Kiss Árpád, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973./
81. Szatmári Miklós: A pártoktatás előkészítése a káderképzésben = Pártélet, 1979. 4.sz.
82. Szatmári Miklós: A pártoktatás politikai feladatai = Pártélet, 1973. 10.sz.
83. Szatmári Miklós: A párt tömegoktatásának célja és hatékonysága /Agitprop kézikönyvek. A párt tömegoktatásának módszertana. Kossuth 1973./
84. Szatmári Miklós: A tömegoktatás tárgyának tartalmi és módszertani sajátosságai /Agitprop kézikönyvek. A párt tömegoktatásának módszertana. Kossuth, 1973./
85. Szebenyi Péter: A történelemmel integrált állampolgári ismeretek tanterv = Pedagógiai Szemle, 1976.3.sz.
86. Szecskó Tamás: Politika és közszolgálat = Társadalmi Szemle, 1971. 7. sz.
87. Szécsi András: A politikai oktatás folyamata /Agitprop kézikönyvek. A párt tömegoktatásának módszertana. Kossuth, 1973./
88. Széchy Éva: Permanens képzés - nevelés - a multinacionális és állammonopolista kapitalizmus alapvető stratégiája az oktatásügy területén = Pedagógiai Szemle, 1978. 3.sz.

89. Szocialista közművelődés /Tankönyv. Kossuth, 1978./
90. Sz. Várnagy Marianne: Propagandamunkánk néhány elvi kérdése /A pártpropaganda módszertani kérdéseiről. Az 1979. február 1-i országos propagandamódszertani tanácskozás anyaga, Budapest, 1979./
91. Taksás Imre: Politika és ifjúságpolitika = Társadalomtudományi Közlemények, 1976. 4.sz.
92. Tóth Dezsőné: A vezetésre és végrehajtásra nevelés összefüggése = Pedagógiai Szemle, 1978. 4.sz.
93. Tóth Dezsőné: Az állampolgári ismeretek tantervet előkészítő kísérletről = Pedagógiai Szemle, 1976.3.sz.
94. Tóth István: A marxizmus-leninizmus oktatása = Pártélet, 1976. 9.sz.
95. Új vonások az általános iskolai tantervben I. /Általános iskolai munkaközösség/ = Pedagógiai Szemle, 1976. 7. sz.
96. Új vonások az általános iskolai tantervben II. /Általános iskolai munkaközösség/ = Pedagógiai Szemle, 1976. 8.sz.
97. Vadas György: A társadalmi nevelés és oktatás kérdése = Pedagógiai Szemle, 1974. 4.sz.
98. Varga Lajos: Új vonások a gimnáziumi tantervekben = Pedagógiai Szemle, 1976. 9.sz.
99. Veres Péter: Demokrácia és nevelés = Pedagógiai Szemle, 1975. 4.sz.
100. Vészi Béla: A politikai tudományok magasabb szintű el-sajátítása és művelése = Pártélet, 1973.11.sz.
101. Vitányi Iván: A közművelődés távlatai = Társadalmi Szemle, 1973. 2.sz.
102. Vonsik Gyula: A pártoktatás a művelődés rendszerében /A pártpropaganda módszertani kérdéseiről. Az 1979. február 1-i országos propagandamódszertani tanácskozás anyaga, Budapest, 1979./
103. Zrinszky László: A politikai képzés alapvető elméleti kérdései = Pedagógiai Szemle, 1975. 10.sz.
104. Zrinszky László: A politikai képzés elméleti és módszertani kérdései /Tankönyvkiadó, Budapest, 1977./

105. Zrinszky László: A politikai meggyőződés formálásáról
= Politikai Főiskolai Közlemények, 1974. 2.sz.
106. Zrinszky László: A politikai műveltség tartalmi és
szerkezeti vázlata = Pedagógiai Szemle, 1974.
6.sz.

II. Dokumentumok

1. A gimnáziumi nevelés és oktatás terve /Tankönyvkiadó,
1978./
2. A KISZ politikai képzési feladatai és rendszere /A KISZ
KB. Intéző Bizottságának határozata, 1974.októ-
ber 30./
3. A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai
/Az MSZMP KB. 1974. március 18-20-i ülésének a
közművelődéssel foglalkozó napirendi pontja.
Kossuth, 1974./
4. A Központi Bizottság 1973. november 28-i határozata a
párt káderpolitikájáról, a káder és személyzeti
munka helyzetéről, valamint főbb feladatairól
= Pártélet, 1974. 1.sz.
5. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegy-
zőkönyve /Kossuth, 1975./
6. A Minisztertanács 10/1979. /III.2./ számú rendelete a
marxizmus-leninizmus esti egyetemeken szerzett
bizonyítványokról és oklevelekről, valamint a
politikai képzettség elismeréséről.
7. A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése /Az MSZMP KB.
1970. február 18-19-i ülése. Kossuth, 1970./
8. A párttagság marxista-leninista felkészültségéről. A
párt propagandamunkájának tapasztalatairól és
további feladatairól /Az MSZMP Csongrád megyei
Bizottságának, 1977. június 24-i állásfoglalása,
Szeged, 1977. június/

9. A szakmunkásképző iskolák nevelési és oktatási terve
/Tankönyvkiadó, Budapest, 1977./
10. A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve /A tanórán
és az iskolán kívüli nevelés terve. O.M. 1978./
11. A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve /Osztály-
főnöki óra. O.M. 1978./
12. A szakközépiskolai nevelés és oktatás terve /Világ-
nézetünk alapjai. O.M. 1978./
13. A SZOT elnökségének értékelése és határozata a szakszer-
vezeti tisztségviselők képzéséről és a tagság tö-
megpolitikai oktatásáról /SZOT Alapszervezeti Tá-
jékoztató, 1978. 2-3. sz./
14. Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai
/Az MSZMP KB. 1972. június 14-15-i ülése. Kossuth,
1972./
15. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve /I-II-III.
kötet. 1978./
16. Általános pedagógiai utmutató a szakmunkásképzési célú
szakközépiskolai nevelés és oktatás tervének be-
vezetéséhez /OPI. 1977./
17. Egységes elvek - egységes gyakorlat /Utmutató az 1978/79-
es politikai képzési évre. Ifjúsági Lapkiadó,
1978./
18. Ifjúságpolitika a megvalósítás útján /Kossuth, 1974./
19. Második Nemzetközi Neveléstudományi Munkaértekezlet
/Balatonfüred-Zánka 1976./
20. Országos agitációs, propaganda és művelődési tanácsko-
zás /1973. január 24-25. Kossuth, 1973./
21. Országos Közművelődési Aktív 1974. szeptember 25.
/Kossuth, 1974./
22. Ötödik Nevelésügyi Kongresszus, Budapest, 1970. szeptem-
ber 28-30. /I-II. kötet. Budapest, 1971./
23. Részanyagok az MSZMP KB. Agitációs és Propaganda Bizott-
ság számára készített jelentés előmunkálataiból
/Az Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus
Oktatási Főosztály "Tájékoztatója" 1977. 1.sz./

24. Tájékoztató a KISZ szervezetekben folyó politikai képzésről, a KISZ tagok és tisztségviselők részvételéről a pártoktatásban /Titkári tájékoztató 1975. 5.sz./
25. Továbbképzési tematika és irodalom az új tantervekhez: Szakközépiskola /OPI. 1977./
26. Törvény az ifjúságról /Országos Ifjúságpolitikai és Oktatási Tanács, 1972./
27. Uttörővezetők VI. Országos Konferenciája, Dunaujváros 1975. /Rövidített jegyzőkönyv/